

मतदान प्रतिनिधींसाठी निदेशपुस्तक

भारत निवडणूक आयोग

निर्वाचन सदन, अशोका मार्ग, नवी दिल्ली ११० ००१

“ मजबूत लोकशाहीसाठी अधिक सहभाग ”

मतदान प्रतिनिधींसाठी निदेशपुस्तक

भारत निवडणूक आयोग

निर्वाचन सदन, अशोका मार्ग, नवी दिल्ली ११० ००१

“ मजबूत लोकशाहीसाठी अधिक सहभाग ”

(तीन)

मतदान प्रतिनिधी अनुक्रमणिका

अनु- क्रमांक	विषय	पृष्ठ क्रमांक
(१)	(२)	(३)
प्रकरण-एक-प्रस्तावना		
१	प्रस्तावना	१
२	मतदान प्रतिनिधींनी 'काय करावे' व 'काय करू नये' आणि तपासणी सूची	१
३	मतदान प्रतिनिधीने स्वाक्षरी करावयाची कागदपत्रे	१
प्रकरण-दोन-मतदान प्रतिनिधीची अर्हता, नियुक्ती, भूमिका व कर्तव्ये		
४	मतदान प्रतिनिधीची अर्हता, नियुक्तीवरील निर्बंध, भूमिका आणि कर्तव्ये	२
५	मतदान प्रतिनिधीची / कार्यमोचक (बदली) मतदान प्रतिनिधीची संख्या	२
६	मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती	३
७	मतदान प्रतिनिधीच्या आगमनाची वेळ	३
८	मतदान प्रतिनिधीची भूमिका	४
९	मतदान प्रतिनिधीची मुख्य कर्तव्ये	५
प्रकरण-तीन-प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी मतदानपूर्व कामे		
१०	मतदान प्रतिनिधींकरिता सामग्री	६
११	मतदान प्रतिनिधी / कार्यमोचक प्रतिनिधी-ये-जा नोंदपत्रक	६
१२	मतदान प्रतिनिधींनी नियुक्तीपत्र सादर करणे	७
१३	मतदान प्रतिनिधींकरिता प्रवेशपत्रे (पासेस)	७
१४	मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था	७
१५	खुल्या व निःपक्ष निवडणुकींकरिता पारदर्शक उपाययोजना	९
१६	इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र सुरू करण्यापूर्वीच्या प्रारंभिक बाबी (नियंत्रण युनिट, मतदान युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी) यांची मूलभूत माहिती.	१०
१७	प्रत्यक्ष मतदान सुरू होण्यापूर्वी पूर्ण करावयाची कामे	१२
१८	मतदान सुरू होण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान यंत्राची मांडणी करणे	१३
१९	अभिरूप मतदान घेणे	१६
२०	अभिरूप मतदानाच्या अखेरीस सीआरसी बंद (क्लोज) करणे, रिझल्ट (निकाल पाहणे), क्लिअर (काढून टाकणे) याबाबतची नियम प्रक्रिया.	१८
२१	अभिरूप मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी बदलण्याचा नियम प्रक्रिया (प्रोटोकॉल)	१८
२२	अभिरूप मतदान प्रक्रियेचा क्रमवार तक्ता (flowchart)	१८
२३	इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे आणि व्हीव्हीपीएटी मोहोरबंद करण्याची प्रक्रिया	२०

(चार)

अनुक्रमणिका—चालू

(१)	(२)	(३)
	प्रकरण-चार-मतदान घेणे	
२४	मतदानाची गुप्तता राखणे	२३
२५	प्रत्यक्ष मतदानासाठी मतदानयंत्रे तयार ठेवणे	२३
२६	कागदी मोहोरांचा हिशोब	२३
२७	प्रत्यक्ष मतदानास प्रारंभ	२४
२८	मतदारांचा मतदान केंद्रात प्रवेश	२४
२९	मतदान केंद्रात दिव्यांग व्यक्ती व ज्येष्ठ नागरिकांना प्रवेश	२४
३०	मतदारांची ओळख पटविणे	२४
३१	मतदारांना पक्की शाई लावणे	२५
३२	मतदान केंद्रावरील मतदान कार्य पद्धती	२६
३३	प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र / व्हीव्हीपीएटी युनिटे बदलण्याची नियम प्रक्रिया	२७
३४	मतदार याद्यांतील हस्तदोष आणि छपाईच्या चुका दुर्लक्षित करणे	२८
३५	मतदारांच्या पात्रतेबाबत प्रश्न उपस्थित न करणे	२८
३६	मतदानादरम्यानची विशेष प्रकरणे	२८
३७	घरून मतदान करण्यास परवानगी दिलेल्या मतदारांचा विशेष प्रवर्ग	२९
३८	मतदारांच्या ओळखीस आक्षेप घेणे	२९
३९	आक्षेप शुल्क	३०
४०	आक्षेपासंबंधात संक्षिप्त चौकशी	३०
४१	आक्षेप शुल्क परत करणे किंवा ते जप्त करणे	३१
४२	बदली मतदाराद्वारे मतदान : वर्गीकृत सेवेतील मतदार (CSV)	३१
४३	अंध किंवा विकलांग मतदारांकडून मतदान	३२
४४	प्रदत्त मते	३२
४५	मतदान न करण्याचे ठरवलेले मतदार	३३
४६	कागदी परिचयपटावरील (पेपर ट्रेल) छापलेल्या तपशिलांविषयी तक्रार असल्यास त्यासाठीची कार्यपद्धती	३३
४७	मतदान चालू असताना मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान कक्षामध्ये प्रवेश करणे	३४
४८	मतदानाची वेळ समाप्त होतेवेळी उपस्थित असलेल्या व्यक्तींना मतदान करू देणे	३४

(पाच)

अनुक्रमणिका—समाप्त

(१)	(२)	(३)
	प्रकरण-पाच-मतदान समाप्त करणे आणि स्वीकृती जमा करण्यासाठी व संकलन साठवण केंद्रावर जाणे	
४९	मतदान समाप्त करणे आणि स्वीकृती जमा करण्यासाठी केंद्रावर व संकलन केंद्राकडे जाणे ..	३५
५०	(नमुना-१७ सी) मध्ये नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब आणि त्याची प्रत मतदान प्रतिनिधीस देणे ..	३५
५१	मतदान समाप्ती केल्यानंतर मतदान यंत्रे मोहोरबंद करणे ..	३५
५२	इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटी यांची त्यांच्या प्रकारानुसार वाहतूक आणि साठवण ..	३९
५३	मतदान तहकूब करणे / थांबविणे ..	३९
५४	तहकूब केलेले मतदान पूर्ण करणे ..	३९
५५	नव्याने मतदान (पुनर्मतदान) ..	४०
५६	पुनर्मतदान घेणे ..	४०
५७	भ्रष्ट प्रथा - शिक्षा ..	४०
५८	गैरवर्तणूक, चुकीचे कृत्य / लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ खालील नियमांचे / कलमांचे उल्लंघन याबाबत मतदान प्रतिनिधीचे दायित्व.	४१

(सहा)

परिशिष्टे

परिशिष्ट क्रमांक	परिशिष्ट	परिच्छेद क्रमांक	पृष्ठ क्रमांक
एक	मतदान प्रतिनिधींनी 'काय करावे' याची यादी	२.१	४२
दोन	मतदान प्रतिनिधींनी 'काय करू नये' याची यादी	२.२	४५
तीन	मतदान प्रतिनिधींसाठी पडताळणी सूची	२.३	४७
चार	मतदान प्रतिनिधीने स्वाक्षरी करावयाच्या कागदपत्रांची सूची	३.१	४८
पाच	(नमुना-१०) मतदान प्रतिनिधींची नेमणूक	३.२	४९
सहा	उमेदवार व त्याचे निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या नमुना सहांच्या प्रपत्र	३.३	५१
सात	(नमुना-११) मतदान प्रतिनिधींची नेमणूक रद्द करणे	३.५.१	५२
आठ	मतदान प्रतिनिधी / बदली प्रतिनिधी यांची ये-जा नोंदवही	२.२	५३
नऊ	भाग-एक मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवालाने-अभिरूप मतदान प्रमाणपत्र	१०.३	५४
दहा	भाग-चार : मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल - अभिरूप मतदानादरम्यान ईव्हीएम / व्हीव्हीपीएटी बदलणे याबाबतचे प्रमाणपत्र	१२.४	५७
अकरा	भाग-एक आणि भाग-दोन : मतदान प्रारंभ होण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापत्र	४.१	५९
बारा	मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल भाग-पाच प्रत्यक्ष मतदानाच्या वेळी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र / मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (व्हीव्हीपीएटी) बदलण्याबाबत प्रमाणपत्र	१०.१.६	६२
तेरा	मतदान केंद्राध्यक्ष अहवाल - भाग दोन : प्रत्यक्ष मतदानाच्या वेळी नियंत्रण युनिटमधील बदलल्याचे प्रमाणपत्र	१०.१.८	६३
चौदा	मतदाराच्या प्रतिज्ञापत्राचा नमुना	१३.१.१	६४
पंधरा	अनुपस्थित / स्थलांतरित / मृत यादीत नाव आहे अशा मतदाराच्या प्रतिज्ञापत्राचा नमुना	१३.२.३	६५
सोळा	आक्षेप मते पावती पुस्तकासाठी पावती नमुना	१६	६६
सतरा	हरकत घेण्यात आलेल्या मतांची यादी	१७.१	६७
अठरा	पोलीस ठाणे अधिकाऱ्यास पाठवावयाचे तक्रारपत्र	१७.३	६८
एकोणीस	अंध आणि अपंग मतदाराच्या सहकाऱ्याचे घोषणापत्र	२०.३	६९
वीस	निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम ४९ डक अन्वये मतदाराने करावयाचे प्रतिज्ञापत्राचा नमुना	२३.१	७०
एकवीस	भाग तीन - मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल-मतदान पूर्ण झाल्यानंतर बंद (क्लोज) बटन दाबणे - याचे प्रमाणपत्र.	१.२	७१
बावीस	नमुना १७ सी : नोंदवलेल्या मतांचा हिशोब	२.२	७२
तेवीस	मतदान समाप्तीचे प्रतिज्ञापन	२.२	७५
चोवीस	मतदान यंत्र मोहोरबंद केल्यानंतर करावयाचे प्रतिज्ञापन	३.१.४	७६
पंचवीस	भ्रष्ट प्रथा - शास्ती	९	७७

प्रकरण १

मतदान प्रतिनिधींसाठी निदेशपुस्तक

प्रस्तावना

१. प्रस्तावना

१.१ उमेदवाराला मतदानाच्या दिवशी विधानसभा किंवा संसदीय मतदारसंघातील प्रत्येक मतदान केंद्रात प्रत्यक्ष उपस्थित राहणे शक्य होत नाही, म्हणून, प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी निवडणूक प्रक्रियेवर लक्ष ठेवण्याकरिता प्रत्येक मतदान केंद्रावर त्यांचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती करण्याची कायद्याने त्यांना मुभा दिली आहे. लोकशाही निवडणुकीच्या प्रक्रियेत जेथे प्रत्येक मतदान केंद्रात मुक्तपणे व निष्पक्षपणे मतदान प्रक्रिया पार पाडली जात आहे आणि अशा मतदान प्रक्रियेबाबत प्रत्येक उमेदवाराचे समाधान वाटते अशाच प्रक्रियेचे समाधान केले जाते. मतदान केंद्रात उमेदवाराचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या मतदान प्रतिनिधींनी जर त्यांची कर्तव्ये निष्ठापूर्वक पार पाडली तर त्यामुळे ते ज्यांचे प्रतिनिधित्व करतात, केवळ अशा उमेदवारांनाच मदत होईल असे नाही परंतु, अशा प्रतिनिधींच्या संपूर्ण सहकार्यामुळे मतदान सुरळीत पार पाडण्यात निवडणूक प्राधिकाऱ्यांनादेखील मदत होईल.

१.२ लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ याच्या कलम ४६ तसेच निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम १३ अनुसार प्रत्येक निवडणुकीकरिता, प्रत्येक उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी प्रत्येक मतदान केंद्रावर एक मतदान प्रतिनिधी आणि दोन कार्यमोचक प्रतिनिधीची (बदली व्यक्ती) नियुक्ती करू शकतो.

१.३ मतदान प्रतिनिधींच्या निदेश पुस्तकात पाच प्रकरणांचा समावेश आहे, पहिल्या प्रकरणात मतदान प्रतिनिधी संकल्पनेवरील प्रस्तावना आहे. दुसऱ्या प्रकरणात मतदान प्रतिनिधींची अर्हता, नियुक्ती, करणे ती रद्द करणे, भूमिका आणि कर्तव्ये याबाबत चर्चा केली आहे. तिसऱ्या प्रकरणात मतदानपूर्व करावयाची कामे आणि त्याचबरोबर मतदान प्रतिनिधीद्वारे देखरेख ठेवण्याची कामे, प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राच्या आत आणावयाचे साहित्य, अभिरूप मतदानासाठी सकाळी लवकर येणे, ये-जा नोंदवही, मतदान सुरु होण्यापूर्वी पूर्वतयारी विषयक बाबी (प्रक्रिया), मोहोरबंद प्रक्रिया, इत्यादींची सविस्तर मांडणी केली आहे. चौथ्या प्रकरणात, प्रत्यक्ष मतदान घेण्याच्या तपशिलवार प्रक्रियेचा समावेश आहे. मतदान प्रतिनिधीला मतदान केंद्रावरील ज्या बाबींची चांगल्याप्रकारे माहिती व्हावी त्याबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाकडून प्रत्यक्ष समोरासमोर विशेष प्रकरणांवर थोडक्यात माहिती दिली आहे. शेवटच्या आणि अंतिम प्रकरणात मतदानादरम्यान व मतदान समाप्त झाल्यानंतर कराव्या लागणाऱ्या कामांचा समावेश आहे.

२. मतदान प्रतिनिधींनी काय करावे व काय करू नये आणि तपासणी सूची

२.१ त्रुटीदोषरहित मतदानाची सुनिश्चिती करण्यासाठी सोप्या संदर्भाकरिता मतदान प्रतिनिधींनी काय करावे याची यादी **परिशिष्ट-एक** मध्ये दर्शविली आहे.

२.२ मतदान प्रतिनिधीकरिता काय करू नये याची यादी **परिशिष्ट-दोन** मध्ये दर्शविली आहे.

२.३ मतदान प्रतिनिधीकरिता तपासणी सूची **परिशिष्ट-तीन** मध्ये दिलेली आहे.

३. मतदान प्रतिनिधीने स्वाक्षरी करावयाची कागदपत्रे

३.१ मतदान प्रतिनिधीने स्वाक्षरी करावयाच्या कागदपत्रांची सूची **परिशिष्ट-चार** मध्ये दर्शविली आहे.

प्रकरण २

मतदान प्रतिनिधींची अर्हता, नियुक्ती, भूमिका व कर्तव्ये

१. मतदान प्रतिनिधींची अर्हता, नियुक्तीवरील निर्बंध, भूमिका व कर्तव्ये.

१.१ अर्हता : एखाद्या व्यक्तीची मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती केली जाण्यासाठी कायद्यामध्ये, कोणतीही अर्हता विहित केलेली नाही. तथापि, मतदान प्रतिनिधी म्हणून मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रातील उमेदवाराचे हित पाहणे हे अपेक्षित असल्याने, मतदान प्रतिनिधी ही स्थानिक व्यक्ती आणि सर्वसाधारणपणे त्याच मतदान क्षेत्रातील किंवा शेजारच्या मतदान केंद्रातील मतदार आणि रहिवासी असावी हे अपेक्षित आहे. तथापि, कोणत्याही निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराला त्याच मतदान क्षेत्रातील किंवा शेजारच्या मतदान केंद्रातील व्यक्ती मतदान प्रतिनिधी म्हणून मिळणे शक्य नसल्यास, तो/ती त्याच विधानसभा मतदारसंघातील त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून कोणत्याही मतदाराची नियुक्ती करू शकेल. प्रतिनिधीकडे मतदार छायाचित्र ओळखपत्र (EPIC) किंवा भारत निवडणूक आयोगाने विहित केलेली इतर कोणतीही पर्यायी कागदपत्रे असणे आवश्यक आहे. ग्रामपंचायत प्रधान/ग्रामपंचायत सरपंच/पंचायत सदस्य, महानगरपालिका किंवा नगरपालिकेचे समुपदेशक किंवा सदस्य व स्थानिक व्यक्ती यांची मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती करण्यास कोणतेही निर्बंध नाहीत.

१.२ मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्तीसाठी पुढील व्यक्तींना निर्बंध :—

१.२.१ एकतर केंद्र सरकारचे किंवा राज्य शासनाचे विद्यमान मंत्री, विद्यमान संसद सदस्य, विधानसभा/ विधानपरिषदेचे विद्यमान सदस्य, नागरी स्थानिक संस्थांचे मुख्य/प्रधान/अध्यक्ष, इत्यादी, महानगरपालिकाचे महापौर किंवा नगरपालिका/जिल्हापरिषद/पंचायत संघाचे अध्यक्ष, जिल्हास्तरावरील/गट स्तर/मंडळ परिषद, पंचायत समितीचे अध्यक्ष/उपाध्यक्ष इत्यादी, यांना निवडणुकी दरम्यान कोणत्याही उमेदवाराचा निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान प्रतिनिधी किंवा मत मोजणी प्रतिनिधी म्हणून काम करण्यास परवानगी दिली जाणार नाही (नवीनतम अनुदेशाचे निर्देश करण्यात यावा).

१.२.२ केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रम/राज्य सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रम, शासकीय संस्था/महामंडळ, सहकारी संस्थांचे अध्यक्ष व सदस्य.

१.२.३ शासनाकडून कोणतेही पारिश्रमिक किंवा सहाय्य मिळणाऱ्या व्यक्ती किंवा कोणत्याही शासकीय/शासकीय सहाय्यित संस्थामध्ये अर्ध वेळ (पार्ट टाइम) काम करणाऱ्या व्यक्ती मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करू शकणार नाहीत.

१.२.४ शासकीय/शासकीय सहाय्यित संस्थांमधील पॅरावैद्यकीय/आरोग्य सेवा विषयक कर्मचारी, रास्त भावाचे दुकान वितरक (शिधावाटप केंद्र), अंगणवाडी कर्मचारी.

१.२.५ शासकीय सेवेतील कोणतीही व्यक्ती मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करू शकत नाही. लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ याच्या कलम १३४-क अन्वये हा गुन्हा असून, अशी नियुक्त व्यक्ती ३ महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासाच्या शिक्षेस किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्हीस पात्र असेल.

२. मतदान प्रतिनिधींची/कार्यमोचक (बदली) प्रतिनिधींची संख्या :

२.१ निवडणूक लढविणारा प्रत्येक उमेदवार एक मतदान प्रतिनिधी व दोन बदली (कार्यमोचक) प्रतिनिधी यांची नियुक्ती करण्यास हक्कदार आहे. कार्यमोचक प्रतिनिधी मतदान प्रतिनिधीचा बदली प्रतिनिधी म्हणून काम करील आणि मतदान केंद्रात त्याच्या गैरहजेरीत मतदान प्रतिनिधीची सर्व कामे करील. तथापि, त्यापैकी एकच व्यक्ती एका वेळेस मतदान केंद्रात उपस्थित राहू शकते. ते एकमेकांना वेळोवेळी कार्यमुक्त करू शकतील. तथापि, आधीचा प्रतिनिधी बाहेर जाईल तेव्हा कोणताही कार्यमोचक प्रतिनिधी त्याची जागा

घेऊ शकतो. या तिघांपैकी, जो कोणी मतदान केंद्रामध्ये असेल त्यास त्या वेळेपुरता उमेदवारांचा मतदान प्रतिनिधी म्हणून समजण्यात येईल, आणि त्यांना मतदान प्रतिनिधीला कायद्याने जे हक्क व ज्या जबाबदाऱ्या देण्यात आल्या आहेत, तेच हक्क व याच जबाबदाऱ्या असतील.

२.२ मतदान प्रतिनिधींची अर्हता व अनर्हता, योग्य त्या फेरफारांसह, कार्यमोचक प्रतिनिधीला लागू असतील.

३. मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती :

३.१ वरील परिच्छेदात नमूद केलेल्या अर्हता व अनर्हता यांच्या आधारे, उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी मतदान प्रतिनिधीची/कार्यमोचक प्रतिनिधीची नियुक्ती करू शकतो.

३.२ **नियुक्तीसाठी नमुना** : नियुक्ती यासोबत जोडलेल्या **परिशिष्ट-पाच** मधील नमुना १० मध्ये (निवडणूक घेण्याबाबत नियम १९६१ याचा नियम १३ अन्वये) करावयाची आहे. मतदान प्रतिनिधीच्या/कार्यमोचक प्रतिनिधीच्या आवश्यक तपशिलासह उमेदवाराने किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने यथोचितरीत्या स्वाक्षरी केलेला हा नमुना त्याच्याशी संबंधित प्रतिनिधीने मतदान केंद्रातील मतदान केंद्राध्यक्षासमोर प्रतिज्ञापत्रावर स्वाक्षरी करून कमतदान केंद्राध्यक्षाकडे सोपवावयाचा आहे.

३.३ मतदान केंद्राध्यक्षाने **परिशिष्ट-सहा** प्रमाणे जोडलेल्या नमुन्यातील निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधीची नमुना स्वाक्षरीची तुलना उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधीच्या स्वाक्षरीशी करावयाची आहे. मतदान केंद्राध्यक्ष, उमेदवाराची/निवडणूक प्रतिनिधीची नमुना स्वाक्षरी उपलब्ध नसेल तर त्यांच्या स्वाक्षरीच्या खरेपणाविषयी वाजवी संशय असेल तेथे नियुक्त केलेल्या मतदान प्रतिनिधीकडून नमुना १० मधील कोणतेही नियुक्ती पत्र स्वीकारणार नाही, आणि ते तडकाफडकी फेटाळण्यात येईल. उमेदवाराकडून मूळ नियुक्तीपत्र सादर केल्याप्रमाणे नमुना स्वाक्षरी असणाऱ्या नमुन्याची प्रत मतदान केंद्राध्यक्षाला अगोदरच पुरविण्यात आली असेल तेथे उमेदवाराच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या नियुक्तीपत्रात शेवटच्या क्षणी बदल केल्यास मतदान केंद्राध्यक्षास, निवडणूक प्रतिनिधीची नियुक्ती रद्द केल्याबाबतची प्रत पुरविण्याची (निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ चा नमुना-९ मधील) आणि नवीन निवडणूक प्रतिनिधीची नियुक्ती करणाऱ्याची प्रत (निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ चा नमुना-८ मधील) पुरविण्याची जबाबदारी संबंधित उमेदवाराची असेल.

३.४ **नियुक्तीसाठी कालमर्यादा** : उमेदवाराद्वारे शेवटच्या मिनिटाला केलला कोणताही बदल व नियुक्ती रद्द करणे टाळण्याकरिता अशा प्रतिनिधीची नियुक्ती पुरेशी अगोदर व प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवसापूर्वी सात दिवसांपेक्षा कमी नसेल इतकी आधी करणे इष्ट आहे.

३.५ **नियुक्ती रद्द करणे व नव्याने नियुक्ती करण्याबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाला कळविणे** :

३.५.१ उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती रद्द देखील करू शकतात. नमुना-११ (**परिशिष्ट-सात**) मध्ये नियुक्ती रद्द करता येते.

३.५.२ एखाद्याची मतदान प्रतिनिधी म्हणून केलेली नियुक्ती रद्द केली असल्यास किंवा मतदान संपण्यापूर्वी कोणत्याही मतदान प्रतिनिधीचा मृत्यू झाल्यास, उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी मतदान संपण्यापूर्वी कोणत्याही वेळी दुसऱ्या मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती करू शकतो.

४. **मतदान प्रतिनिधीची येण्याची वेळ** : मतदान प्रतिनिधींनी मतदान केंद्रात केव्हा यावे, याविषयी वेळ (कालमर्यादा) कायद्याने विनिर्दिष्ट केलेली नाही आणि जरी तो मतदान केंद्रात उशिरा आला तरी देखील, मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान केंद्रावरील पुढील प्रक्रियेत सहभागी होण्याकरिता त्याला परवानगी देतील. **तथापि**, असे अपेक्षित आहे की, मतदान प्रतिनिधीने अभिरूप मतदानाची प्रक्रिया पाहण्याकरिता मतदान सुरू होण्यापूर्वी ९० मिनिटे (दीड तास) अगोदर मतदान केंद्रावर स्वतः उपस्थित असले पाहिजे कारण आयोगाने विद्यमान/नवीनतम अनुदेशानुसार, प्रत्यक्ष मतदानापूर्वी ९० मिनिटे अगोदर अभिरूप मतदानाची तयारी आणि मतदान केंद्राध्यक्षाने प्रत्यक्ष मतदानापूर्वी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र-व्हीव्हीपीएटी व मोहोरबंद केल्याच्या कामाबाबत त्याचे समाधान झाल्याचा पुरावा म्हणून प्रतिज्ञापत्रात मतदान वाय १७८४-२

प्रतिनिधीने त्याची स्वाक्षरी करणे आवश्यक असून ते या प्रक्रियेत अनिवार्य केलेले आहे. म्हणून, मतदान प्रतिनिधीने या प्रक्रियेवर लक्ष ठेवले पाहिजे. तथापि, मतदान केंद्राध्यक्ष किमान दोन उमेदवारांच्या/प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत मतदान सुरू होण्यापूर्वी १० मिनिटे अगोदर अभिरूप मतदान सुरू करील. किमान दोन प्रतिनिधी उपस्थित नसतील तर मतदान केंद्राध्यक्ष अभिरूप मतदान सुरू करण्यापूर्वी १५ मिनिटे वाट पाहील. पण तरीही अधिकच्या १५ मिनिटांच्या दरम्यानही एकही प्रतिनिधी/प्रतिनिधी आले नाहीत तर, अशा परिस्थितीत तो/ती (मतदान केंद्राध्यक्ष) अभिरूप मतदान सुरू करील आणि अभिरूप मतदान प्रमाणपत्रात तशी विशिष्ट नोंद करील.

५. मतदान प्रतिनिधीची भूमिका :

५.१ मतदान प्रतिनिधी प्रत्यक्ष मतदान पार पाडण्याबाबत अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावत असून तो संपूर्ण निवडणूक प्रक्रियेचा अत्यंत महत्त्वाचा भाग आहे. मुक्त व निःपक्ष निवडणुका होण्यासाठी मतदान प्रतिनिधी हे उमेदवाराचे डोळे व कान आहेत कारण सुरक्षित कक्षात इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र ठेवण्यापर्यंत प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी अभिरूप मतदानाची वेळ सुरू झाल्यापासून होत असलेल्या संपूर्ण मतदान प्रक्रियेचे साक्षीदार आहेत. उपस्थित मतदान प्रतिनिधींची उपस्थिती, मतदान केंद्रातील मतदान मुक्त व निःपक्ष रीतीने पार पडले आहे याची सुनिश्चिती करते. मतदान प्रतिनिधी जर त्यांचे कर्तव्ये सहकार्यांच्या जाणिवेने पार पाडत असतील तर, मतदान केंद्रातील मतदान केंद्राध्यक्षाचे व मतदान प्राधिकाऱ्यांचे काम अधिक सुलभ व सुरळीतपणे होईल. या प्रयोजनाकरिता त्यांना त्यांच्या कामाविषयी स्पष्टपणे माहिती असली पाहिजे आणि त्यांनी कायदानुसार त्यांची कर्तव्ये सुजाणपणे पार पाडली पाहिजेत.

५.२ मतदान प्रतिनिधीने ईव्हीएम (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र) आणि व्हीव्हीपीएटी यंत्रांचा वापर करून होणाऱ्या निवडणुकांसाठीचे विहित करण्यात आलेले अलिकडचे नियम व कार्यपद्धती याची संपूर्णपणे स्वतः माहिती करून घेतली पाहिजे. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) व व्हीव्हीपीएटी चालविण्याबाबत देखील त्यास माहिती असली पाहिजे. या प्रयोजनाकरिता, जेथे प्रात्यक्षिकासह मतदान यंत्रांची कामे व ते चालविणे याविषयी माहिती देण्यात येते अशा ठिकाणी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने व्यवस्था केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या (ईव्हीएम) व व्हीव्हीपीएटीच्या प्रशिक्षण/प्रात्यक्षिकाला प्रतिनिधींनी उपस्थित राहावे.

५.३ प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी मतदान प्रतिनिधी पुढील प्रक्रियेत मतदान साक्षीदार/सहभागी असतील :

१. अभिरूप मतदान प्रक्रिया
२. मतदान युनिटमधील अभिरूप मतदानाची माहिती/आणि व्हीव्हीपीएटी मधून व्हीव्हीपीएटी चिठ्ठ्या काढून टाकणे.
३. अभिरूप मतदानानंतरची मोहोरबंद करण्याची प्रक्रिया.
४. मतदार यादीत नोंद असलेल्या अशा उमेदवाराची ओळख पटविणे व मतदान.
५. मतदारांच्या तोतयेगिरीस प्रतिबंध.
६. मतदानाची गुप्तता.
७. अनधिकृत व्यक्तींचा प्रवेश कोणी करत असल्यास.
८. अभिरूप मतदान व प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट व व्हीव्हीपीएटीचे पुनःस्थापन करणे (बदलणे).
९. कायदा व नियमांनुसार कागदपत्राची तयारी.
१०. आंतरजालावरून प्रक्षेपण (वेबकास्टिंग)/छायाचित्रण (व्हीडीओ चित्रीकरण)/सीसीटीव्ही, त्या मतदान केंद्रावर केले असल्यास.
११. सूक्ष्म निरीक्षकाची उपस्थिती, जर त्या मतदान केंद्रावर नियुक्ती केली असल्यास.

१२. नियम ४९ ड क प्रकरणे.
१३. प्रदत्त मते.
१४. भारत निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या मतदान समाप्त होण्याच्या वेळेस उपस्थित आहेत अशा मतदारांची रांग.
१५. मतदान समाप्तीनंतर व्हीव्हीपीएटीचा वीजपुरवठा बंद करणे.
१६. मतदान संपल्यानंतर मोहोरबंद करणे.
१७. मतदान केंद्रांवरील उपलब्ध सुरक्षा.
१८. इतर कोणत्याही मतदान प्रतिनिधींकडून आलेली तक्रार.
१९. मतदान झाल्यानंतर, मतदान केंद्रातून इलेक्ट्रॉनिक मतदानयंत्र ईव्हीएम-व्हीव्हीपीएटी सुरक्षित कक्षापर्यंत घेऊन जाताना इलेक्ट्रॉनिक मतदानयंत्र (ईव्हीएम) व्हीव्हीपीएटी वर लक्ष ठेवणे आणि यंत्रे तसेच सर्व कागदपत्रे जमा करणे.

६. मतदान प्रतिनिधींची मुख्य कर्तव्ये

मतदान प्रतिनिधींचे मुख्य कर्तव्य ज्यांनी त्यांना नियुक्त केले आहे, अशा उमेदवारांच्या हिताचे मतदान केंद्रात रक्षण केले जाते. हे पाहणे आहे. त्यांची इतर कर्तव्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- (६.१) अभिरूप मतदानात भाग घेणे आणि इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी योग्यप्रकारे चालू स्थितीत आहे. याबद्दल त्यांनी स्वतः खात्री करून घेणे ;
- (६.२) ज्यांची खरा मतदार म्हणून ओळख संशयास्पद आहे, अशा व्यक्ती ओळखणे आणि तोतया मतदारांना रोखणे, यासंबंधी मतदान केंद्राध्यक्षाला मदत करणे ;
- (६.३) मतदान सुरु होण्यापूर्वी, मतदान सुरु असताना व मतदान संपल्यानंतर नियमांनुसार इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी योग्यप्रकारे सुरक्षित व मोहोरबंद करण्यास मदत करणे ;
- (६.४) कायदानुसार आवश्यक असेल त्याप्रमाणे मतदान संपल्यानंतर मतदानाशी संबंधित सर्व निवडणूक अभिलेख सुरक्षित ठेवले आहेत व मोहोरबंद केले आहेत, हे पाहणे; आणि
- (६.५) मतदान केंद्रामध्ये वापरण्यात येत असलेल्या नियंत्रण युनिटाचा, मतदान युनिटाचा आणि व्हीव्हीपीएटीचा तपशील निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने पुरविलेल्या तपशिलाशी सुसंगत आहे, हे पाहणे.

प्रकरण - ३

प्रत्यक्ष मतदानाच्या दिवशी मतदानपूर्व कामे

१. मतदान प्रतिनिधींकरिता सामग्री.

१.१ मतदान केंद्रात येताना मतदान प्रतिनिधीने आपल्यासोबत पुढील गोष्टी आणाव्यात :-

(क) नमुना-१० मधील मूळ नियुक्तीपत्र ;

(ख) मतदान केंद्राच्या एकत्रित नवीनतम मतदार यादीची एक प्रत ;

(ग) मतदार छायाचित्र ओळखपत्र/पर्यायी छायाचित्र ओळखपत्र ;

(घ) मतमोजणी केंद्रावर/संकलन केंद्रावर घेऊन जाण्यापूर्वी मतदान युनिटच्या (युनिटांच्या), नियंत्रण युनिट व व्हीव्हीपीएटीच्या वहनपेटीवर (वहनपेट्यांवर) त्याला/तिला मोहोर लावण्याकरिता वापरता येईल अशी लहान आकाराची पितळी मोहोर ;

(ङ) पेन, कागद व पेन्सिल ;

(च) निवडणूक निर्णय अधिकारी आणि/किंवा उमेदवार यांच्याकडून देण्यात आलेल्या मतदान केंद्रात वापरावयाच्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचा (नियंत्रण युनिट व मतदान युनिटांचा) व व्हीव्हीपीएटीचा तपशील.

१.२ मतदान प्रतिनिधी किंवा कार्यमोचक प्रतिनिधी यांपैकी एका वेळेस केवळ एकच व्यक्ती मतदान केंद्रात उपस्थित राहू शकते. यांपैकी जो कोणी मतदान केंद्रात असेल त्यास त्यावेळेपुरता उमेदवारांचा मतदान प्रतिनिधी म्हणून समजण्यात येईल. त्यास कायद्याने मतदान प्रतिनिधीला देण्यात आलेले तत्सम हक्क व जबाबदाऱ्या असतील. मतदान केंद्रात मतदार यादीची आपली प्रत नेण्यास आणि मतदार मतदान करतील तेव्हा त्यावर खूप करण्यास मतदान प्रतिनिधींना मुभा आहे. तथापि, असे स्पष्ट करण्यात येते की, कोणत्याही परिस्थितीत, मतदान चालू असताना आणि मतदान समाप्त होईपर्यंत तुम्ही व तुमचा बदली मतदान प्रतिनिधी यांना त्याच्या/तिच्या जवळ असलेली मतदार यादी मतदान केंद्राच्या बाहेर नेण्याची परवानगी देण्यात येणार नाही. कोणत्याही परिस्थितीत, ज्या मतदारांनी मतदान केले आहे किंवा मतदान केलेले नाही, त्यांचा अनुक्रमांक दर्शवणाऱ्या चिठ्ठ्या मतदान केंद्राच्या बाहेर नेण्याकरिता प्रतिनिधीला परवानगी देता येणार नाही.

२. मतदान प्रतिनिधी/कार्यमोचक प्रतिनिधी-ये-जा नोंदपत्रक.

२.१ निवडणूक लढविणारा प्रत्येक उमेदवार प्रत्येक मतदान केंद्रामध्ये त्याचा मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करण्यासाठी एक मतदान प्रतिनिधी व दोन बदली प्रतिनिधी यांची नियुक्ती करण्यास हक्कदार आहे. तथापि, त्यापैकी एकच व्यक्ती एका वेळेस मतदान केंद्रात उपस्थित राहू शकते. ते एकमेकांना वेळोवेळी कार्यमुक्त करू शकतील. जेव्हा आधीचा मतदान प्रतिनिधी बाहेर जाईल तेव्हा कोणताही कार्यमोचक प्रतिनिधी त्याची जागा घेऊ शकतो. या तिघांपैकी, जो कोणी मतदान केंद्रामध्ये असेल त्यास त्यावेळेपुरता उमेदवारांचा मतदान प्रतिनिधी म्हणून समजण्यात येईल. त्यास कायद्याने मतदान प्रतिनिधीला देण्यात आल्याप्रमाणे तत्सम हक्क व जबाबदाऱ्या आहेत. तथापि, कोणत्याही मतदान प्रतिनिधीस, दुपारी ३-०० नंतर मतदान केंद्र सोडण्याची किंवा त्याच्या कार्यमोचक प्रतिनिधीला त्याची जागा घेण्याची मुभा नसेल. शिवाय, मतदान प्रतिनिधींना, त्यांच्या नैसर्गिक विधी इत्यादीसाठी दु. ३-०० नंतर मतदान केंद्राच्या बाहेर जाण्याची आणि मतदान केंद्रात परत येण्याची मुभा देता येईल. तथापि, एकावेळी मतदान केंद्राच्या आत केवळ मतदान प्रतिनिधी किंवा त्याची बदली व्यक्ती उपस्थित असेल याची खातरजमा करता येईल. मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान प्रतिनिधींना मतदान संपेपर्यंत उपस्थित राहून, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) आणि व्हीव्हीपीएटी यांची मोहोरबंद प्रक्रिया पाहण्यास व घोषणापत्र इत्यादींवर सही करण्यास सांगील.

२.२ प्रत्येक मतदान केंद्रामध्ये पुरविण्यात आलेल्या ये-जा नोंदपत्रकावर (परिशिष्ट-आठ) प्रत्येक मतदार प्रतिनिधीने सही करणे आवश्यक असेल ज्यामध्ये तो/ती मतदान केंद्रात आल्याची तसेच मतदान केंद्र सोडण्याची वेळ नमूद करेल. मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान झाल्यानंतर, इतर कागदपत्रांसह ईव्हीएम (इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र) जमा केंद्रावर ये-जा पत्रक जमा (हवाली) करील. मतदानाच्या दरम्यान मतदान केंद्राला जो निरीक्षक, क्षेत्र दंडाधिकारी, (एसएम) वरिष्ठ अधिकारी भेट देईल तो देखील उपरोक्त पत्रक योग्य रीतीने सुस्थितीत ठेवण्यात येत आहे याची सुनिश्चिती करील.

३. मतदान प्रतिनिधींनी नियुक्तीपत्र सादर करणे.

३.१ प्रत्येक मतदान प्रतिनिधीने, मतदान केंद्राध्यक्षाकडे सर्व बाबतीत यथोचितरीत्या भरलेले आणि उमेदवाराने किंवा ज्याने त्यास नियुक्त केले असेल त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने आणि स्वतः मतदान प्रतिनिधीने सही केलेले त्याचे नियुक्तीपत्र सादर करणे आवश्यक आहे. त्यानंतर, मतदान केंद्राध्यक्ष त्याला कागदपत्र पूर्ण भरण्यास व आपल्या समक्ष प्रतिज्ञापत्रावर सही करण्यास सांगेल. त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष नियुक्तीपत्र स्वतःजवळ ठेवून घेईल आणि त्याला मतदान केंद्रात प्रवेश देईल.

४. मतदान प्रतिनिधींकरिता प्रवेशपत्र.

४.१ मतदान केंद्रात प्रवेश देण्यात आलेल्या मतदान प्रतिनिधीला, मतदान केंद्राध्यक्षाकडून पोस्ट कार्ड आकाराचे प्रवेशपत्र देण्यात येईल. ज्याच्या साहाय्याने त्याला आवश्यक असेल तेव्हा मतदान केंद्रात ये-जा करता येईल. मतदान प्रतिनिधी/त्याचा बदली प्रतिनिधी त्याचे प्रवेशपत्र त्याच्या/तिच्या शरीरावर तो/ती मतदान केंद्रात उपस्थित होताना प्रदर्शित करील.

४.२ मतदान केंद्राच्या आत किंवा त्यापासून १०० मिटरच्या आत, मतदान प्रतिनिधीने इतर कोणताही बिल्ला लावू नये.

४.३ तुम्ही तसे केले तर, तुमचे कृत्य हे (लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ याचे कलम १३०) निवडणुकीशी संबंधित मतप्रचार केल्याबद्दल किंवा मतदाराकडे मतांकरिता याचना केल्याबद्दल किंवा (कार्यालयीन नोटीशीव्यतिरिक्त) कोणतीही नोटीस किंवा चिन्ह प्रदर्शित केल्याबद्दल निवडणूक विषयक अपराध असल्याचे मानण्यात येईल. वरील अपराध दखलपात्र आहे आणि तो २५० रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाकरिता शिक्षापत्र आहे.

४.४ मतदान प्रतिनिधींना, “ मतदान केंद्राच्या लगतचा प्रदेश ” म्हणून निश्चित केलेल्या मतदान केंद्राच्या १०० मीटर त्रिज्येच्या क्षेत्रात आणि मतदान केंद्रात भ्रमणध्वनी संच, बिनतारी दूरभाष संच, बिनतारी संदेश यंत्रणा, अत्याधुनिक घड्याळे, टॅक्स, कॅमेरा इत्यादी स्वतःसोबत नेण्याची (बाळगण्याची) किंवा त्यांचा वापर करण्याची मुभा नाही. तथापि, निरीक्षक/सूक्ष्म निरीक्षक, मतदान केंद्राध्यक्ष, क्षेत्र अधिकारी आणि सुरक्षा कर्मचारी यांना, ध्वनीविरहित (मूक) (Silent Mode) पद्धतीने ठेवण्यात आलेला भ्रमणध्वनी संच स्वतःसोबत ठेवण्यास मुभा देण्यात येईल.

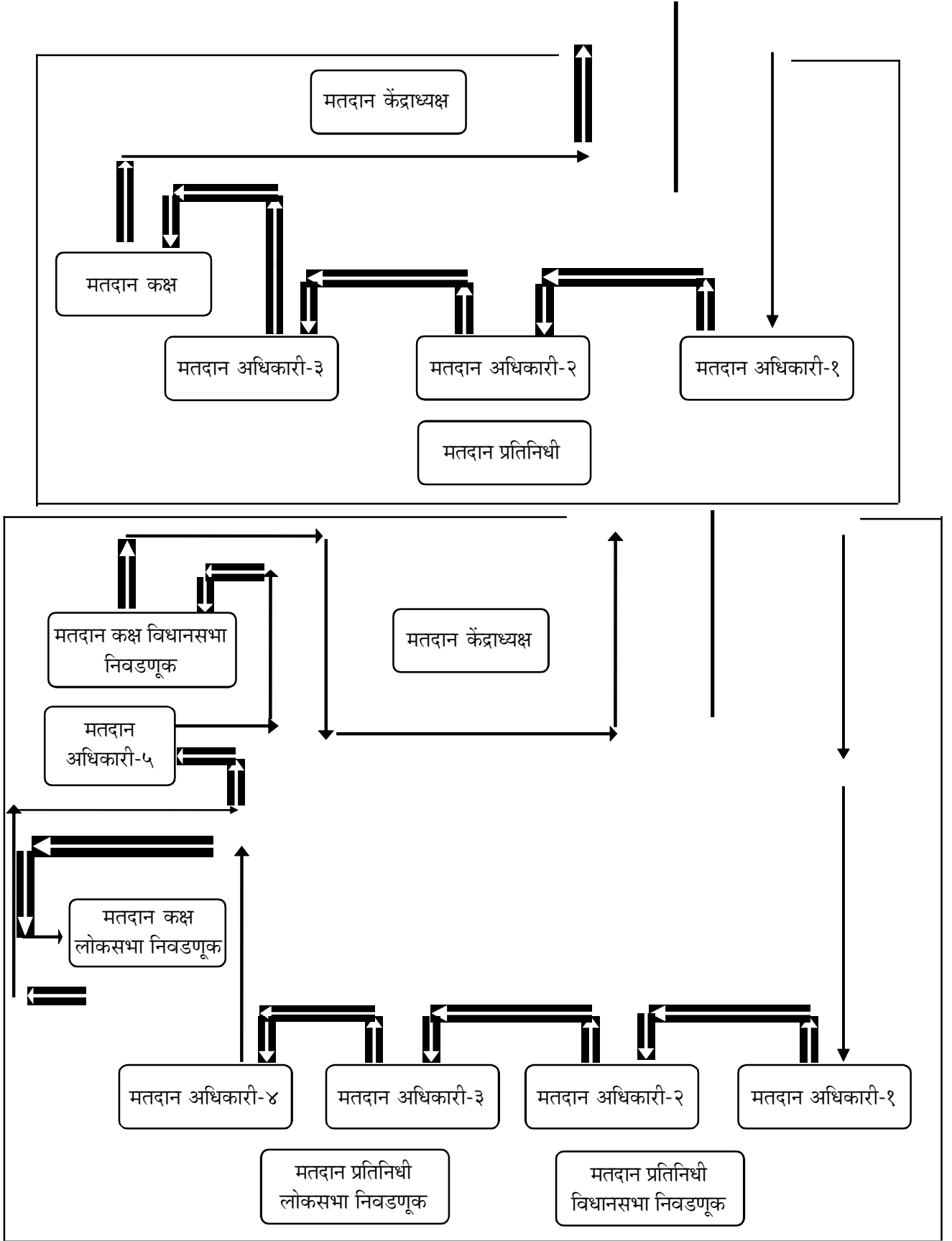
४.५ सर्व मतदार प्रतिनिधी, त्यांचे मतदार छायाचित्र ओळखपत्र किंवा पर्यायी छायाचित्र ओळखपत्र कागदपत्र (निवडणूक आयोगाने विहित केल्याप्रमाणे) मतदानाच्या दिवशी सहजपणे व लगेच ओळख पटण्यासाठी त्या व्यक्तींनी ठळकपणे दिसतील असे अंगावर लावतील.

५. मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था.

५.१ मतदान केंद्राध्यक्ष, जेथून मतदान प्रतिनिधींना मतदारांना ओळखण्याची आणि विशेषतः जेथे इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचे नियंत्रण ठेवले जाईल ते टेबल, मतदान केंद्राध्यक्षाच्या टेबलापासून मतदान कक्षापर्यंतची (जेथे मतदान यंत्राचे मतदान युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी ठेवण्यात येईल) मतदाराची हालचाल आणि मतदान कक्षात मतदाराने मत नोंदवल्यानंतर मतदान कक्षातून बाहेर पडणारा मतदार यांच्या संपूर्ण कार्याचे अवलोकन करण्याची पुरेशी संधी मिळेल, अशा ठिकाणी मतदान प्रतिनिधींना बसण्याकरिता आसनांची तरतूद करील.

५.२ एकेरी निवडणुकीसाठी आणि एकाचवेळी घेतल्या जाणाऱ्या निवडणुकीसाठी मतदान केंद्राची उभारणी करणे.

मतदान प्रतिनिधींसाठी निदेश पुस्तक

५.३ आयोगाच्या अनुदेशांनुसार, मतदान केंद्राच्या आत विविध राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांच्या मतदान प्रतिनिधींसाठी बसण्याची व्यवस्था पुढील प्राथम्यक्रमाने करण्यात येईल.

(एक) मान्यताप्राप्त राष्ट्रीय पक्षांचे उमेदवार.

(दोन) मान्यताप्राप्त राज्य पातळीवरील पक्षांचे उमेदवार.

(तीन) मतदारसंघात स्वतःची राखीव निशाणी वापरण्याची मुभा असलेले अन्य मान्यताप्राप्त राज्य पातळीवरील पक्षांचे उमेदवार.

(चार) मान्यता नसलेल्या नोंदणीकृत पक्षांचे उमेदवार; आणि

(पाच) अपक्ष उमेदवार.

५.४ मतदान प्रतिनिधींनी त्यांच्यासाठी व्यवस्था केलेल्या आसनांवरच बसावे आणि मतदान केंद्रात विनाकारण इकडे तिकडे फिरू नये.

६. खुल्या व निष्पक्ष निवडणुकीकरिता पारदर्शक उपाययोजना.

६.१ भारताच्या निवडणूक आयोगाने, निवडणुकीचे वेळापत्रक घोषित केल्याच्या दिनांकापासून ते मतदान प्रक्रिया पूर्ण होईपर्यंत निवडणूक व्यवस्थेकरिता प्रत्येक १०-१२ मतदान केंद्रासाठी क्षेत्र अधिकाऱ्यांच्या नियुक्तीची पद्धत सुरू केली आहे. मतदानाच्या दिनांकापूर्वी ७ दिवस त्यांची क्षेत्रीय दंडाधिकारी म्हणून नियुक्ती करण्यात येईल व त्यांना विशेष कार्यकारी दंडाधिकाऱ्याचे अधिकार असतील आणि त्यांच्यासोबत क्षेत्रीय पोलीस अधिकारी असेल. क्षेत्र अधिकारी हे, त्यांना वाटप केलेल्या केंद्राचे कार्य सुरळीत चालण्यासाठी मतदान केंद्राला वारंवार भेटी देतील.

६.२ मतदान केंद्रात प्रवेश द्यावयाच्या व्यक्तींबाबत कायद्याने निर्बंध घालून दिलेले आहेत.

मतदान केंद्राध्यक्ष पुढील व्यक्तींना मतदान केंद्रात प्रवेश देईल :—

(एक) मतदार ;

(दोन) मतदान अधिकारी ;

(तीन) प्रत्येक उमेदवार, त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी आणि प्रत्येक उमेदवाराचा एका वेळी फक्त एक मतदान प्रतिनिधी ;

(चार) आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या व्यक्ती ;

(पाच) निवडणुकीच्या कामावर असलेले लोकसेवक ;

(सहा) मतदाराच्या कडेवर असलेले मूल ;

(सात) जिला मदतीशिवाय चालता येत नाही किंवा मतदान करू शकत नाही अशा अंध किंवा विकलांग मतदारासोबत असलेली व्यक्ती ; आणि

(आठ) मतदारांची ओळख पटवण्यासाठी किंवा अन्यथा मतदानाच्या प्रक्रियेस त्याला सहाय्य करण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष, वेळोवेळी ज्यांना प्रवेश देऊ शकेल अशा अन्य व्यक्ती.

६.३ आयोगाने संवेदनशील मतदान केंद्राच्या व्यवस्थापनाकरिता स्पष्ट मार्गदर्शक सूचना दिल्या आहेत. मतदान केंद्राचे ठिकाण, संपर्कव्यवस्था, केंद्रीय सशस्त्र पोलीस बल, सुक्ष्म-निरीक्षक यांची उपलब्धता यांनुसार आयोगाने असा निदेश दिला आहे की, पुढीलपैकी एका बाबीचे मुक्त व निःपक्ष निवडणुकांची खात्री करून घेण्यासाठी आयोजन करण्यात यावे :—

६.३.१. मतदान केंद्रावर व्हिडीओ चित्रीकरण.—

आयोगाने निवडणूक प्रक्रियेच्या अति संवेदनशील घटनांचे तसेच अतिसंवेदनशील व असुरक्षित मतदान केंद्रे असलेल्या, ठिकाणी शक्य असेल तितक्या मर्यादेपर्यंत व्हिडीओ चित्रीकरणासाठी यापूर्वीच निदेश दिलेले आहेत. व्हिडीओ चित्रीकरण करताना, असे व्हिडीओ चित्रीकरणाने मताच्या गुप्ततेचा भंग होणार नाही, याची खात्री करून घेण्यासाठी योग्य ती खबरदारी घेण्यात येईल. तथापि, सर्वसाधारण सुव्यवस्था व मताची गुप्तता राखण्यासाठी, मतदान केंद्राच्या आत, प्रसारमाध्यमांच्या व्यक्तींना वा कोणत्याही अन्य अनधिकृत व्यक्तींना छायाचित्रण/व्हिडीओचित्रण करण्याची अनुमती देण्यात येणार नाही. निवडणूक प्रक्रियेच्या अन्य सर्व अति संवेदनशील घटनांचे व्हिडीओचित्रण अखंडपणे करण्यात येईल.

६.३.२. केंद्रीय सशस्त्र पोलीस दले.—

अतिसंवेदनशील व असुरक्षित मतदान केंद्रांमध्ये केंद्रीय सशस्त्र पोलीस दले तैनात करणे ही, मतदारांमध्ये विश्वास निर्माण करण्यासाठी एक पर्यायी व्यवस्था आहे ;

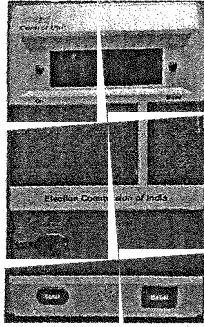
६.३.३. अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रांमध्ये मतदान केंद्रातील प्रक्रियेचे आंतरजालीय प्रक्षेपण (वेब कास्टिंग) करणे ही, देखील आता एक अन्य व्यवस्था आहे ;

६.३.४. सूक्ष्म-निरीक्षकाची नेमणूक करणे.—

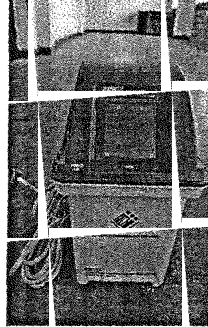
स्वतंत्र, निर्भय व निष्पक्ष निवडणूक घेण्याबाबत निरीक्षकांना अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावावयाची आहे. निरीक्षण व्यवस्था भक्कम करण्यासाठी आवश्यक असेल तेथे सूक्ष्म निरीक्षक नेमण्याचे आयोगाने जाणीवपूर्वक ठरविले आहे. हे सूक्ष्म-निरीक्षक प्रत्यक्षपणे सर्वसाधारण निरीक्षकाच्या नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली काम करतील.

७. मतदान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र सुरू करण्यापूर्वीच्या प्रारंभिक बाबी [नियंत्रण युनिट, मतदान युनिट आणि (मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण चिन्ह उपकरण व्हीव्हीपीएटी यांची मूलभूत माहिती.)]

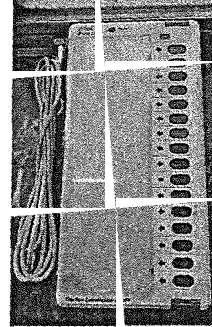
७.१ निवडणूकांमधील इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) आणि मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण चिन्ह उपकरण (व्हीव्हीपीएटी)

नियंत्रण युनिट

मतदान पडताळणी योग्य
कागदी परिनिरीक्षण
चिन्ह उपकरण
(व्हीव्हीपीएटी उपकरण)

मतदान युनिट

७.१.१ निवडणूका व्हीव्हीपीएटीसह इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे यांच्या साहाय्याने घेण्यात येत आहेत. ही इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे (ईव्हीएम) आणि व्हीव्हीपीएटी यंत्रे केंद्र सरकारच्या दोन उपक्रमांद्वारे म्हणजेच इलेक्ट्रॉनिक कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लिमिटेड, हैद्राबाद आणि भारत इलेक्ट्रॉनिक लिमिटेड, बेंगलोर यांच्याकडून अत्यंत कडक सुरक्षा नियम प्रक्रियांखाली (प्रोटोकॉल) निर्माण केली गेली आहेत. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) ची रचना अशा प्रकारे करण्यात आली आहे की, ज्यामध्ये मतपत्रिका आणि मतपेठ्या यांचा वापर करण्यात आला होता, त्या यंत्रणेची सर्व ठळक वैशिष्ट्ये जशीच्या तशी यात ठेवण्यात आली आहेत.

७.१.२ यापूर्वी निवडणूक प्रक्रियेत इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रांची एम २ प्रतिमान व एम ३ प्रतिमान अशी दोन प्रतिमाने वापरण्यात येत होती. सध्या एम २ प्रतिमान असलेली इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे व व्हीव्हीपीएटी यांच्याऐवजी संपूर्णतः एम-३ प्रतिमान असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे व व्हीव्हीपीएटी वापरली आहेत.

७.१.३ मतदान यंत्र ७.५ व्होल्ट बॅटरीवर चालते आणि हे यंत्र कोणत्याही ठिकाणी व कोणत्याही परिस्थितीत वापरता येणे शक्य

आहे. हे फेरफार प्रतिबंधक, दोषमुक्त व चालविण्यास सोपे आहे. अर्थात, नियंत्रण युनिट आणि मतदान युनिट अशा दोन्ही युनिटांचा समावेश इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रात करण्यात आला आहे. मतदान यंत्राच्या दोन्ही युनिटांसाठी दोन स्वतंत्र वहन पेट्या पुरविण्यात आल्या आहेत. यंत्रामध्ये एकदा साठवलेली मतदानाची माहिती त्यांची बॅटरी काढून टाकली तरी त्यांच्या स्मृतीसंग्रहामध्ये जतन केली जाते.

७.१.४ यंत्र, विशेषतः मतदान युनिट पारंपरिक मतदान पद्धतीची सर्व आवश्यक वैशिष्ट्ये जशीच्या तशी ठेवता येतील अशा प्रकारे तयार केले आहे. मतदाराला मतदानाच्या पारंपरिक पद्धतीनुसार ज्याद्वारे त्याच्या आवडीच्या निशाणीवर किंवा मतपत्रिकेच्या निशाणीजवळ ठसा उमटविला जातो. अशा बाणाची आडवी फुली असलेल्या रबर स्टॅम्पच्या वापराऐवजी त्याच्या आवडीच्या उमेदवाराच्या नावासमोर व निशाणीसमोर ठेवण्यात आलेले निळे बटण केवळ एक मतदाराने दाबणे आवश्यक आहे. केवळ हा एक बदल आहे. मतदान यंत्राद्वारे मतदानाची प्रक्रिया अत्यंत सोपी, जलद आणि निर्दोष आहे. प्रत्येक मताची अचूकपणे नोंद घेतली जाते आणि त्यात एकही मत अवैध नसते.

७.१.५ निवडणूक घेण्याबाबतचे (सुधारणा) नियम, २०१३ याच्या नियम ४९ क च्या परंतुकानुसार, निवडणूक आयोगाने मान्यता दिलेल्या अशा रचनेच्या चिठ्ठी पडणाऱ्या पेटीसह मुद्रक देखील, मताच्या कागदी चिठ्ठीच्या मुद्रणाकरिता मतदान यंत्राला जोडलेले असेल. चिठ्ठी पडणाऱ्या पेटीसह या मुद्रकाला (प्रिंटरला) मतदार पडताळणीयोग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (व्हीव्हीपीएटी) म्हणून निर्दिष्ट केले आहे. आयोगाने, प्रत्येक मतदान केंद्रामध्ये सर्व निवडणुकांमध्ये व्हीव्हीपीएटीचा वापर करण्याचा निदेश दिला आहे. मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान कक्षामध्ये मतदान युनिटासह व्हीव्हीपीएटी ठेविले; व्हीव्हीपीएटी निवडणूक आयोगाने निदेश दिलेल्या रीतीने, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) ला जोडण्यात येईल. या प्रयोजनार्थ, त्या प्रमाणात मतदान कक्षाचे आकार वाढवण्यात येईल. व्हीव्हीपीएटीमध्ये, मतदान युनिटावरील मतदानासाठीचे बटण दाबल्यावर, मतदाराला, त्याने ज्या उमेदवाराला मत दिले आहे त्या उमेदवाराचा अनुक्रमांक, नाव व चिन्ह ७ सेकंदाकरिता दर्शविणारी मुद्रित कागदी चिठ्ठी पाहणे शक्य होईल. अशी कागदी चिठ्ठी, ती कापली जाण्यापूर्वी आणि व्हीव्हीपीएटी ला जोडलेल्या चिठ्ठी पडणाऱ्या पेटीमध्ये पडण्यापूर्वी सात सेकंद दिसत राहिल.

७.१.६ व्हीव्हीपीएटी २२.५ व्होल्ट बॅटरीवर चालते. व्हीव्हीपीएटी कागदी चिठ्ठांच्या मुद्रितासाठी व्हीव्हीपीएटीमध्ये थर्मल कागदाचा वापर करण्यात आला आहे जो आवश्यक प्रमाणात कागदी चिठ्ठा मुद्रित करू शकतो, त्या पैकी अंदाजे १०० कागदी चिठ्ठ्या या व्हीव्हीपीएटी चालू केल्यावर आणि मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रावर अभिरूप मतदान करताना मुद्रित होतात. कोणत्याही मतदान केंद्रावर नेमून दिलेल्या मतदारांसाठी उर्वरित कागदी चिठ्ठ्या पुरेशा असतील.

७.२. मतदान युनिटे आणि नियंत्रण युनिटे

७.२.१ एका मतदान युनिटामध्ये जास्तीत जास्त १६ उमेदवारांची यादी असते. उमेदवारांची संख्या १५ असल्यास शेवटचे पॅनेल हे वरीलपैकी कोणीही नाही (नोटा) असे असेल ; मात्र १६ उमेदवार असल्यास, नोटासाठी अतिरिक्त मतदान युनिट असेल. “वरीलपैकी कोणी नाही” (नोटा) या पर्यायाची तरतूद, ही निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना मत न देण्याचा निर्णय व्यक्त करण्याची सुविधा आहे. मतदान युनिटाच्या उजव्या बाजूला उमेदवाराच्या मत बटनासह, दृष्टीहीन मतदारांच्या मार्गदर्शनासाठी ब्रेल लिपीतील चिन्हे उमटवलेली आहेत. मतदान युनिटावर, निवडणुकांचा तपशील, निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराचा अनुक्रमांक, नावे, छायाचित्र आणि त्यांना नियत वाटप केलेले अनुक्रमे चिन्ह यांचा अंतर्भाव असणारी मतपत्रिका प्रदर्शित करण्याची तरतूद असेल. प्रत्येक उमेदवाराच्या नावासमोर आणि नोटाकरिताच्या पॅनेलसमोर, एक निळ्या रंगाचे बटण असेल ते दाबून मतदाराला आपले मत देता येईल. उक्त बटणाच्या बाजूला, प्रत्येक पॅनेलकरिता एक दिवा देखील असेल जो उक्त बटण दाबून मत नोंदवेल तेव्हा लाल रंगाने पेटेल.

७.२.२ एक नियंत्रण युनिट, एम ३ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रामध्ये कमाल ३८४ उमेदवारांना मतदानाद्वारे (नोटासह) नोंदवलेल्या मतांची नोंद होऊ शकेल. या प्रयोजनासाठी, एम ३ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रामध्ये एका नियंत्रण युनिटाला जास्तीत जास्त चोवीस मतदान युनिटापर्यंत अनेक मतदान युनिटे एकत्र जोडली जाऊ शकतात. नियंत्रण युनिटच्या सर्वात वरच्या भागावर यंत्रामध्ये नोंदवलेली निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची संख्या, मतदान झालेल्या मतांची एकूण संख्या, प्रत्येक उमेदवाराला मिळालेल्या मतांची संख्या इत्यादींसारखी माहिती व आधारसामग्री प्रदर्शित करण्याची तरतूद असेल. या भागाला सुलभ संदर्भासाठी, नियंत्रण युनिटचा ‘प्रदर्शक भाग’ असे संबोधले आहे. प्रदर्शक भागाखाली बॅटरी लावण्यासाठी एक कप्पा असेल ज्यामुळे यंत्र चालते. या कक्षाच्या उजव्या बाजूला, दुसरा कप्पा असेल जेथे निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या संख्येकरिता यंत्राची मांडणी करण्यासाठी एक बटण असेल. या बटणाला ‘कॅंड सेट’ बटण वाय १७८४-३

असे म्हणतात आणि या दोन कण्यांचा समावेश असलेल्या नियंत्रण युनिटच्या, संपूर्ण भागाला 'उमेदवार संच मांडणी भाग' असे म्हणतात. उमेदवार संच मांडणीखाली नियंत्रण युनिटचा 'निकाल भाग' असेल. या भागामध्ये,

(एक) मतदान बंद करण्यासाठी वापरावयाचे 'क्लोज' (बंद) बटण डाव्या बाजूला असेल

(दोन) मध्यभागी 'रिझल्ट' (निकाल) आणि प्रिंट (मुद्रित) अशी दोन बटणे असतील. रिझल्ट (निकाल) बटण हे निकालाची निश्चिती करण्यासाठीचे असेल. प्रिंट (मुद्रित) बटण तपशिलवार निकालाच्या मुद्रित प्रतीचे असेल. (या प्रयोजनासाठी, नियंत्रण युनिटला विशेष गॅजेट (कळ यंत्र) जोडावयाचे आहे) आणि

(तीन) जेव्हा आधारसामग्रीची पुन्हा आवश्यकता नसेल, तेव्हा मशीनमध्ये नोंदलेली आधारसामग्री खोडून टाकण्यासाठी नियंत्रण युनिटच्या उजव्या बाजूला 'क्लिअर' बटण असेल.

(चार) नियंत्रण युनिटच्या खालच्या भागामध्ये दोन बटणे असतील,- एक बॅलेट (मत) आणि दुसरे 'टोटल' (एकूण) असे चिन्हांकीत केलेले असेल. 'बॅलेट' बटण दाबल्यावर, मतदान युनिट मताची नोंद घेण्यासाठी सज्ज असून 'टोटल' बटण दाबल्यावर त्या टप्प्यापर्यंत मतदान युनिटमध्ये नोंद झालेल्या मतांच्या एकूण संख्येची (मात्र उमेदवारनिहाय मते न दाखवता) सुनिश्चिती केली जाऊ शकते. हा विभाग नियंत्रण युनिटचा 'बॅलेट विभाग' म्हणून ओळखला जातो.

८. प्रत्यक्ष मतदान सुरू होण्यापूर्वी पूर्ण करावयाचे काम :

८.१ मतदान सुरू होण्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेच्या सुमारे १० मिनिटे आधी मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान घेण्यासाठीची पूर्वतयारी करण्यास सुरूवात करील.

८.२ मतदान केंद्राध्यक्ष,—

(एक) इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी हे चालू स्थितीत आहेत व मतदानासाठी वापरावयाच्या मतदान यंत्रामध्ये यापूर्वी कोणतेही मत नोंदलेले नाही याची उपस्थित मतदान प्रतिनिधींना व उपस्थित अन्य व्यक्तींना प्रात्यक्षिक करून दाखविल.

(दोन) इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (ईव्हीएम) व व्हीव्हीपीएटी योग्यरीतीने काम करीत आहे याबाबत मतदान प्रतिनिधींची खात्री होण्यासाठी अभिरूप मतदान घेईल.

(तीन) अशा अभिरूप मतदानाच्या वेळी नोंदलेली मते, मतदान यंत्राच्या नियंत्रण युनिटमधून तसेच व्हीव्हीपीएटी मधून कागदी चिट्ठ्या (पेपर स्लिप) काढून टाकील जेणेकरून, त्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी यांमध्ये अशा अभिरूप मतदानाशी संबंधित कोणतीही आकडेवारी शिल्लक राहणार नाही.

(चार) अभिरूप मतदान प्रमाणपत्र तयार करील व मतदान प्रतिनिधींच्या स्वाक्षऱ्या घेईल.

(पाच) नियंत्रण युनिटच्या निकाल विभागाच्या आतील कक्षाच्या आतील द्वारावर हिरवी कागदी मोहोर लावण्यासाठी दिलेल्या चौकटीमध्ये हिरवी कागदी मोहोर लाविल. मतदान प्रतिनिधीदेखील त्याची/तिची स्वाक्षरी त्या हिरव्या कागदी मोहोरवर करील.

(सहा) नियंत्रण युनिटच्या निकाल विभागाचे आतील दार दोऱ्याने बंद करील व त्यावर " विशेष खुणचिठ्ठी " लावून त्यावर मोहोर लाविल.

(सात) नियंत्रण युनिटच्या त्या (निकाल) विभागाचे बाहेरील झाकण दोऱ्याने बंद करील व त्यावर " विशेष खुणचिठ्ठी " लावून व त्यावर मोहोर लावेल. व्हीव्हीपीएटीच्या ड्रॉपबॉक्सवर साधा पत्ता खुणचिठ्ठी लावून त्यावर मोहोर लाविल.

(आठ) मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत (मत देण्यासाठी ज्यांना अनुमती दिलेली आहे अशा मतदारांची नावे " चिन्हांकित " करण्यासाठी वापरावयाच्या मतदार यादीची प्रत) यामध्ये, टपाली मतपत्रिका व निवडणूक कर्तव्य प्रमाणपत्रे देण्यासाठी उपयोगात आणली असेल त्याखेरीज इतर कोणत्याही नोंदी त्यामध्ये समाविष्ट केलेल्या नाहीत यासाठी मतदान प्रतिनिधी व उपस्थित अन्य व्यक्ती यांना प्रत्यक्ष दाखविल.

(नऊ) " मतदार नोंदवही " (नमुना १७ए) यामध्ये कोणत्याही मतदाराबाबत कोणतीही नोंद याआधी करण्यात आलेली नाही, याबाबत मतदान प्रतिनिधी व उपस्थित अन्य व्यक्तींना प्रत्यक्षपणे दाखविल.

९. मतदान सुरू होण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान यंत्राची मांडणी करणे

९.१ मतदान केंद्रावर ईव्हीएम व व्हीव्हीपीएटी प्रत्यक्ष वापरणाऱ्या ठेवण्यापूर्वी उमेदवारांच्या व त्यांच्या प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या स्तरावर केलेल्या तयारीव्यतिरिक्त, काही तयारी करणे आवश्यक आहे. मतदान सुरू करण्यासाठी ठरवून दिलेल्या वेळेपूर्वी अंदाजे १० मिनिटे आधी मतदान केंद्राध्यक्ष अशी तयारी सुरू करील. कोणताही मतदान प्रतिनिधी उपस्थित नसला तरीही त्यांच्या येण्याची प्रतिक्षा न करता, मतदान केंद्राध्यक्ष अशी तयारी पुढे ढकलणार नाही किंवा जर कोणताही मतदान प्रतिनिधी उशीराने आला असेल तरीही मतदान केंद्राध्यक्ष अशी तयारी पुन्हा सुरू करणार नाही.

९.२ मतदान युनिटची मांडणी करणे

९.२.१ निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या स्तरावर सर्व बाबतीत अगोदरच मतदान युनिट योग्यरीत्या तयार करण्यात आलेले असते आणि मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रावर या युनिटाची आणखी तयारी करण्याची आवश्यकता नसते. याव्यतिरिक्त व्हीव्हीपीएटी युनिटमध्ये आंतरजोडणी केबल जोडावयाचे असते.

९.२.२ ज्या मतदान केंद्रामध्ये एकापेक्षा अधिक मतदान युनिटे वापरावयाची असतील तेथे त्यांची योग्य क्रमाने आंतरजोडणी केलीच पाहिजे अशा प्रकरणात केवळ पहिले मतदान युनिट व्हीव्हीपीएटीला जोडण्यात येईल. याबाबत मतदान प्रतिनिधी स्वतःअशी खात्री करून घेतील की, मतदान केंद्राध्यक्षाने, नियंत्रण युनिट व्हीव्हीपीएटी व मतदान युनिटशी योग्यरीत्या जोडले आहे. अशा आंतरजोडणीमध्ये कोणताही दोष असल्यास तो, तात्काळ नियंत्रण युनिटमधील दर्शनी पटलावर दिसून येईल.

९.२.३ मतदान प्रतिनिधीं पुढील बाबीदेखील तपासतील व त्यांची खात्री करून घेतील :-

(एक) मतपत्रिका ही, मतपत्रिका पडद्याखालील मतपत्रिका दर्शनी पटलामध्ये योग्यरीत्या बसविण्यात आली आहे ;

(दोन) मतदान युनिटच्या उजव्या बाजूला वरच्या भागावर व खालच्या भागावर निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने बसविलेल्या दोन मोहोरा या जशाच्या तशा (शाबूत) आहेत ;

(तीन) मतदान युनिट सुरक्षित ठेवण्यासाठी गुलाबी कागदी मोहोर वापरण्यात आली आहे ;

(चार) मतदान युनिटवरील 'अंगठ्याच्या आकारातील चाकाचे स्वीच' योग्य स्थितीत ठेवण्यात आले आहे.

९.३ नियंत्रण युनिटची तयारी करणे.

९.३.१ नियंत्रण युनिटच्या उजव्या बाजूला " कॅन्डिडेट सेट सेक्शन " यावर निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने लावलेली मोहोर जशीच्या तशी (शाबूत) आहे यासंबंधीची तपासणी करण्याची मतदान प्रतिनिधीस अनुमती असेल.

९.३.२ मतदान केंद्राध्यक्षाने नियंत्रण युनिटबाबत करावयाची तयारी पुढीलप्रमाणे आहे :-

(एक) व्हीव्हीपीएटी नियंत्रण युनिटला जोडणे आणि व्हीव्हीपीएटी मतदान युनिट (युनिटे) आणि यांच्याशी त्यांची आंतरजोडणी करणे ;

(दोन) वीज बटन (पॉवर स्वीच) दाबून ते " चालू " (ऑन) स्थितीत करणे ;

(तीन) वरील (एक) व (दोन) मधील काम पार पाडल्यानंतर मागील कप्पा बंद करणे ;

(चार) अभिरूप मतदान घेणे, मतदान प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत ड्रॉप बॉक्समधून व्हीव्हीपीएटी कागदी चिठ्ठ्या बाहेर काढून व्हीव्हीपीएटी चिठ्ठ्या मोजील आणि प्रत्येक उमेदवाराकरिता नियंत्रण युनिटचा आणि व्हीव्हीपीएटी कागदी चिठ्ठ्यांच्या हिशेबाशी मेळ बसवणे.

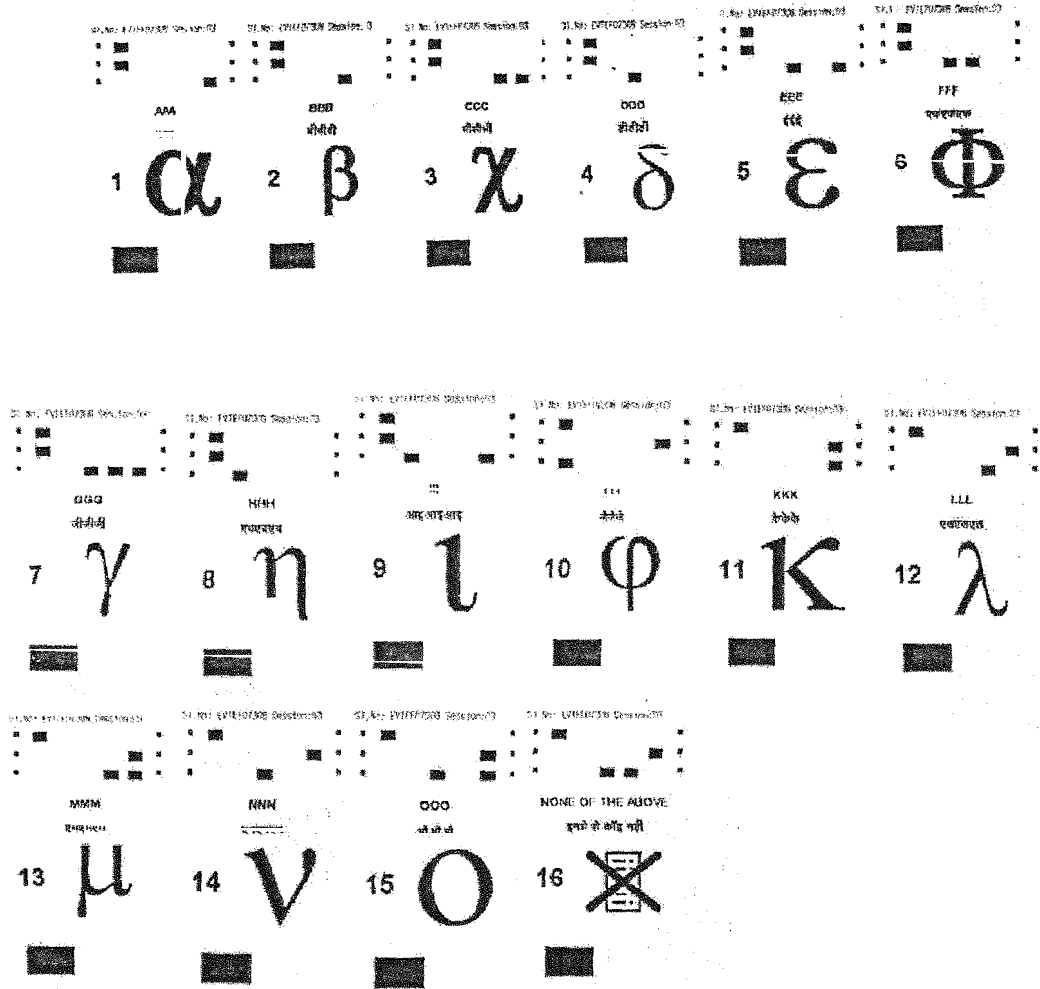
(पाच) अभिरूप मतदान घेतल्यानंतर, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रामध्ये एकही मत नोंदलेले नसावे व सर्व उमेदवारांना ' शून्य मत ' असे दर्शविण्यासाठी ' क्लिअर ' बटण दाबणे ;

(सहा) वीज बटन (पॉवर स्वीच) दाबून " बंद " स्थितीत करणे ;

(सात) निकाल भागाचा आतील कप्पा (कक्ष) सुरक्षित ठेवण्यासाठी हिरवी कागदी मोहोर (हिरव्या कागदी मोहोरा) लावणे

९.६ अभिरूप मतदान चिठ्ठ्या

जेव्हा मतदार मतदान करतो, तेव्हा उमेदवाराचा अनुक्रमांक, नाव आणि चिन्ह दर्शविणारी कागदी चिठ्ठी (पेपर स्लिप) छापली जाते, येथे नकली (डमी) अभिरूप मतदानाच्या चिठ्ठ्या खाली दर्शविलेल्या आहेत.

१०. अभिरूप मतदान घेणे.

१०.१ मतदान सुरू करण्यापूर्वी, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटी हे व्यवस्थित क्रमाने लावली आहेत आणि यंत्रात आधीच मते नोंदवलेली नाहीत याविषयी मतदान केंद्राध्यक्ष त्याची स्वतःची खात्री करून घेईल. तसेच मतदान केंद्रावर उपस्थित असलेल्या मतदान प्रतिनिधींची सुद्धा खात्री पटवून देईल. अशी खात्री करून घेण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाने सर्वप्रथम 'क्लिअर' हे बटन दाबून सर्व मोजणी संख्या ही 'शून्य' आहे असे सर्व उपस्थितांना दाखवावे, 'क्लिअर' हे बटण नियंत्रण युनिटच्या 'निकाल' (रिझल्ट) या भागातील कप्प्यात दिलेले आहे. हा कप्पा आतील दरवाजा आणि बाहेरील आवरणाने झाकलेला आहे. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या आतील दरवाजाने 'क्लिअर' बटण, 'रिझल्ट' बटण आणि 'प्रिंट' बटण झाकलेले आहे, त्याला लागूनच दुसऱ्या कप्प्यात 'क्लोज' हे बटण दिलेले आहे. 'क्लोज' बटण असणारा हा कप्पा रिझल्ट भागाचे दुसरे आवरण बंद केल्यावर झाकला जातो. आतील दरवाजाच्या वर बाहेरील आवरण दिलेले आहे आणि ते 'क्लोज' बटण असलेल्या कप्पाला सुद्धा झाकते, 'क्लिअर' या बटणापर्यंत पोहोचण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाने पहिल्यांदा डाव्या बाजूस दिलेली कडी (लॅच) आतल्या बाजूला थोडीशी आत दाबून बाहेरील आवरण उघडावे, त्यानंतर 'रिझल्ट' व 'प्रिंट' दोन या बटणांच्या वर असलेल्या दोन छिद्रांमधून अंगठा व बोट घालून आत असलेली लॅच हळूहळू आतल्या बाजूस दाबून आतला दरवाजा उघडावा. कोणत्याही परिस्थितीत आतील दार वर सांगितल्याप्रमाणे लॅच हळू दाबल्याशिवाय जोर देऊन उघडणाचा प्रयत्न करू नये. अन्यथा या यंत्राचा महत्त्वपूर्ण भाग निकामी होईल. 'क्लिअर' हे बटण दाबल्यावर नियंत्रण युनिटच्या दर्शक भागावर खालील माहिती अनुक्रमे दिसेल (प्रत्येक दर्शक माहितीबरोबर बीप असा आवाज येईल.)

रद्द केलेली मते
उमेदवार १०
एकूण मत दिलेले मतदार-०
उमेदवार-०१ मते-०
उमेदवार-०२ मते-०
उमेदवार-१० मते-०
शेवट

टीप.— जर 'क्लिअर' बटण दाबल्यानंतर दर्शक भागावर वर दर्शविल्याप्रमाणे माहिती दिसली नाही तर याचा अर्थ यंत्रातील माहिती निःशेष करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या काही क्रिया केलेल्या नाहीत. यंत्र क्लिअर करण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाने, मतदान यंत्र व्हीव्हीपीएटी व नियंत्रण युनिट योग्य तऱ्हेने परस्परांना जोडलेले आहेत याची खात्री करून घ्यावी. त्यानंतर त्याने 'क्लोज' बटण दाबावे. आणि नंतर 'रिझल्ट' बटण दाबावे. आता जेव्हा ते क्लिअर बटण दाबेल तेव्हा दर्शक भागावर माहिती दिसणे सुरू होईल. दर्शक पट्टीवर दिसलेल्या माहितीतून यंत्रामध्ये आधीच मते नोंदवलेली नाहीत याविषयी मतदान केंद्रावर उपस्थित मतदान प्रतिनिधींची खात्री पटेल.

१०.२ वरीलप्रमाणे यंत्रात आधीच मते नोंदवलेली नाहीत याचे प्रात्यक्षिक केल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष, निवडणूक लढविणाऱ्या प्रत्येक उमेदवारासाठी (सर्व उमेदवारांसाठी समान मते वरीलपैकी कोणीही नाही (नोटा) यासह) यादृच्छिकपणे किमान ५० मते नोंदवून अभिरूप मतदान घेईल. या प्रयोजनार्थ तो पुढील प्रक्रिया पार पाडील :-

१०.२.१ मतदान केंद्राध्यक्ष नियंत्रण युनिटच्या मतदान युनिटावरील ' मत ' (' बॅलॉट ') हे बटण दाबील. ' मत ' (' बॅलॉट ') हे बटण दाबल्यानंतर दर्शक भागातील ' कार्यव्यग्र ' (बिझी) हा दिवा लाल रंगात चमकेल. सोबतच, मतदान यंत्रावरील ' तयार आहे ' (रेडी) अशा अर्थाचा दिवा सुद्धा हिरव्या रंगात चमकू लागेल.

१०.२.२ मतदान केंद्राध्यक्ष नंतर कोणत्याही एका मतदान प्रतिनिधीला, त्याच्या इच्छेप्रमाणे मतदान यंत्रावरील कोणत्याही एका उमेदवारासाठी असलेले निळे बटण दाबण्यास सांगेल. प्रत्येक आवरण नसलेले (unmasked) निळे बटण किमान एकदा दाबले गेल्याची खात्री करून घ्यावी. जेणेकरून आवरण नसलेल्या प्रत्येक निळ्या बटणाची चाचणी होईल आणि ते योग्यरीत्या काम करत असल्याचे दिसून येईल.

१०.२.३ अशा प्रकारे उमेदवारासाठीचे निळे बटण दाबल्यानंतर मतदान यंत्रावरील ' तयार आहे ' (रेडी) हे दर्शविणारा दिवा बंद होईल आणि बटणाजवळील उमेदवारासाठी असलेला दिवा लाल रंगात चमकू लागेल. व्हीव्हीपीएटी मत देण्यात आलेला मतदाराचे चिन्ह, नाव व अनुक्रमांक असलेली लहान कागदी चिठ्ठी मुद्रित करील जी व्हीव्हीपीएटीच्या खिडकीमध्ये सात सेकंदासाठी दिसेल. आणि त्यानंतर ती कापली जाऊन व्हीव्हीपीएटीच्या कागदी चिठ्ठीच्या ड्रॉप बॉक्समध्ये पडेल. तसेच नियंत्रण युनिटमधून बाहेर पडणारा ' बीप ' असा आवाज सुद्धा ऐकू येईल. काही क्षणानंतर उमेदवारासाठीचा लाल दिवा व कार्यव्यग्र (बिझी) दर्शविणारा लाल दिवा आणि बीप हा आवाज बंद होईल. हे ज्याचे निळे बटण दाबण्यात आले त्या उमेदवाराला मत दिले गेल्याचे व ते नियंत्रण युनिटमध्ये नोंदवले गेल्याचे आणि आता मतदान यंत्र हे नवीन मत स्वीकारण्यास तयार असल्याचे निदर्शक आहे.

१०.२.४ उर्वरित प्रत्येक उमेदवारासाठी एक किंवा अधिक मते नोंदविण्यासाठी वरील परिच्छेद (क), (ख) व (ग) मध्ये नमूद केलेल्या प्रक्रियांची पुनरावृत्ती करावी. प्रत्येक उमेदवाराच्या बाबतीत अशाप्रकारे नोंदविण्यात आलेल्या मतांचा हिशेब काळजीपूर्वक ठेवावा. प्रत्येक मतासोबत व्हीव्हीपीएटीमध्ये कागदी चिठ्ठा मुद्रित होतील.

१०.२.५ अशा प्रकारे मत नोंदवत असताना मतदान केंद्राध्यक्षाला कोणत्याही वेळी नियंत्रण युनिट वरील ' एकूण ' (टोटल) हे बटण दाबून यंत्रात नोंदविलेल्या मतांची संख्या त्या टप्प्यापर्यंत नोंदवलेल्या मतांच्या संख्येशी ताडून पाहता येईल.

टीप.— ' एकूण ' (टोटल) हे बटण, एखाद्या उमेदवारासाठी मत नोंदवल्यानंतर आणि दर्शक भागातील ' कार्यव्यग्र ' (बिझी) दर्शविणारा दिवा बंद झाल्यानंतरच दाबावे.

१०.२.६ अभिरूप मतदानाच्या शेवटी मतदान केंद्राध्यक्षाने निकाल (रिझल्ट) भागातील ' बंद ' (क्लोज) हे बटण दाबल्यावर दर्शक भागातील दर्शक पट्टीवर अनुक्रमे माहिती दिसेल.

१०.२.७ आता निकाल (रिझल्ट) भागातील ' रिझल्ट ' असे नाव दिलेले बटण दाबल्यानंतर दर्शक पट्टीवर क्रमानुसार माहिती दिसण्यास सुरुवात होईल. अभिरूप मतदानानंतर, मतदान प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत, प्रत्येक उमेदवाराच्या संबंधात, नियंत्रण युनिटमधील निकाल आणि व्हीव्हीपीएटी कागदी चिठ्ठ्यांचा हिशेब (व्हीव्हीपीएटी ड्रॉप बॉक्स मधून काढल्यावर) यांची खात्री करील आणि नंतरच्या प्रत्येक उमेदवाराच्या संबंधात, मतदान झालेल्या मतांसह निकालाचा ताळमेळ निश्चित करील यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष अभिरूप मतदानादरम्यान नोंदवण्यात आलेल्या मतांचा हिशेब काढून टाकण्यासाठी पुन्हा एकदा ' क्लिअर ' हे बटण दाबील. अशा तऱ्हेने क्लिअर हे बटण दाबल्यावर सर्व संख्या ही शून्य झाल्याचे दिसेल. व्हीव्हीपीएटीतील मतदान चिठ्ठ्या जमा करण्याच्या पेटीतील (ड्रॉप बॉक्स) मतदान चिठ्ठ्या काढून टाकाव्यात आणि अशा मतदान चिठ्ठ्या जमा करण्याची पेटी (ड्रॉप बॉक्स) मोहोरबंद करावी.

१०.३ मतदान प्रतिनिधींच्या उपस्थितीमुळे, तोतयेगिरीस प्रतिबंध होत असल्याने आणि इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटी हे योग्यरीत्या कार्यरत स्थितीत असल्याबद्दल आणि अभिरूप मतदानाच्या वेळी नोंदवलेली मते त्यातून काढून टाकण्यात आल्याबद्दल खात्री होत असल्या बाबतचे निवडणूक आयोगाने मतदान केंद्राध्यक्षाद्वारे अशा मतदान प्रतिनिधींना द्यावयाचे एक प्रमाणपत्र दिलेले आहे. आयोगाने मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राध्यक्षानी अहवाल देण्यासाठी एकत्रित प्रपत्र तयार केले आहे, ज्यामध्ये मतदान केंद्राध्यक्षांनी तयार

४. मतदान केंद्राध्यक्ष/मतदान अधिकारी (नियंत्रण युनिटाचा प्रभार असणाऱ्या) याच्या टेबलावर नियंत्रण युनिट ठेवावे.

५. व्हीव्हीपीएटी सोबत मतदान युनिटचे तार (Cable) आणि नियंत्रण युनिट सोबत व्हीव्हीपीएटीची तार (Cable) जोडावी.

६. व्हीव्हीपीएटीचा कागद गुंडाळण्याची खुंटी (Paper Roll Knob) उघडा (कार्यरत स्थितीत)

७. व्हीव्हीपीएटी रिक्त असल्याचे मतदान प्रतिनिधीला दाखवा.

८. नियंत्रण युनिट सुरु करा.

९. नियंत्रण युनिटमध्ये कोणतेही मत नसल्याचे प्रात्यक्षिक करून दाखवणे.

१०. कमीत कमी ५० मते द्यावीत आणि प्रत्येकाला दिलेल्या मत संख्येची [नोटासह (NOTA) निवडणूक लढवणाऱ्या प्रत्येक उमेदवाराची मते नोंदवली गेली आहेत याची खात्री करा] नोंद करा.

११. अभिरुप मतदानाची मते देऊन झाल्यानंतर, नियंत्रण युनिटवरील “क्लोज” (Close) बटण दाबा.

१२. त्यानंतर, अभिरुप मतदानाच्या निकालाची खात्री करण्यासाठी नियंत्रण युनिटवरील रिझल्ट (RESULT) बटण दाबा आणि नोंद झालेल्या मतांसोबत मेळ करून पाहा.

१३. व्हीव्हीपीएटीमधील अभिरुप मतदानाच्या व्हीव्हीपीएटी-कागदी चिठ्ठ्या काढून घ्या आणि नियंत्रण युनिटवरील निकालाशी मेळ घालून पाहा.

१४. नियंत्रण युनिटमधून अभिरुप मतदानाचा निकाल काढून टाकण्यासाठी नियंत्रण युनिटवरील ‘क्लियर’ (CLEAR) बटण दाबा आणि ते मतदान प्रतिनिधींना दाखवा.

१५. अभिरुप मतदान व्हीव्हीपीएटीच्या कागदी चिठ्ठ्यावर ‘अभिरुप मतदानाच्या चिठ्ठ्या (MOCK POLL SLIP)’ असा ठसा असणारा शिक्का मारावा.

१६. अभिरुप मतदानाच्या व्हीव्हीपीएटी कागदी चिठ्ठ्या काळ्या लिफाफ्यात ठेवा आणि गुलाबी कागदी मोहोरने लिफाफा मोहोरबंद करा.

१७. नियंत्रण युनिट बंद करावे आणि हिरवी कागदी मोहोर, विशेष खूणचिठ्ठी (स्पेशल टॅग) आणि पत्ता खूणचिठी (अॅड्रेस टॅग) यांचा वापर करून नियंत्रण युनिट मोहोरबंद करावे.

१८. व्हीव्हीपीएटीचा ड्रॉप बॉक्स (पेटी) रिकामा असल्याचे मतदान प्रतिनिधीला दाखवा आणि त्यानंतर ड्रॉप बॉक्स पत्ता खूणचिठ्ठीने (अॅड्रेस टॅग) मोहोरबंद करावा.

१९. मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालामधील अभिरुप मतदान प्रमाणपत्र भाग-एक हे भरा.

२०. प्रत्यक्ष मतदानासाठी नियंत्रण युनिट सुरु (ON) करा आणि शून्य मते (ZERO VOTES) असल्याची खात्री करण्यासाठी "टोटल" (TOTAL) बटण दाबा.

२१. प्रत्यक्ष मतदानासाठी नियंत्रण युनिट सुरु करावे.

१४. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे आणि व्हीव्हीपीएटी मोहोरबंद करण्याची प्रक्रिया.

१४.१ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे आणि व्हीव्हीपीएटी मोहोरबंद करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या मोहोरांचे व खूणचिठ्यांचे विविध प्रकार.

मतदान युनिट/नियंत्रण युनिट/व्हीव्हीपीएटी यांच्यासाठी खूणचिठ्ठी

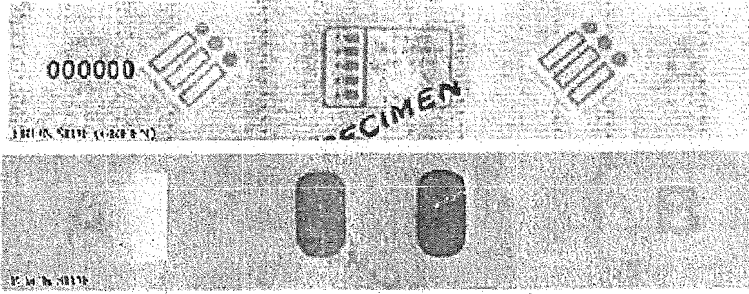
विशेष खूणचिठ्ठी

हिरवी कागदी मोहोर

अभिरुप मतदानाच्या व्हीव्हीपीएटीमधील कागदी चिठ्ठ्या असलेल्या काळा लिफाफा मोहोरबंद करण्यासाठी गुलाबी कागदी मोहोर.

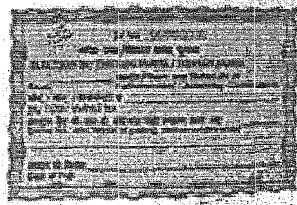

गुलाबी कागदी मोहोर (दोन भाग)

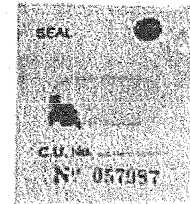

हिरवी कागदी मोहोर

तात्काळ

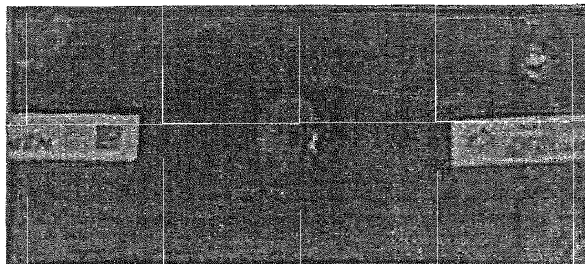
साधी खूणचिठ्ठी

विशेष खूणचिठ्ठी

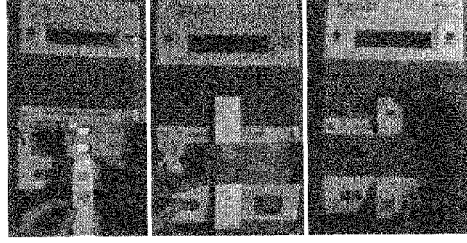
१४.२ मतदानाच्या दिवशी अभिरुप मतदान झाल्यानंतर इलेक्ट्रॉनिक मतदानयंत्रे व व्हीव्हीपीएटी मोहोरबंद करणे.

१४.२.१. अभिरुप मतदानाच्या छापील मतदान चिठ्ठ्या असलेला काळा लिफाफा गुलाबी कागदी मोहोरने मोहोरबंद करणे.

अभिरूप मतदान झाल्यानंतर, मतदान केंद्राध्यक्ष व्हीव्हीपीएटी युनिटमधील ड्रॉप बॉक्समधून सर्व छापील कागदी (मत) चिठ्ठ्या काढून टाकतील, अभिरूप मतदानाच्या छापील कागदी चिठ्ठ्यांच्या मागील बाजूस अभिरूप मतदानाच्या चिठ्ठ्या (Mock Poll Slip) असे लिहलेले असलेला रबरी ठसा उमटवून मुद्रांकित कराव्यात त्यानंतर या छापील कागदी चिठ्ठ्या , या चिठ्ठ्या ठेवण्याच्या प्रयोजनासाठी दिलेले जाड अथवा काळ्या लिफाफ्यामध्ये टाकून, त्यावर मतदान केंद्राध्यक्षाची मोहर लावावी आणि लिफाफा मोहोरबंद करावा.

१४.२.२ मतदानाच्या दिवशी अभिरूप मतदान झाल्यानंतर आणि प्रत्यक्ष मतदान सुरू होण्यापूर्वी नियंत्रण युनिटला हिरवी कागदी मोहोर लावणे.

वरील आकृतीत दाखवल्याप्रमाणे निकाल विभागाच्या दरवाजाच्या आतील बाजूस हिरवी कागदी मोहोर लावावी आणि आतील कक्षाच्या बाजूकडून कागदी मोहोरची दोन शेवटची टोके बाहेर दिसतील, अशारीतीने कक्षाचा आतील दरवाजा बंद करावा.

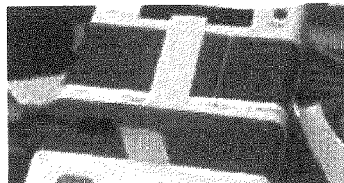
कोणत्याही बाबतीत खराब झालेल्या कागदी मोहोरेचा वापर करण्यात आलेला नाही याची खात्री करून घेण्यात यावी आणि यंत्रात बसवताना कोणतीही कागदी मोहोर खराब झाली तर आतील कक्षाचा दरवाजा बंद करण्यापूर्वी अशी मोहोर तेथल्या तेथे बदलण्यात यावी.

सदर प्रयोजनार्थ असलेल्या चौकटीत हिरवी कागदी मोहोर बसवण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्ष कागदी मोहोरेच्या सफेद पृष्ठभागावरील कागदी मोहोरेच्या अनुक्रमांकाच्या खाली लगेच, स्वतःची पूर्ण स्वाक्षरी करील. त्यावर उपस्थित असलेल्या आणि सही करण्याची इच्छा असलेले उमेदवार किंवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांच्या स्वाक्षऱ्यादेखील घेण्यात येतील.

१४.२.३ विशेष खूणचिठ्ठी लावून (स्पेशल टॅग) कक्षाचा आतील दरवाजा (निकाल कक्षाच्या आतील) मोहोरबंद करणे.

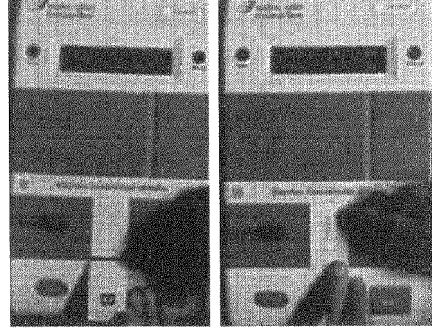

मतदान केंद्राध्यक्षाच्या मोहोरेसह निवडणुकीचा तपशील दर्शविणारी विशेष खूणचिठ्ठी (स्पेशल टॅग) चा वापर करून डाव्या बाजूला दिलेल्या छिद्रातून धागा टाकून निकाल विभागाच्या आतील दरवाजा मोहोरबंद करावा. विशेष खूणचिठ्ठीचा (स्पेशल टॅग) वापर करण्यापूर्वी, मतदान केंद्राध्यक्ष विशेष खूणचिठ्ठीवर नियंत्रण युनिटच्या अनुक्रमांकाची नोंद करील. विशेष खूणचिठ्ठीवर (स्पेशल टॅग) मतदान केंद्राध्यक्ष विशेष खूणचिठ्ठीच्या मागील बाजूवर स्वतःची सही करील. तो, मतदान सुरू होण्यापूर्वी, मतदान केंद्रात उपस्थित असलेल्या उमेदवार/ मतदान प्रतिनिधी यांना जर त्यांची इच्छा असेल तर त्यांना खूणचिठ्ठीच्या मागच्या बाजूस सही करण्यास सांगील. मतदान केंद्राध्यक्ष विशेष खूणचिठ्ठीवर पूर्वीच मुद्रित केलेल्या अनुक्रमांकाचेदेखील वाचन करील आणि उपस्थित उमेदवार/मतदान प्रतिनिधी यांना, अनुक्रमांकाची नोंद करून घेण्यास सांगील. जर कोणत्याही योगायोगामुळे विशेष खूणचिठ्ठी खराब झाली किंवा फाटली तर दुसऱ्या खूणचिठ्ठीचा वापर करण्यात यावा.

या प्रयोजनार्थ, निवडणूक निर्णय अधिकारी 'हिरव्या कागदी मोहोरे' प्रमाणेच ३ किंवा ४ "विशेष खूणचिठ्ठ्या" पुरविल.

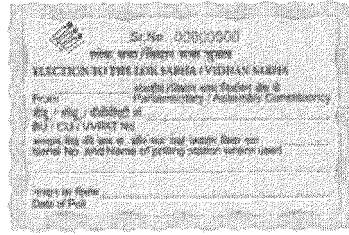
१४.२.४ पत्ता खूणचिठ्ठी (अॅड्रेस टॅग) आणि हिरव्या कागदी मोहोरेचा वापर करून तसेच धाग्याने नियंत्रण युनिटच्या बाहेरील दरवाजाचा निकाल कक्ष (Section) मोहोरबंद करणे.

नियंत्रण युनिटच्या निकाल विभागाचा आतील दरवाजा विशेष खूण चिठ्ठी लावून मोहोरबंद केल्यानंतर, बंद केलेल्या बाहेरील दरवाजाच्या दोन्ही बाजूंनी हिरव्या कागदी मोहोरेची सैल झालेली टोके बाहेर येतील याची खात्री करून निकाल विभागाचा बाहेरील दरवाजा बंद करावा. नंतर मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान केंद्राध्यक्षाच्या मोहोरने निवडणुकीचे तपशील दर्शविणारी पत्ता खूणचिठ्ठी (अॅड्रेस टॅग) वापरून डाव्या बाजूला दिलेल्या छिद्रातून धागा ओवून बाहेरील दरवाजा मोहोरबंद करतील.

त्यानंतर, सुधारित हिरव्या कागदी मोहोरेच्या 'A' बाजूचा मेण असलेला कागद काढून, निकाल विभागाच्या बाहेरील दरवाजावर चिकटवा. त्यानंतर 'B' बाजूचा मेणाचा कागद काढून टाका आणि सुधारित हिरव्या कागदी मोहोरच्या आतील 'A' बाजूच्या वर अशा प्रकारे चिकटवा की, मोहोरेचा अनुक्रमांक दिसेल.

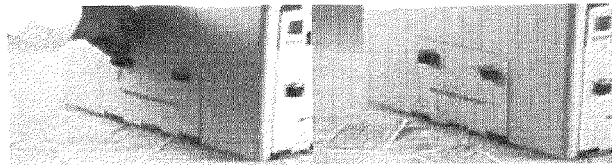
पत्ता खूणचिठ्ठी वर (अॅड्रेस टॅग) खालील तपशील असेल.

उपस्थित असलेले उमेदवार व त्यांचे मतदान प्रतिनिधी यांची तशी इच्छा असेल तर त्यांनादेखील बाहेरील आवरणावरील पत्ता खूणचिठ्ठीवर (अॅड्रेस टॅग) मतदान केंद्राध्यक्षाच्या मोहोरसह त्यांची मोहोर व्यवस्थितरीत्या लावण्याकरिता परवानगी देण्यात यावी.

अशा रीतीने आतील कक्ष व बाहेरील आवरण बंद करून मोहोरबंद केल्यावर, संपूर्ण निकाल कक्ष हा मोहोरबंद व सुरक्षित होतो आणि नियंत्रण युनिटात नोंद झालेली मते वगळली जाऊ शकत नाहीत किंवा निकाल पाहता येऊ शकत नाही.

१४.२.५ पत्ता खूणचिठ्ठीचा (अॅड्रेस टॅग) चा वापर करून, धागा ओवून व्हीव्हीपीएटीचा ड्रॉप बॉक्स (Drop Box) मोहोरबंद करणे.

त्यानंतर, प्रत्यक्ष मतदान सुरु करण्यापूर्वी धागा ओवून आणि पत्ता खूणचिठ्ठी लावून (अॅड्रेस टॅग) ड्रॉप बॉक्स मोहोरबंद करावा.

टीप : इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी मोहोरबंद करण्यासाठी, मतदानाच्या दिवशी वापरल्या जाणाऱ्या सर्व मोहोरेवर मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान प्रतिनिधींनी स्वाक्षरी केली असेल.

प्रकरण ४

मतदान घेणे

१. मतदानाची गुप्तता राखणे.

१.१ प्रत्येक मतदान प्रतिनिधीने, लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम, १९५१ याच्या कलम १२८ अन्वये मतदानाची गुप्तता राखणे व ती राखण्यात मदत करणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे मतदानाच्या गुप्ततेचा भंग होईल अशी कोणतीही माहिती कोणत्याही मतदान अभिकर्त्याने अन्य व्यक्तीस सांगता कामा नये. कायद्याच्या वरील तरतुदींचे उल्लंघन करणारी कोणतीही व्यक्ती, ३ महिन्यांपर्यंतच्या कारावासास किंवा दंड किंवा दोन्ही शिक्षांना पात्र असेल.

१.२ मतदानास प्रारंभ होण्यापूर्वी, मतदान केंद्राध्यक्ष, सर्व उपस्थितांना, मतदान गुप्त राखण्याविषयीच्या त्यांच्या कर्तव्याबाबतच्या उपरोक्त लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम, १९५१ याच्या कलम १२८ च्या तरतुदी आणि त्यांचा भंग केल्यास होणारी शिक्षा निदर्शनास आणून देईल.

१.३ ज्याला आपले मत नोंदवण्याची मुभा देण्यात आलेली आहे, अशा प्रत्येक मतदाराने मतदान केंद्रात मतदानाची गुप्तता राखणे आणि विहित मतदान प्रक्रियेचे पालन करणे आवश्यक आहे. मतदान केंद्राध्यक्षाने, मतदान प्रक्रियेचे पालन करण्याबाबत इशारा दिल्यानंतरही, कोणत्याही मतदाराने मतदानाची गुप्तता पाळण्यास नकार दिल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा त्याच्या निदेशनाखाली मतदान अधिकारी अशा मतदाराला मतदान करण्याची परवानगी देणार नाही. अशा मतदाराला मतदान अधिकाऱ्याने आधीच मतदार चिठ्ठी दिलेली असेल तर त्याच्याकडून ती परत घेतली जाईल आणि रद्द केली जाईल. मतदान केंद्राध्यक्ष मतदाराच्या नोंदवहीमध्ये (१७ ए नोंदवही) त्यावर त्याची स्वाक्षरी घेऊन “मतदान करण्यास परवानगी दिली नाही-मतदान प्रक्रियेचे उल्लंघन” अशा आशयाचा शेरा लिहतील. तथापि, १७-ए नोंदवहीच्या स्तंभ १ मधील त्या मतदाराच्या किंवा त्यानंतरच्या कोणत्याही मतदारांच्या अनुक्रमांकामध्ये कोणताही बदल करणे आवश्यक असणार नाही.

१.४ मतदानाच्या गोपनीयतेचे उल्लंघन होणार नाही आणि कॅमेरा मतदान कक्षाच्या येथे झूम करण्यात येऊ नये, असे स्पष्ट निदेश परिच्छेद क्रमांक ६.३ मध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे, निवडणूक आयोगाने, व्हिडिओग्राफी, वेबकास्टिंग, सीसीटीव्ही कॅमेरा यांना परवानगी दिली आहे.

२. प्रत्यक्ष मतदानासाठी मतदान यंत्रे तयार ठेवणे.

२.१ मतदान कक्ष खिडकी/ दरवाज्यापासून दूर ठेवले पाहिजे, जेणेकरून, मतदानाच्या गुप्त गोपनीयतेचा भंग होणार नाही.

२.२ व्हीव्हीपीएटी ही मतदान कक्षात मतदान युनिटच्या डाव्या बाजूला ठेवली पाहिजे जेणेकरून, मतदाराला त्याचे मत अचूकरीत्या दिले आहे हे यथोचितरीत्या पाहून त्याची खात्री करता येईल.

२.३ व्हीव्हीपीएटी आणि नियंत्रण युनिटला जोडणाऱ्या तारेमुळे (केबल) मतदारांच्या ये-जा करण्यात अडथळा होणार नाही.

२.४ कोणताही प्रखर दिवा उच्च व्होल्टेज प्रदिप्त बल्ब/उच्च प्रकाशाचे बल्ब/ट्युब लाईट हे व्हीव्हीपीएटीच्या वर किंवा समोर ठेवू नये.

३. कागदी मोहोरांचा हिशेब.

३.१ मतदान केंद्राध्यक्ष त्याला पुरविण्यात आलेल्या आणि नियंत्रण युनिट मोहोरबंद व सुरक्षित करण्यासाठी प्रत्यक्षात त्याच्याकडून वापरल्या गेलेल्या कागदी मोहोरांचा बिनचूक हिशेब ठेवतील. हा हिशेब निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ ला जोडण्यात आलेल्या नमुना १७-ए च्या भाग एकच्या भाग ९ मध्ये त्या प्रयोजनासाठी विशेषरीत्या विहित केलेल्या नमुन्यात त्याच्याकडून ठेवण्यात येईल.

३.२ मतदान केंद्राध्यक्ष तेथे उपस्थित असलेल्या उमेदवारांना किंवा त्यांच्या मतदान प्रतिनिधींना त्यांना अशा रीतीने पुरवण्यात आलेल्या आणि त्यांनी प्रत्यक्षपणे वापरलेल्या कागदी मोहोरांचे अनुक्रमांक नोंदवून घेण्याची मुभा देईन.

४. प्रत्यक्ष मतदानास प्रारंभ.

४.१ पूर्वतयारी पूर्ण केल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष, त्याने आवश्यक ती सर्व पूर्वतयारी पूर्ण केली आहे अशा अर्थाचे विहित नमुन्यातील (परिशिष्ट अकरा) प्रतिज्ञापन करील. हे प्रतिज्ञापन मतदान केंद्रामध्ये हजर असणाऱ्या सर्व व्यक्तींना ऐकू जाईल इतपत मोठ्याने वाचून दाखवील आणि त्यावर सही करील. तसेच, तेथे उपस्थित असलेल्या आणि सहा करण्यास राजी असलेल्या मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर सहा घेईल. मतदान प्रतिनिधींनी त्यावर स्वाक्षरी केली पाहिजे जेणे करून मतदानास मुक्त व निःपक्षपाती वातावरणात प्रारंभ झाल्याबाबतची खातरजमा होईल. एखाद्या प्रतिनिधीने प्रतिज्ञापनावर सही करण्यास नकार दिल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष उक्त प्रतिज्ञापनाच्या नमुन्यात या प्रयोजनासाठी असलेल्या परिच्छेदात त्याच्या नावाची नोंद करील.

४.२ मतदानास नियत केलेल्या वेळेत प्रारंभ होईल. तोपर्यंत मतदान केंद्राध्यक्षाने त्याची सर्व पूर्वतयारी पूर्ण केलेली असावी. एखाद्या अनपेक्षित कारणामुळे पूर्वतयारी पूर्ण झाली नसल्यास, मतदानाच्या प्रारंभासाठी निश्चित केलेल्या वेळेतच मतदान केंद्राध्यक्ष ३ ते ४ मतदारांना प्रवेश देईल. आणि त्यांना मतदान प्रक्रिया पूर्ण करणे शक्य व्हावे म्हणून मतदान अधिकारी त्यांच्या मतदानाच्या कार्यवाहीस सुरुवात करतील.

५. मतदारांचा मतदान केंद्रात प्रवेश.

५.१ सामान्यतः पुरुष व महिला मतदारांसाठी वेगवेगळ्या रांगा असतील. रांगेचे नियंत्रण करणाऱ्या व्यक्ती मतदान केंद्राध्यक्ष निदेश देईल त्याचप्रमाणे एकावेळी तीन किंवा चार मतदारांना मतदान केंद्रात सोडतील. इतर मतदारांना बाहेर रांगेत उभे केले जाईल. अशा मतदारांसाठी एकापेक्षा अधिक रांगा लावण्याची परवानगी देऊ नये. मतदान प्रतिनिधींची यास हरकत असू नये. मतदान केंद्रावर मतदानासाठी आलेल्या महिला मतदार यांना घरी अनेक घरगुती कामेसुद्धा करावयाची असतात ही वस्तुस्थिती लक्षात घेता, एका पुरुषानंतर दोन महिलांना मतदान केंद्रात प्रवेश करण्याची अनुमती देण्यात यावी.

६. मतदान केंद्रात दिव्यांग व जेष्ठ नागरिकांना प्रवेश.

६.१ मतदान केंद्राध्यक्ष याची खात्री करील की जेष्ठ नागरिक व दिव्यांग मतदारांना इतर मतदारांसह रांगेत वाट पाहत न थांबता मतदान केंद्रात प्रवेश करण्यास प्राधान्य दिले जाईल. अशा सर्व मतदारांना कोणतीही वाट न पाहता लगेच मतदान करण्याची संधी दिली जावी ज्यासाठी त्यांना आवश्यक ते सहाय्य, मतदान केंद्रावर उपलब्ध करून दिले जावे. या प्रयोजनार्थ, आवश्यकता भासल्यास अशा मतदारांसाठी बसण्याची स्वतंत्र व्यवस्था करण्यात यावी. अशा मतदारांना त्यांच्या चाकाची खुर्ची/व्हिलचेअर (wheelchair) मतदान केंद्रात घेऊन जाण्याकरिता पूर्ण सुविधा पुरविल्या आहेत याची मतदान केंद्राध्यक्ष खात्री करील.

७. मतदारांची ओळख पटविणे.

७.१ मतदारांची ओळख भारत निवडणूक आयोगाच्या मतदार छायाचित्र ओळखपत्राद्वारे (EPIC) किंवा निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या खाली दर्शविलेल्या कोणत्याही छायाचित्र असलेल्या पर्यायी ओळख पटविणाऱ्या कागदपत्राद्वारे सिद्ध केली पाहिजे. पर्यायी ओळख पटविण्याची कागदपत्रे सर्वसाधारणपणे पुढीलप्रमाणे असतील.

(एक) आधार ओळखपत्र

(दोन) वाहन परवाना / अनुज्ञप्ती

(तीन) पॅन कार्ड

(चार) बँक/टपाल कार्यालयाने दिलेले छायाचित्र असलेले पासबुक

(पाच) भारतीय पारपत्र (पासपोर्ट)

(सहा) केंद्र / राज्य सरकार, सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम/ सार्वजनिक मर्यादित कंपनी यांनी कर्मचाऱ्यांना दिलेले छायाचित्र असलेले ओळखपत्र.

(सात) एनपीआर (NPR) अंतर्गत आरजीआय (RGI) ने दिलेले स्मार्ट कार्ड.

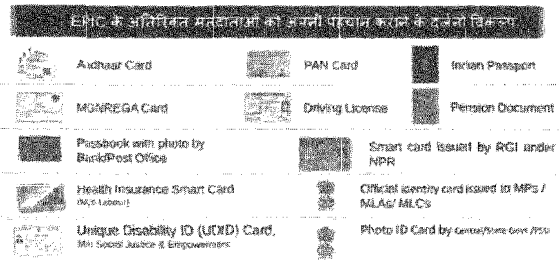
(आठ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे (मनरेगा) जॉब कार्ड.

(नउ) कामगार मंत्रालयाच्या योजने अंतर्गत दिलेले आरोग्य विमा स्मार्ट कार्ड.

(दहा) छायाचित्र असलेले निवृत्तिवेतनाचे कागदपत्र.

(अकरा) भारत सरकारच्या सामाजिक न्याय व सक्षमीकरण मंत्रालयाने दिव्यांगांना दिलेले विशेष ओळखपत्र.

मतदारांची ओळख

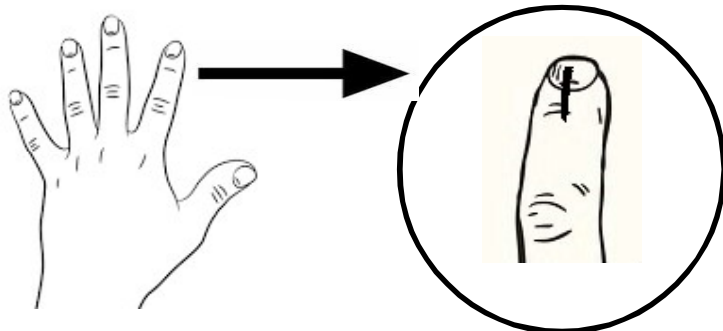

तथापि, निवडणुकीसाठी, निवडणूक आयोगाने विहित केल्याप्रमाणे, अशा इतर छायाचित्र असलेल्या पर्यायी ओळखपत्राचे कागदपत्र याच्या तपशीलाबाबतची यादी निवडणूक निर्णय अधिकारी/मतदान केंद्राध्यक्ष याच्याकडून मिळवावी अशा सल्ला दिला जातो.

७.२ मतदान करण्यासाठी, स्वतःच्या ओळखीचे कागदपत्र मतदार माहिती चिठ्ठी म्हणून स्वीकारले जाणार नाही आणि मतदार छायाचित्र ओळखपत्र (EPIC) किंवा त्याने सादर/दाखल केलेल्या कोणत्याही छायाचित्र असलेले जे आयोगाने विहित केलेले आहेत असे पर्यायी कागदपत्रे याच्या माध्यमातून मतदाराची ओळख पटवून मतदाराला मतदान करण्याची परवानगी दिली जाईल, असे निवडणूक आयोगाने निदेश दिले आहेत. दुसऱ्या विधानसभा मतदारसंघाच्या मतदार नोंदणी अधिकाऱ्याने दिलेले मतदार छायाचित्र ओळखपत्र सादर करणाऱ्या मतदारालासुद्धा मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान करण्याची मुभा देईल. मात्र त्यासाठी तो मतदार ज्या मतदान केंद्रावर मतदानासाठी आला असेल त्या विशिष्ट मतदान केंद्राशी संबंधित मतदार यादीत त्याचे नाव आलेले असावे आणि तसेच त्याची डावी तर्जनी तपासून त्याने इतर कोणत्याही मतदान केंद्रावर मतदान केलेले नसावे.

८. मतदारांना पक्की शाई लावणे.

८.१ खाली दाखवलेल्या रेखाकृतीप्रमाणे, पक्की शाई मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर नखाच्या टोकापासून डाव्या तर्जनीच्या पहिल्या पंखाच्या (सांध्याच्या) टोकापर्यंत एक रेषा ओढून लावण्यात येईल.

८.२ मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदाराच्या तर्जनीवर पक्क्या शाईची स्पष्ट खूण आहे याची खात्री करून घेण्यासाठी मतदाराच्या डाव्या तर्जनीची तपासणी करावयाचे काम त्याच्या कोणत्याही इतर मतदान अधिकाऱ्यांकडे सोपविता येईल.

जर अशी पक्क्या शाईची खूण स्पष्टपणे दिसत नाही किंवा पक्की शाई पुसून टाकण्यात आली आहे असे त्याला आढळून आले तर, तो मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर पक्क्या शाईची पुन्हा खूण करील

८.३ मतदाराच्या डाव्या हाताला तर्जनी नसल्यास, त्याच्या डाव्या हाताला असलेल्या कोणत्याही बोटाला पक्की शाई लावावी, असे स्पष्ट करण्यात आले आहे. तसेच जर त्याला त्याच्या डाव्या हाताला कोणतेही बोटे नसतील तर त्याच्या उजव्या हाताच्या तर्जनीला शाई लावावी. जर त्याला उजव्या हाताची तर्जनी नसेल तर त्याच्या उजव्या हाताच्या तर्जनीपासून सुरू होणाऱ्या इतर कोणत्याही बोटाला पक्की शाई लावावी. जर त्याच्या दोन्ही हाताला बोटे नसतील तर त्याच्या डाव्या किंवा उजव्या हाताच्या शेवटच्या टोकावर (स्टंप) पक्की शाई लावावी

९. मतदान केंद्रावरील मतदान कार्य पद्धती.

९.१ मतदान प्रतिनिधीला इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मत नोंदविण्याची पद्धत पूर्णपणे माहित असली पाहिजे. ज्यायोगे मतदान केंद्रात अनुसरलेल्या कार्यपद्धतीवर ते कोणतेही अनावश्यक आक्षेप घेणार नाहीत.

९.२ मतदार जेव्हा मतदान केंद्रात प्रवेश करील आणि त्याची ओळख पटवली जाईल तसेच त्याच्या ओळखीबाबत कोणताही आक्षेप नसेल तेव्हा मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीला पक्की शाई लावून आणि मतदार यादीनुसार मतदाराचा अनुक्रमांक १७ए नमुन्याच्या स्तंभ (२) यामध्ये नोंदवला जाईल. मतदार छायाचित्र ओळखपत्राच्या आधारे मतदार मतदान करत असेल तर नमुना १७ए च्या स्तंभ (३) यामध्ये "EP" (मतदार छायाचित्र ओळखपत्र दर्शविणारी) असे अक्षरे नमूद करणे पुरेसे आहे. तथापि, कोणत्याही पर्यायी कागदपत्रांच्या आधारे मतदान करणाऱ्यांच्या बाबतीत, त्या पर्यायी कागदपत्राचे शेवटचे चार अंक किंवा लिहावेत. त्यानंतर मतदाराची स्वाक्षरी किंवा अंगठ्याचा ठसा स्तंभ (४) मध्ये घेतला जाईल आणि मतदान कर्मचाऱ्याद्वारे मतदारासाठी मतदार चिठ्ठी तयार करण्यात येईल.

९.३ त्यानंतर मतदार मतदार चिठ्ठीसह मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा तिसरा मतदान अधिकारी यांपैकी मतदान यंत्राचे नियंत्रण युनिट ज्याच्या ताब्यात असेल त्याच्याकडे जाईल, मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा यथास्थिति, तिसरा मतदान अधिकारी मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीची, त्यावरील पक्क्या शाईच्या खुणेकरिता तपासणी करील आणि उपरोक्त मतदार चिठ्ठीच्या आधारे मतदाराला मतदान यंत्रात त्यांचे मत नोंदविण्याची मुभा देईल.

९.४ मतदारांना, ज्या क्रमाने त्यांची मतदारांच्या नोंदवहीत (नमुना १७-ए) नोंदणी करण्यात आली आहे त्याच अनुक्रमाने मतदान यंत्रात मतदानाची नोंदणी करण्याची परवानगी देण्यात येईल. संबंधित कोणत्याही अपवादात्मक परिस्थितीमुळे किंवा अनपेक्षित किंवा टाळता न येण्याजोग्या कारणामुळे कोणत्याही मतदाराच्या बाबतीत अचूक क्रमाचे पालन करणे शक्य नसेल तर, ज्या अनुक्रमांकावर त्याने मत दिले असेल तोच क्रमांक दर्शविणारी योग्य नोंद, मतदार नोंदवहीच्या अभिप्राय या स्तंभामध्ये संबंधित व्यक्तीच्या नावासमोर घेण्यात यावी. यामुळे ज्यांचा क्रम वरखाली झाला असेल अशा नंतरच्या मतदारांबाबतदेखील अशीच नोंद घेण्यात यावी.

९.५ मतदार मतदान कक्षात जाऊन, त्याच्या पसंतीच्या निवडणूक लढवणाऱ्या उमेदवाराचे नाव, छायाचित्र आणि चिन्ह यांच्या समोरील मतदान युनिट/यंत्रावर दिलेले ' निळे बटण ' दाबून आपले मत नोंदवेल. जेव्हा तो ते बटण दाबेल तेव्हा मतदान युनिटवर दिलेला लाल दिवा प्रज्वलित होईल आणि मतदान युनिटवरील हिरवी लाईट (light) बंद होईल. व्हीव्हीपीएटी कागदाची एक लहान चिठ्ठी मुद्रित करेल, ज्यावर मतदान केलेल्या उमेदवाराचे चिन्ह, नाव आणि अनुक्रमांक असेल, जी आपल्याला व्हीव्हीपीएटीच्या खिडकीपटलावर सात सेकंदासाठी दिसेल. त्यानंतर, मुद्रित कागदी चिठ्ठी आपोआप कट होईल आणि व्हीव्हीपीएटीच्या मोहोरबंद केलेल्या ड्रॉप बॉक्समध्ये पडेल. तसेच नियंत्रण युनिटमधून बीप असा आवाज देखील ऐकू येईल. काही सेकंदांनंतर, बीप असा आवाज आणि मतदान युनिटवरील उमेदवाराच्या

समोरील दिव्यातील लाल लाईट आणि नियंत्रण युनिटवरील 'BUSY' (व्यस्त) दिव्यातील लाल लाईट देखील बंद होईल. त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष/मतदान अधिकारी पुढील मतदानासाठी पुन्हा तयार होईपर्यंत मतदान युनिट आपोआप बंद (लॉक) होईल.

१.६ कोणत्याही मतदाराला इलेक्ट्रॉन मतदान यंत्राद्वारे मतदान करण्याच्या पद्धतीची योग्यरीत्या माहिती नसल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान केंद्रात ठेवलेले इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या कागदी पुठ्याच्या प्रतिमानाचा (डमी) वापर करून प्रात्यक्षिक करून दाखवेल. मतदाराला मदत करण्यासाठी मतदान प्रतिनिधीनी मतदान कक्षात जाऊ नये.

१०. प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी युनिट बदलण्याची नियमप्रक्रिया

१०.१ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी चे युनिट बंद पडल्यास/चुकीचे कार्य करत असल्याबाबत, कोणतीही समस्या असल्यास इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी बदलण्यासाठी पुढील नियमप्रक्रियेचे पालन केले जाईल:—

१०.१.१. मतदान युनिटचे कोणतेही भाग बदलण्यापूर्वी नियंत्रण युनिट बंद करावे.

१०.१.२. जर नियंत्रण युनिटच्या दर्शनी पटलावर (डिस्प्ले पॅनेल) "Link Error" असे दिसत असेल तर प्रत्यक्षपणे निरीक्षण करून सर्व केबल जोडणी योग्य असल्याची तपासणी करा/ संयोगक (connectors) काढू नका आणि पुन्हा जोडणी करू नका तरीही "Link Error" असे येत असल्यास, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटीचा संपूर्ण संच बदला.

१०.१.३. जर मतदान युनिट किंवा नियंत्रण युनिट कार्य करत नसले तर—संपूर्ण संच [मतदान युनिट + नियंत्रण युनिट + व्हीव्हीपीएटी] बदलावा. जेव्हा पूर्ण संच बदलला जाईल, तेव्हा निवडणूक लढवणाऱ्या प्रत्येक उमेदवाराला NOTA (वरील पैकी कोणीही नाही) यासह प्रत्येकी एक मत देऊन अभिरूप मतदान घ्यावे आणि अभिरूप मतदानाच्या प्रक्रियेच्या इतर सर्व सूचनांचे पालन करावे.

१०.१.४. अभिरूप मतदानाची माहिती (data) काढून (clearing) टाकल्यानंतर आणि व्हीव्हीपीएटीच्या ड्रॉप बॉक्समधून छापील कागदी चिठ्ठ्या काढून घेतल्यानंतर, नवीन इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रासह मतदान सुरू करावे.

१०.१.५. जर व्हीव्हीपीएटी कार्य करत नसेल तर केवळ व्हीव्हीपीएटीच बदलावे. मतदान युनिट किंवा नियंत्रण युनिट बदलण्याची आवश्यकता नाही. जर केवळ व्हीव्हीपीएटी बदलले असेल तर अशा प्रकरणी अभिरूप मतदान घेण्याची आवश्यकता नाही.

१०.१.६. प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान कोणतेही इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (EVM)/ मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) यंत्र बदलल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान प्रतिनिधी व क्षेत्र अधिकारी/क्षेत्रीय अधिकारी यांच्या स्वाक्षऱ्या घेऊन अहवालाचा भाग-पाच भरून देतील (परिशिष्ट-बारा).

१०.१.७. जर नियंत्रण युनिट "नियंत्रण युनिटची ऊर्जा संचिका (पावरपॅक) बदला" असे दर्शवत असेल, तर नियंत्रण युनिट वरील (CU) केवळ ऊर्जा संचिका (पावरपॅक) बदलण्यात येईल, अशा प्रकरणात अभिरूप मतदान घेण्याची कोणतीही आवश्यकता नाही.

१०.१.८. मतदान केंद्राध्यक्ष हे, नियंत्रण युनिटचा एक भाग ऊर्जा संचिका (पावरपॅक) मतदान प्रतिनिधी आणि क्षेत्रअधिकारी/क्षेत्रीय अधिकारी यांच्या उपस्थितीत बदलतील आणि नियंत्रण युनिटच्या (CU) बॅटरीच्या भागाला पत्ता खूण चिठ्ठी (टॅग) लावून आणि त्यावर स्वाक्षऱ्या घेऊन पुन्हा मोहोरबंद करतील. मतदान केंद्राध्यक्षाच्या (परिशिष्ट-तेरा) मधील भाग-दोनमध्ये मतदान केंद्राध्यक्ष अहवाल सादर करतील.

१०.१.९. जर नियंत्रण युनिट (CU) मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) ची ऊर्जा संचिका (पावरपॅक) बदला असे दर्शवत असेल तर फक्त मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षक निशाणी यंत्र (VVPAT) चा ऊर्जा संचिका (पावर पॅक) बदलण्यात येईल. अशा परिस्थितीत अभिरूप मतदान घेण्याची आवश्यकता नाही.

१०.१.१०. जर नियंत्रण युनिट (CU) मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षक निशाणी यंत्र (VVPAT)चा बॅटरी साठा कमी असल्याचे दर्शवत असेल, तर फक्त व्हीव्हीपीएटीचा ऊर्जा संचिका (पावर पॅक) बदलण्यात येईल. अशा परिस्थितीत अभिरूप मतदान घेण्याची आवश्यकता नाही.

१०.१.११. जर मतदार पडताळणीयोग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी यंत्रा ने (VVPAT) ने कागदी पट्टी कापलेली नसेल किंवा कागदीपट्टी न कापता राहिली असेल, तर (क) कागदी गुंडाळी (पेपर रोल) मधून लटकलेली पट्टी त्यावरील अक्षरे काढण्याचा/ कापण्याचा प्रयत्न करू नका, ती ड्रॉप बॉक्स मध्ये पाडण्याचा कोणताही प्रयत्न करून नये. ती पट्टी तशीच लटकत राहू द्यावी, याचाच अर्थ नियंत्रण युनिटमध्ये (CU) मत नोंदवले गेलेले नाही त्यामुळे **छापील** कागदी पट्टीच्या मोजणीच्या वेळी ती मोजली जाणार नाही. अशा घटनेचा तपशील मतदान केंद्राध्यक्षाने त्याच्या मतदान केंद्राध्यक्षाच्या दैनंदिनीत स्पष्टपणे नोंदवून ठेवावा.

११. मतदार याद्यांमधील हस्तदोष आणि छपाईच्या चुका दुर्लक्षित करणे.

कधीकधी मतदार यादीत समाविष्ट करण्यात आलेल्या मतदारासंबंधीचा तपशील चुकीचा छापलेला असतो किंवा मतदाराचे नेमके वय वगैरेबाबतचा तपशील अद्ययावत नसतो. मतदार प्रतिनिधीची मतदाराच्या ओळखीबाबत अन्यथा खात्री झाली असेल, तर मतदार प्रतिनिधीने मतदाराच्या बाबतीतील कोणत्याही नोंदीसंबंधी झालेल्या केवळ हस्तदोषांकडे किंवा छपाईच्या चुकांकडे दुर्लक्ष करावे व अशा मतदाराबद्दल आक्षेप घेऊ नये. जेव्हा एकाहून अधिक भाषांमध्ये मतदार यादी तयार केलेली असेल आणि चिन्हांकित मतदार यादीत एखाद्या व्यक्तीचे नाव नसेल, परंतु दुसऱ्या भाषेतील मतदार यादीत नाव असेल तर, त्या व्यक्तीस मतदान करण्याची परवानगी देण्याचा निदेश मतदान केंद्राध्यक्षाला देण्यात आला आहे. अशा मतदाराच्या बाबतीत आपण कोणताही आक्षेप घेऊ नये असा सल्ला आपणास देण्यात येत आहे.

१२. मतदाराच्या पात्रतेबाबत प्रश्न उपस्थित न करणे.

मतदार यादीच्या चिन्हांकित प्रतीमध्ये ज्या व्यक्तीच्या नावाची नोंद असेल अशा प्रत्येक व्यक्तीस, निवडणुकीच्या वेळी मतदान करण्याचा अधिकार आहे. अशा व्यक्तीच्या ओळखीसंबंधी जोपर्यंत कोणताही आक्षेप घेण्यात येत नाही तोपर्यंत, मतदार म्हणून नोंद केलेल्या अशा व्यक्तीच्या पात्रतेसंबंधी मतदान केंद्रामधील मतदान प्रतिनिधींना मतदान केंद्राध्यक्षासमोर कोणताही प्रश्न उपस्थित करता येणार नाही

१३. मतदानादरम्यानची विशेष प्रकरणे.

१३.१. अल्पवयीन मतदारांकडून होणाऱ्या मतदानाबाबत ध्यावयाची सावधगिरी.

१३.१.१. वर नमूद करण्यात आल्याप्रमाणे, ज्या व्यक्तीचे नाव मतदार यादीमध्ये समाविष्ट असेल, अशा व्यक्तीच्या मतदार म्हणून असलेल्या पात्रतेसंबंधी मतदान केंद्रातील मतदान केंद्राध्यक्षांना आक्षेप घेता येणार नाही किंवा त्याबाबत चौकशी करता येणार नाही. तथापि, मतदान केंद्राध्यक्षाचे मतदाराच्या ओळखीसंबंधी तसेच त्याचे नाव मतदाराच्या यादीत समाविष्ट असल्याबद्दल प्रथमदर्शनी समाधान झाले असेल परंतु, अशा व्यक्तीचे वय मतदाराच्या विहित किमान वयापेक्षा कमी आहे असे मतदान केंद्राध्यक्षाला वाटत असेल तर, संबंधित व्यक्तीकडून अशा व्यक्तीच्या वयासंबंधी विहित नमुन्यामध्ये (परिशिष्ट चौदा) प्रतिज्ञापन घेण्याचे आदेश निवडणूक आयोगाने मतदान केंद्राध्यक्षाला दिले आहेत. अशा मतदाराकडून प्रतिज्ञापन भरून घेण्यापूर्वी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदाराच्या यादीमध्ये त्याचे नाव समाविष्ट करण्यासंबंधी खोटे प्रतिज्ञापन करण्याबाबत लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५० याच्या कलम ३१ मध्ये असलेल्या शिक्षेच्या तरतुदीबद्दल त्यास माहिती देईल.

१३.१.२. ज्या मतदारांची नावे मतदार यादीमध्ये समाविष्ट करण्यात आली आहेत, परंतु, ज्या मतदारांची वय मतदानासाठी विहित करण्यात आलेल्या वयापेक्षा कमी असल्याचे दिसत असेल, अशा मतदारांची प्रकरणे मतदान प्रतिनिधींना मतदान केंद्राध्यक्षांच्या निदर्शनास आणून देता येतील. त्यामुळे मतदान केंद्राध्यक्षाला अशा वर नमूद केलेल्या मतदारांच्या बाबतीत कार्यवाही करता येईल.

१३.२. मृत, अनुपस्थित व स्थलांतरित मतदारांची यादी.

१३.२.१ मतदानाच्या दिवशी मृत किंवा अन्य ठिकाणी रहाण्यास गेलेल्या मतदारांच्या नावे मतदान केंद्रात मतदान करण्यासाठी काही व्यक्ती येतात असे निवडणूक आयोगाच्या निदर्शनास आले आहे. मते मिळविण्याकरिता प्रचार करताना, पक्ष कार्यकर्ते आणि पक्षाचे प्रतिनिधी

यांना, मतदार यादीत नाव असणाऱ्यांचा काही मतदारांचा मृत्यू झाल्याचे तसेच काही मतदारांनी ते वसतिस्थान जवळजवळ कायमस्वरूपी सोडून दिले असल्याचे आढळून येऊ शकते. पक्ष कार्यकर्त्यांना प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी अशा मृत, अनुपस्थित किंवा, स्थलांतरित झालेल्या आणि दुबार मतदारांची यादी स्वतंत्रपणे तयार करण्याबाबत सांगता येऊ शकते. जर शक्य असेल तर, निवडणूक लढवणाऱ्या सर्व उमेदवारांना मान्य असलेल्या मतदारांची यादी मिळवा आणि मतदारसंघातील निवडणुकीच्या मतदानाच्या पहिल्या दिवसाच्या किमान ७ दिवस अगोदर, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे अशी मान्य मतदारांची यादी सोपविण्याची व्यवस्था करा. जरी सदर यादी, निवडणूक लढवणाऱ्या सर्व उमेदवारांना मान्य होणारी नसली तरी, त्या यादीस शक्य तितक्या अधिकाधिक उमेदवारांची मान्यता मिळवा, किंवा, तसेही करता न आल्यास, सदर यादी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यास द्या.

१३.२.२. मतदान प्रतिनिधीजवळ मतदार यादीची एक प्रत आणि उमेदवार किंवा त्याच्या पक्षाकडून तयार करण्यात आलेली मृत, अनुपस्थित व स्थलांतरीत मतदारांची यादी असणे अपेक्षित आहे. या यादीची एक प्रत मतदान केंद्राध्यक्षाला देखील देण्यात यावी. जर मतदार म्हणून दावा करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीचे नाव, त्या यादीत नमूद केले असेल तर, मतदान प्रतिनिधीने मतदान केंद्राध्यक्षाच्या निदर्शनास ही वस्तुस्थिती आणून द्यावी जो त्या व्यक्तीची ओळख, त्याच्या मतदार छायाचित्र ओळखपत्र किंवा निवडणूक आयोगाने विशेष मंजूरी दिलेल्या ओळखीच्या कागदपत्रापैकी एकाची तपासणी करून त्या व्यक्तीच्या ओळखीबाबत शहानिशा करील.

१३.२.३. मतदानाच्या वेळी तोतयेगिरीला प्रतिबंध करण्यासाठी आयोगाने पुढील अनुदेश दिले आहेत :-

(एक) मृत, अनुपस्थित व स्थलांतरीत मतदारांची मतदान केंद्रनिहाय यादी तयार करण्यात यावी, आणि प्रत्येक मतदान केंद्राध्यक्षाला एक स्वतंत्र अनुपस्थित, स्थलांतरित व मृत मतदारांची यादी देण्यात आली आहे याची खात्री करून घेण्यात यावी.

(दोन) मतदानाच्या दिवशी, अशा यादीत नाव असलेल्या मतदाराला मतदान करण्यासाठी, छायाचित्र मतदार ओळखपत्र (ईपीआयसी) किंवा निवडणूक आयोगाद्वारे परवानगी देण्यात आलेल्या कोणतेही असल्यास पर्यायी छायाचित्र कागदपत्रापैकी कोणतेही एक कागदपत्र सादर करावे लागेल. मतदान केंद्राध्यक्ष अशा प्रकरणांत, ओळख दस्तऐवजाची आणि मतदार नोंदवहीत नमुना १७ए मध्ये संबंधित मतदान अधिकाऱ्याने नोंद केलेल्या तपशिलांची योग्यरीतीने व्यक्तीशः पडताळणी करील.

(तीन) अनुपस्थित, स्थलांतरीत व मृत मतदारांच्या यादीत नमूद केलेला एखादा मतदार मतदान करण्यासाठी उपस्थित झाल्यास, ओळखपत्राच्या/कागदपत्राच्या परिपूर्ण पडताळणी नंतर मतदान केंद्राध्यक्ष त्या अनुपस्थित, स्थलांतरित व मृत मतदारांच्या जागी मतदान करण्यास आलेला मतदाराकडून (परिशिष्ट-पंधरा) च्या नमुन्यात प्रतिज्ञापत्र घेईल आणि मतदारांच्या नोंदवहीत (नमुना १७ ए मधील) “ सही/अंगठ्याचा ठसा ” याच्या समोरील स्तंभातील सही व्यतिरिक्त, अशा मतदाराच्या अंगठ्याचा ठसा देखील घेण्यात येईल. एखादा मतदार हा साक्षर आणि सही करणारा असला तरीही, सही व्यतिरिक्त अंगठ्याचा ठसा घेण्यात येईल.

(चार) मतदान केंद्राध्यक्ष अशा प्रकरणांचा अभिलेख ठेवील आणि मतदान समाप्त झाल्यावर, योग्य ती छाननी केल्यानंतर, अनुपस्थित आणि स्थलांतरीत मतदारांच्या यादीतील इतक्या मतदारांना, मतदान करण्यास परवानगी देण्यात आली, असे (छाननीकरिता नमुना १७ ए सोबत ठेवावयाचे) प्रमाणपत्र देईल.

(पाच) शक्य असेल तेथे, अशा मतदारांची छायाचित्रे घेण्यात यावी व त्यांचे अभिलेख ठेवण्यात यावेत.

(सहा) निवडणूक आयोगाने असा निदेश दिला आहे की, मतदान केंद्रावर, मतदान करावयाच्या वेळेस, परदेशात राहणाऱ्या मतदारांची ओळख पटवण्याचे काम फक्त त्यांनी सादर केलेल्या मूळ पारपत्रांच्या (पासपोर्ट) आधारेच करण्यात येईल.

१४. घरून मतदान करण्याची परवानगी देण्यात आलेल्या मतदारांचा विशेष प्रवर्ग ज्या व्यक्तींनी टपाली मतपत्रिकेची सुविधा घेतली आहे (जसे की, ८० वर्षांवरील ज्येष्ठ नागरीक, ४० टक्के संदर्भित दिव्यांगता असलेल्या व्यक्ती आणि कोविड-१९ बाधित व्यक्ती) आणि मतदार यादीत ज्यांच्या समोर टपाली मतपत्रिका असे (PB) चिन्हांकित असल्यास अशा व्यक्तींना मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रावर मतदान करण्यास परवानगी दिली जाणार नाही.

१५. मतदारांच्या ओळखीस आक्षेप घेणे

१५.१. मतदान प्रतिनिधीच्या कर्तव्यांपैकी एक मुख्य कर्तव्य म्हणजे मतदारांची तोतयेगिरी शोधून काढणे व त्यास प्रतिबंध करण्यासंबंधात मतदान केंद्राध्यक्षाला सहाय्य करणे हे आहे. म्हणून जर मतदार असल्याचा दावा करणारी एखादी व्यक्ती तिच व्यक्ती नसल्याचे मतदार प्रतिनिधीस व्यक्तीशः माहित असेल तर, अशा व्यक्तीच्या ओळखीस आक्षेप घेण्याचा हक्क, त्याला/तिला आहे. तथापि, मतदान प्रतिनिधीने असे सरसकट आक्षेप घेऊ नयेत कारण त्यामुळे सुरळीतपणे चाललेल्या मतदानाला अडथळा आणला जाईल आणि त्याकारणाने विलंब होईल व अशा वेळी काही मतदार वैतागून मतदान न करताच रांगेतून निघून जातील.

१५.२ जर मतदान केंद्राध्यक्षाने सदर, अनुपस्थित, स्थलांतरित व मृत यादीकडे दुर्लक्ष केले असेल तर मात्र, संबंधित व्यक्ती ही एखाद्या मतदाराची तोतयेगिरी करित आहे अशी मतदान प्रतिनिधीची खात्री असल्यास त्या व्यक्तीच्या ओळखीला आपण औपचारिक आक्षेप घेऊ शकता.

१५.३ अनुपस्थित, स्थलांतरित व मृत मतदारांच्या वरील यादीत एखाद्या मतदाराचे नाव नमूद केलेले नसेल, परंतु मतदार म्हणून दावा करणारी व्यक्ती ही खरीखुरी मतदार नाही असे त्या व्यक्तीबाबत मतदान प्रतिनिधीला व्यक्तीशः माहिती असेल, तर मतदान प्रतिनिधी त्या व्यक्तीच्या ओळखीसंबंधात औपचारिक आक्षेप घेऊ शकतो.

१५.४ मतदार यादीत नाव नोंदणी झालेल्या प्रत्येक व्यक्तीला, निवडणुकीत मतदान करण्याचा हक्क आहे आणि मतदार म्हणून दावा करणाऱ्या आणि नाव व इतर तपशील अचूकपणे देणाऱ्या आणि मतदार छायाचित्र ओळखपत्र (ईपीआयसी) किंवा या विशिष्ट निवडणुकीकरिता आयोगाद्वारे मान्यताप्राप्त असलेल्या पर्यायी कागदपत्रापैकी कोणतेही एक कागदपत्र सादर करणाऱ्या व्यक्तीला तो मतदार असल्याचे सर्वसाधारणतः गृहित धरण्यात येते. म्हणून, मतदान प्रतिनिधी आक्षेप घेणार असेल अशा व्यक्तीच्या, ओळखीबाबत त्याला/तिला खात्री असेल तेव्हाच केवळ एखाद्या मतदाराच्या ओळखीसंबंधात आक्षेप घेण्याबाबत मतदान प्रतिनिधीस सल्ला देण्यात येत आहे.

१६. आक्षेप शुल्क

निवडणूका घेण्याबाबत नियम, १९६१ च्या नियम ३६ नुसार कोणीही आक्षेप घेणारा जोपर्यंत रु. २ इतकी रोख रक्कम प्रदान करित नाही तोपर्यंत मतदान केंद्राध्यक्ष कोणताही आक्षेप दाखल करून घेणार नाही. सदर रक्कम चुकती केल्यानंतर, मतदान केंद्राध्यक्ष, निवडणूक आयोगाकडून विहित करण्यात आलेल्या नमुन्यात (परिशिष्ट-सोळा) आक्षेप घेणाऱ्यास त्याबाबतची पावती देईल.

१७. आक्षेपासंबंधात संक्षिप्त चौकशी

१७.१ जेव्हा एखाद्या मतदान प्रतिनिधीकडून एखाद्या मतदाराच्या ओळखीसंबंधात औपचारिक आक्षेप घेण्यात येतो तेव्हा, मतदान केंद्राध्यक्ष आक्षेपित व्यक्तीला तोतयेगिरीबाबत असलेल्या शिक्केबाबत ताकीद देईल, मतदार यादीतील, संबंधित नोंदीचे संपूर्णपणे वाचन करील आणि त्या नोंदीतील निर्देशित व्यक्ती तोच आहे किंवा कसे याबाबत विचारणा करील, आक्षेपित मतांच्या यादीत (परिशिष्ट सतरा) त्याचे नाव व पत्ता यांची नोंद करील आणि त्यावर त्याची सही करण्यास किंवा अंगठ्याचा ठसा उमटवण्यास सांगेल. जर आक्षेपित व्यक्तीने तसे करण्यास नकार दिला तर, मतदान केंद्राध्यक्ष अशा व्यक्तीस मतदान करू देणार नाही.

१७.२ मतदान केंद्राध्यक्षाने आक्षेपित मतांच्या यादीतील नोंदी पूर्ण केल्यानंतर आणि उक्त यादीतील संबंधित स्तंभात आक्षेपित व्यक्तीची सही किंवा, अंगठ्याचा ठसा घेतल्यानंतर, आक्षेप घेणाऱ्या व्यक्तीस, त्याने आक्षेप घेतलेली व्यक्ती ही, तो जो मतदार असल्याचा दावा करित आहे ती व्यक्तीच नाही, हे दर्शविण्यासाठी पुरावा सादर करण्यास सांगिल. जर आक्षेपकाने त्याच्या आक्षेपाच्या पुष्ट्यर्थ प्रथमदर्शनी पुरावा सादर केला नाही तर, मतदान केंद्राध्यक्ष आक्षेप नामंजूर करील आणि आक्षेपित व्यक्तीला मतदान करण्यास परवानगी देईल. जर आक्षेपित व्यक्ती ही, प्रस्तुत मतदार नाही हे प्रथमदर्शनी सिद्ध करण्यात आक्षेपक यशस्वी ठरला तर, मतदान केंद्राध्यक्ष, आक्षेपित व्यक्तीला आक्षेपाचे खंडन करण्यास म्हणजेच त्याने दावा केल्याप्रमाणे तो मतदार आहे, हे सिद्ध करण्याचे आदेश देईल. चौकशी दरम्यान, मतदान केंद्राध्यक्षाला, त्याच्या चौकशीत उपयुक्त वाटणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला जसे की, ग्राम अधिकारी, प्रस्तुत शंकास्पद (प्रश्नास्पद) मतदाराचे शेजारी किंवा उपस्थित असलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीला (प्रश्नास्पद मतदाराची) ओळख प्रस्थापित करण्याच्या हेतुने आवश्यक असलेले कोणतेही प्रश्न विचारून सत्य वस्तुस्थिती पडताळून पाहण्याची मोकळीक आहे. अशी साक्ष घेताना आक्षेपित व्यक्तीला किंवा साक्ष देणाऱ्या कोणत्याही इतर व्यक्तीला, मतदान केंद्राध्यक्ष शपथ देईल.

१७.३. चौकशी पूर्ण झाल्यावर, जर मतदान केंद्राध्यक्षाला आक्षेप सिद्ध झाला नाही असे वाटले तर, त्याने आक्षेपित व्यक्तीला मतदान करण्याची परवानगी द्यावी, तथापि, ज्याबाबतीत, आक्षेप सिद्ध करण्यात आला आहे. असे मतदान केंद्राध्यक्षाला वाटत असेल त्याबाबतीत तो आक्षेपित व्यक्तीला मतदान करण्यास मनाई करील. अशा प्रकरणात संबंधित व्यक्तीला, तोतयेगिरीचा अपराध करण्याकरिता, ज्या अधिकारक्षेत्रात मतदान केंद्र येते, त्या अधिकारक्षेत्रातील पोलीस ठाण्याच्या ठाणेप्रमुख (एसएचओ) यांना संबोधित केलेल्या (परिशिष्ट-अठरा मधील) तक्रारीसह, कर्तव्यार्थ असलेल्या पोलिसाकडे सुपूर्द करण्यासाठी, मतदान केंद्राध्यक्षाला सूचना देखील देण्यात आले आहेत.

१८. आक्षेप शुल्क परत करणे किंवा ते जप्त करणे.

१८.१. चौकशी पूर्ण झाल्यानंतर, जर आक्षेप सिद्ध झाला तर, मतदान केंद्राध्यक्ष, आक्षेपित मतांच्या यादीतील योग्य स्तंभात (स्तंभ १०) आणि पावती पुस्तकातील संबद्ध पावतीच्या स्थळप्रतीवर आक्षेपकाची पोच घेतल्यानंतर, मतदान केंद्राध्यक्ष रु. २ इतके आक्षेप शुल्क परत करील.

१८.२. तथापि, घेण्यात आलेला आक्षेप शुल्क होता किंवा प्रामाणिकपणे घेतलेला नव्हता असे मतदान केंद्राध्यक्षास वाटले तर तो अशा बाबतीत, आक्षेप शुल्क सरकारजमा करील आणि ते आक्षेप घेणाऱ्यास परत करणार नाही.

१९. बदली व्यक्तीद्वारे मतदान-वर्गीकृत सेवेतील मतदार (CSV)

१९.१. इलेक्ट्रॉनिकदृष्ट्या पारेषित टपाली मतदानाला पर्याय म्हणून, सशस्त्र दलातील, मतदार व सेना अधिनियम, १९५० च्या तरतुदी ज्या दलाला लागू होतात त्या दलातील सदस्य यांना बदली व्यक्तीद्वारे किंवा इलेक्ट्रॉनिकदृष्ट्या पारेषित टपाली मतपत्रिकेद्वारे मतदान करण्याचा पर्याय निवडण्याची सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. बदली व्यक्तीद्वारे मतदान करण्याचा पर्याय असलेल्या सेनादलातील मतदारांना “वर्गीकृत सेवेतील मतदार” अशा प्रवर्गात ठेवण्यात आले आहे. या वर्गीकृत सेवेतील मतदारांनी त्यांची बदली व्यक्ती म्हणून, संबंधित मतदार संघात समाविष्ट होणाऱ्या क्षेत्रात राहणाऱ्या व्यक्तीस नेमण्याची आवश्यकता आहे. ही बदली व्यक्ती किमान १८ वर्ष वयाची असावी व मतदार म्हणून नोंदणी करण्यास अपात्र नसावी. ही नेमणूक “ नमुना १३एफ ” मध्ये करण्यात येईल. एकदा नेमणूक केल्यावर, अशी नेमणूक, नेमणूक करणारी व्यक्ती सेवा मतदार म्हणून काम करत आहेत तो पर्यंत किंवा ती नेमणूक रद्द करेपर्यंत किंवा बदली व्यक्तीचा मृत्यू होईपर्यंत, भविष्यातील सर्व निवडणुकींसाठी विधिग्राह्य असेल. वर्गीकृत सेवेतील मतदाराकडे, ही नेमणूक रद्द करण्याचा व आधीच्या बदली व्यक्तीचा मृत्यू झाल्यास किंवा इतर कारणासाठी नवीन बदली व्यक्तीची नेमणूक करण्याचा पर्याय असेल. “ नमुना १३जी ” मध्ये अशा प्रकारची नेमणूक रद्द करण्यात यावी.

१९.२ वर्गीकृत सेवेतील मतदाराकडून नेमणुकीची सूचना प्राप्त झाल्यानंतर, निवडणूक निर्णय अधिकारी, मतदार यादीच्या शेवटच्या भागात, मतदाराने त्याच्यावतीने मतदान करण्यासाठी बदली व्यक्तीची नेमणूक केली आहे, असे सूचित करण्यासाठी सेवा मतदाराच्या समोर “सीव्हीएस” अशा अक्षरांचे चिन्ह करील. पुढील लगतच्या निवडणुकीच्यावेळी बदली व्यक्तीद्वारे करावयाच्या मतदानाची सुविधा वापरण्यासाठी त्या निवडणुकीची उमेदवारी दाखल करण्याच्या शेवटच्या तारखेपर्यंत बदली व्यक्तीच्या नेमणुकीची सूचना निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे पोहोचली पाहिजे. निवडणूक निर्णय अधिकारी, वर्गीकृत सेवेतील मतदारांची व त्यांच्या बदली व्यक्तींची त्यांच्या संपूर्ण पत्त्यासह स्वतंत्र यादी, आयोगाने विनिर्दिष्ट केलेल्या रीतीने व नमुन्यात ठेवील. उमेदवारी दाखल करण्याच्या शेवटच्या तारखेनंतर, निवडणूक निर्णय अधिकारी सर्व वर्गीकृत सेवेतील उमेदवार व त्यांच्या बदली व्यक्ती यांच्या, मतदान केंद्रनिहाय उप-याद्या तयार करील. या उप-याद्या संबंधित मतदान केंद्रांशी संबंधित मतदार यादीच्या शेवटच्या भागात जोडण्यात येतील आणि उप-यादीसह मतदार यादीचा हा भाग, मतदान केंद्रासाठीच्या मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत असेल.

१९.३ त्या मतदान केंद्रावर नेमून दिलेला इतर कोणताही मतदार ज्या पद्धतीने मतदान करील त्याच पद्धतीने बदली व्यक्ती वर्गीकृत सेवेतील मतदाराला नेमून दिलेल्या मतदान केंद्रावर, वर्गीकृत सेवेतील मतदाराच्या वतीने मत नोंदवील. बदली व्यक्तीच्या बाबतीत, नियम ३७ अन्वये पक्क्या शाईचे चिन्ह, बदली व्यक्तीच्या डाव्या हाताच्या मधल्या बोटावर करण्यात येईल, याची नोंद घ्यावी. बदली व्यक्ती जर त्या मतदार संघातील नोंदणीकृत मतदार असेल तर, सर्वसाधारणपणे त्याला नेमून दिलेल्या मतदान केंद्रावर तो स्वतःच्या मतदानाव्यतिरिक्त, वर्गीकृत सेनादलातील मतदाराच्या वतीने मतदान करण्यास हक्कदार असेल.

१९.४ बदली व्यक्तीची नेमणूक केली आहे अशा वर्गीकृत सेवेतील मतदारास टपाली मतपत्रिका देण्यात येणार नाही.

२०. अंध किंवा विकलांग मतदारांकडून मतदान

२०.१ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या मतदान युनिटवरील आपल्या पसंतीच्या उमेदवाराचे बटन दाबण्यास स्वतः सक्षम असणाऱ्या विकलांग उमेदवारांस एक अधिकृत सहकारी मतदान केंद्रातील मतदान कक्षापर्यंतच सोबत घेऊन जाण्याची अनुमती असून मतदान कक्षाच्या आतील भागात सोबत्यास परवानगी नाही. ज्या विकलांग मतदारास केवळ त्याच्या हालचालींना सहाय्य करण्यासाठी साहाय्याची गरज आहे व मतदान करण्यासाठी नाही अशा प्रकरणांमध्येसुद्धा हे लागू होईल. मतदान केंद्राध्यक्षाने अशा प्रकरणांमध्ये निर्णय घ्यायला हवा.

अंधत्वामुळे किंवा इतर शारीरिक विकलांगतेमुळे एखादा मतदार दुसऱ्याचे सहाय्य घेतल्याशिवाय मतपत्रिकेवरील निशाण्या ओळखू शकत नाही किंवा त्यांचे मत मतपत्रिकेवर नोंदवू शकत नाही, याविषयी मतदान केंद्राध्यक्षाची खात्री पटली तर, मतदान केंद्राध्यक्ष, त्या मतदाराला, त्याच्या वतीने व त्याच्या इच्छेप्रमाणे मत नोंदवण्यासाठी, १८ वर्षांपेक्षा कमी वय नसलेल्या एखाद्या प्रौढ सोबत्याला मतदान कक्षात त्याच्याबरोबर नेण्याची परवानगी देईल. परंतु, मतदाराच्या वतीने किंवा त्याच्या इच्छेनुसार मत नोंदवण्याकरिता त्याला सोबत्याची मदत घेण्यासाठी मतदारांची निरक्षरता हे कारण पुरेसे असणार नाही. तसेच, मतदान कर्मचारी वर्गापैकी कोणीही अंध मतदाराचा सोबती म्हणून कोणत्याही परिस्थितीत त्याच्यावतीने मत नोंदविणार नाही.

२०.२ अंध व्यक्तींच्या सोयीसाठी, निवडणूक लढविणाऱ्या प्रत्येक उमेदवारासाठी, मतदान युनिटाच्या सर्वात वरच्या आवरणावरील निळ्या रंगाच्या बटनाच्या उजव्या बाजूस ब्रेल लिपिमधील संख्यांसाठीच्या खुणा (१ ते १६) केलेल्या असतील.

२०.३ एखाद्या व्यक्तिला मतदानाच्या दिवशी केवळ एकाच मतदाराचा सोबती म्हणून काम करता येईल. असा सोबती म्हणून काम करणाऱ्या व्यक्तीला, मतदाराच्या वतीने तिने नोंदलेले मत ती गुप्त ठेवील व त्या दिवशी तिने इतर कोणत्याही मतदान केंद्रावर इतर कोणत्याही मतदाराचा सोबती म्हणून त्यादिवशी काम केलेले नाही अशा अर्थाचे विहित नमुन्यामध्ये (परिशिष्ट-एकोणीस) प्रतिज्ञापन करणे आवश्यक असेल.

२०.४ नियम ४९एन याचा पोट-नियम (१) च्या पहिल्या तरतुदीनुसार, एक व्यक्ती ही एकापेक्षा अधिक मतदारांचा सोबती म्हणून काम करू शकत नाही. मतदान कर्मचाऱ्यांना या तरतुदींच्या खात्रीशीर अनुपालन करता यावे याकरिता सोबतीला सुद्धा पक्की शाई लावण्यात यावी. सोबत्याच्या उजव्या हाताच्या तर्जनीवर पक्की शाई लावण्यात यावी. विद्यमान तरतुदीनुसार, अशा प्रकरणांत मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर शाईचे चिन्हांकन करणे असेच पुढे चालू ठेवण्यात यावे.

२०.५ नियम ४९एन याच्या पोट-नियम (२) मधील तरतुदीनुसार ज्या प्रकरणांत, मतदारांनी आपल्या सोबतीच्या साहाय्याने आपले मत नोंदवले आहे, त्याची नोंद मतदान केंद्राध्यक्ष नमुना १४ए मध्ये ठेवेल. जेथे मतदारास त्याचे मत नोंदवण्यास साहाय्य करण्यासाठी त्याच्या सोबतीला मतदान कक्षात जाण्याची अनुमती देण्यात आलेली आहे अशा सर्व प्रकरणांचा यात समावेश होईल. अशी प्रकरणे की ज्यामध्ये सोबती हा मतदाराच्या हालचालींना सहाय्य करण्यासाठी आहे व मतदान कक्षात तो जाणार नाही. त्यांचा समावेश नमुना १४ए मध्ये करण्यात येणार नाही.

२१. प्रदत्त मते

असे घडण्याची शक्यता आहे की, अमुक एक विशिष्ट मतदार म्हणून एखादी व्यक्ती अगोदरच मतदान करून गेल्यावर आणखी एखादी दुसरी व्यक्ती आपणच तो मतदार आहोत असे सांगून मतदान करण्यास येतो. अशा बाबतीत, त्या मतदारास आवश्यक ते प्रश्न विचारल्यानंतर, अशी व्यक्ती खरोखरीच मतदार आहे अशी त्या मतदाराच्या ओळखीबाबत मतदान केंद्राध्यक्षांची खात्री झाल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष, प्रदत्त मतपत्रिकेद्वारे त्याला मतदान करण्यास परवानगी देईल, परंतु मतदान यंत्राद्वारे नव्हे, त्या प्रयोजनासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष प्रदत्त मताच्या यादीत (निवडणूका घेण्याबाबतचे नियम, १९६१ या सोबतचा नमुना १७बी) आवश्यक ती नोंद घेईल व तीवर मतदाराची सही किंवा त्याच्या अंगठ्याचा ठसा घेईल. मतदारास, मतदान युनिटावर लावण्यात आलेल्या मतपत्रिकेसारखीच एक सर्वसाधारण मतपत्रिका देण्यात येईल व अशा प्रत्येक मतपत्रिकेच्या मागच्या बाजूवर व तिच्या स्थळप्रतीवर मतदान केंद्राध्यक्षाकडून “ प्रदत्त मतपत्रिका ” असा मजकूर लिहिण्यात येईल किंवा तसा शिक्का मारण्यात येईल. परंपरागत मतदान पद्धतीमध्ये मतपत्रिकांवर खूण करण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या बाणफुलीचा रबरी शिक्का मारून मतदार प्रदत्त मतपत्रिकेवर त्याचे मत नोंदवील. अशा प्रदत्त मतपत्रिकेवर मतदान कक्षामध्ये

मतदाराकडून खूण करण्यात आल्यावर व मतपत्रिकेची घडी घालण्यात आल्यावर अशी मतपत्रिका मतपेटीत न टाकता खास करून त्या प्रयोजनासाठी देण्यात आलेल्या वेगळ्या लिफाफ्यात मतदान केंद्राध्यक्षाद्वारे ठेवण्यात येईल.

२२. मतदान न करण्याचे ठरवलेले मतदार

२२.१ एखाद्या मतदाराने मतदार नोंदवहीत (नमुना १७ ए) त्याचा मतदार यादी क्रमांक यथोचित लिहून झाल्यावर आणि त्या नोंदवहीत त्याची सही/अंगठ्याचा ठसा उमटविल्यावर मत न देण्याचे ठरवले तर, त्याच्यावर मत देण्यासाठी दडपण आणू नये किंवा सक्ती करू नये. मतदान केंद्राध्यक्षाने नोंदवहीमधील त्याच्याशी संबंधित नोंदीपुढे शे-याच्या स्तंभात त्याने “ मतदान करण्याचे नाकारले ” असा शेर लिहावा आणि नियम ४९-ओ अन्वये त्यावर त्या उमेदवाराची सही किंवा अंगठ्याचा ठसा घ्यावा. मतदार नोंदवहीच्या स्तंभ १ मधील त्याच्या किंवा त्याच्या नंतरच्या मतदाराच्या अनुक्रमांकांमध्ये कोणताही बदल करण्याची आवश्यकता नाही.

जर मतदाराला मतदान युनिटवर मतदान करू देण्यासाठी नियंत्रण युनिटवरील “ बॅलट ” बटन दाबण्यात आले असेल आणि त्या मतदाराने मत देण्याचे नाकारले असेल तर, नियंत्रण युनिटाचा जो कोणी प्रभारी असेल, त्या मतदान केंद्राध्यक्षाने/तिसऱ्या मतदान अधिकाऱ्याने, पुढच्या मतदाराला त्याचे मत नोंदविण्यासाठी सरळ मतदान कक्षाकडे जाण्याचा किंवा नियंत्रण युनिटाच्या मागच्या कक्षातील “ पॉवर ” स्विच “ बंद ” करण्याचा निदेश द्यावा, नंतर ते “ चालू ” करावे व “ बॅलट ” बटण दाबावे आणि पुढच्या मतदाराला त्याचे मत नोंदविण्यासाठी मतदान कक्षाकडे जाण्याचा निदेश द्यावा.

२२.२ आता “ बिझी (Busy) ” दिवा बंद होईल आणि मतदान बंद करण्यासाठी “ क्लोज ” बटण कार्यशील होईल.

२२.३ ज्या मतदारांना कोणत्याही उमेदवारास मत देण्याची इच्छा नसेल तर त्यासाठी ते त्यांच्या या निर्णयाच्या गोपनीयतेचा भंग न करता कोणत्याही उमेदवारास “ मतदान न करण्याच्या ” हक्काचा वापर करू शकतात. त्यांचे तसे मत नोंदविण्यासाठी बॅलट युनिटवर “ वरीलपैकी कोणीही नाही—नोटा ” असे बटन उपलब्ध आहे.

२३. कागदी परिचयपटावरील (पेपर ट्रेल) छापलेल्या तपशीलांविषयी तक्रार असल्यास त्यासाठीची कार्यपद्धती.

२३.१ जर कोणत्याही मतदाराने, प्रिंटर जोडलेल्या मतदान यंत्रावरील संबंधित निळे बटन (उमेदवारा समोरील) दाबल्यानंतर बाहेर येणाऱ्या, प्रिंटरने छपाई केलेल्या, मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षक चिन्ह (VVPAT) कागदी चिड्डीवरील उमेदवाराचा तपशील आणि/किंवा उमेदवाराचे चिन्ह चुकीचे छापल्याबाबत आरोप केला असेल, तर मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षांनी त्याला/तिला तक्रार नोंदवण्यासाठी घोषणापत्राचा नमुना (परिशिष्ट-वीस) दिला पाहिजे आणि नियम ४९ एमए अंतर्गत विहित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन केले पाहिजे, ते पुढील प्रमाणे :

२३.२ कागदी चिड्डीवर छापलेल्या तपशीलांबद्दल तक्रारीच्या बाबतीत प्रक्रिया—

२३.२.१ जेथे कागदी परिचयपटासाठी (पेपर ट्रेल) प्रिंटर वापरला जात असेल, तेथे, एखादा मतदाराने त्याचे मत नियम ४९ एम अंतर्गत नोंदवल्यानंतर, प्रिंटरने छापलेल्या पेपर चिड्डीमध्ये त्याने ज्याला मतदान केले त्या व्यतिरिक्त दुसऱ्या उमेदवाराचे नाव किंवा चिन्ह दर्शविण्यात आल्याचा आरोप केला तर, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदाराला, खोटी घोषणा करण्याच्या परिणामांबद्दल चेतावणी दिल्यानंतर त्याच्याकडून आरोपांबाबतचे लेखी प्रतिज्ञापन घेईल.

२३.२.२ जर मतदाराने वरील संदर्भातील लेखी प्रतिज्ञापन लिहून दिल्यास—

मतदान अधिकारी नमुना १७ए मध्ये, त्या मतदाराशी संबंधित दुसरी नोंद करेल, आणि मतदारांच्या उपस्थितीत आणि मतदान केंद्रावर उपस्थित असतील अशा उमेदवारांच्या किंवा मतदान प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत मतदान यंत्रामध्ये चाचणी मत नोंदवण्याची, आणि प्रिंटरद्वारे तयार केलेल्या कागदी चिड्डीचे निरीक्षण करण्याची मतदाराला परवानगी देईल.

२३.२.३ आरोप खरे आढळल्यास—

ताबडतोब निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला वस्तुस्थिती कळवेल. मतदान केंद्राध्यक्ष त्या मतदान यंत्रातील पुढील मतदान लगेच थांबवेल आणि निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने दिलेल्या निर्देशानुसार काम करेल.

२३.२.४ तथापि, जर आरोप खोटा असल्याचे आढल्यास, आणि मतदाराने नोंदवलेल्या चाचणी मताशी कागदी चिठ्ठी जुळली तर,

(एक) ज्याच्यासाठी असे चाचणी मत नोंदविण्यात आले आहे अशा मतदारा संबंधातील नमुना-१७ ए मधील दुसऱ्या नोंदणी समोर, त्या मतदाराचा अनुक्रमांक आणि नाव नमूद करून त्या घटनेबाबत शोरा लिहिला जाईल.

(दोन) अशा शेऱ्यासमोर त्या मतदाराची स्वाक्षरी किंवा अंगठ्याचा ठसा घेतला जाईल. आणि नमुना १७-सी च्या भाग-१ मधील बाब क्र. ५ मध्ये अशा चाचणी मतासंदर्भातील आवश्यक नोंद केली जाईल.

२४. मतदान चालू असताना मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान कक्षामध्ये प्रवेश करणे.—

२४.१ काहीवेळा, मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान कक्षातील मतदान युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी व्यवस्थितपणे कार्य करीत नाही किंवा मतदान कक्षात प्रवेश केलेला मतदार मतदान युनिटमध्ये / व्हीव्हीपीएटीमध्ये फेरफार करीत आहे किंवा अन्यथा त्यामध्ये हस्तक्षेप करीत आहे किंवा मतदान कक्षात अवाजवी विलंब लावत आहे असा संशय येईल किंवा असा संशय घेण्यास पुरेसे कारण असेल, अशा बाबतीत मतदान युनिटमध्ये / व्हीव्हीपीएटीमध्ये कोणत्याही प्रकारचा फेरफार झालेला नाही किंवा कोणताही हस्तक्षेप करण्यात आलेला नाही आणि निवडणुकीची प्रक्रिया सुरळीतपणे व व्यवस्थितपणे सुरू आहे हे सुनिश्चित करून घेण्यासाठी मतदान कक्षात प्रवेश करण्याचा आणि आवश्यक वाटतील ती पावले उचलण्याचा अधिकार नियम ४९-जी अन्वये मतदान केंद्राध्यक्षाला देण्यात आला आहे.

२४.२ मतदान केंद्राध्यक्ष जेव्हा जेव्हा मतदान कक्षामध्ये प्रवेश करील, तेव्हा तेव्हा उपस्थित मतदान प्रतिनिधींची तशी इच्छा असल्यास, त्यांना त्याच्या सोबत येण्याची परवानगी देईल.

२४.३ मतदान कक्षाच्या आत गेलेला मतदार मतदान यंत्र किंवा व्हीव्हीपीएटी खोडसाळपणे बिघडवीत असल्याची आणि तो अधिक काळ मतदान कक्षात राहिला असल्याची शंका आल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान प्रतिनिधींच्या मनात यासंबंधात कोणताही संभ्रम निर्माण होण्याचे टाळण्यासाठी, मतदान कक्षात जाऊन यासंदर्भात चौकशी करण्यासाठी जाताना एका मतदान प्रतिनिधीस त्याच्यासोबत येण्यास सांगेल.

२५. मतदान समाप्त होण्याच्या वेळी उपस्थित असलेल्या व्यक्तींना मतदान करू देणे.—

मतदान केंद्राध्यक्ष त्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेत मतदान केंद्र बंद करील आणि त्यानंतर मतदान केंद्रामध्ये कोणत्याही मतदारास प्रवेश करू देणार नाही. परंतु, मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान समाप्त करण्यापूर्वी मतदान केंद्रावर उपस्थित असलेल्या सर्व मतदारांना त्यांची त्यासाठी मतदान समाप्त करण्याची विनिर्दिष्ट वेळ टळून गेल्यावरही त्यांची मते नोंदवण्याची परवानगी देईल वरील प्रयोजनासाठी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान समाप्त करण्याच्या विनिर्दिष्ट वेळी रांगेत उभ्या असलेल्या आणि मत देण्यासाठी थांबलेल्या मतदारांना, त्याची स्वतःची पूर्व स्वाक्षरी करून व अनुक्रमांक १ पासून पुढे क्रमांक लिहून चिठ्ठ्या देईल. त्यानंतर तो कोणाही व्यक्तीस रांगेत सामील होण्याची परवानगी देणार नाही. हे सुनिश्चित करण्यासाठी, रांगेत उभ्या असलेल्या शेवटच्या मतदारापासून सुरुवात करून रांगेतील पहिल्या व्यक्तीपर्यंत याप्रमाणे उलट्या क्रमाने वरील मतदान चिठ्ठ्या देईल.

प्रकरण ५

मतदान समाप्त करणे आणि जमा करण्यासाठी स्वीकृती केंद्राकडे व संकलन केंद्राकडे जाणे

१. मतदान समाप्त करणे आणि जमा करण्यासाठी स्वीकृती केंद्राकडे व संकलन केंद्राकडे जाणे.

१.१ मुख्य निवडणूक अधिकाऱ्याकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर आयोगाने मतदानाची अंतिम वेळ नियोजित केलेली आहे. ही वेळ, राज्य ते राज्य आणि विधानसभा मतदार संघ ते विधानसभा मतदारसंघ तसेच मतदान क्षेत्राचा भूप्रदेश/प्रदेशज्ञान यांसारखे विविध घटक आणि डाव्या विचारसरणीसारखे अप्रस्तुत घटक यांवर देखील अवलंबून असेल. त्यानुसार मतदान केंद्राध्यक्ष नियोजित वेळेच्या १५ मिनिटे अगोदर मतदान समाप्तीसंबंधी घोषणा करील आणि सर्व इच्छुक मतदारांना मतदानासाठी मतदानाच्या समाप्तीच्या वेळेपर्यंत रांगेत उभे राहण्याची विनंती करील. तो मतदानासाठी रांगेत उभ्या असलेल्या मतदारांना अशा पद्धतीने चिट्ठ्या वितरित करेल की, रांगेतील शेवटच्या मतदाराला पहिला क्रमांक देतील आणि त्याच अनुक्रमे चिट्ठ्या वितरित करून मतदान केंद्राच्या दाराजवळ उभे असलेल्या पहिल्या मतदाराला शेवटच्या अनुक्रमांकाची चिट्ठी देईल. यावरून मतदान केंद्राध्यक्षाला मतदानासाठी किती मतदार रांगेत आहेत याची कल्पना येते. जोपर्यंत शेवटचा मतदार त्याचे मत नोंदवत नाही तोपर्यंत मतदान सुरू ठेवता येईल.

१.२ शेवटच्या मतदाराने त्याचे मत नोंदवल्यानंतर, मतदान केंद्राध्यक्ष इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या (ईव्हीएम) नियंत्रण युनिटवरील (सीयु) “क्लोज” बटन दाबून मतदान बंद करेल आणि त्याचा वीज पुरवठा बंद करेल. नियंत्रण युनिटच्या (CU) दर्शक पॅनलवर पोल क्लोज्ड ‘(मतदान बंद)’ दर्शवेल. एकदा “क्लोज” (बंद) चे बटन दाबल्यावर मतदान यंत्र त्यानंतर आणखी मत स्वीकारणार नाही त्यानंतर ते मतदान यंत्र/(यंत्रे) आणि मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) नियंत्रण युनिट (CU) मधून केलेली जोडणी काढून टाकतील. त्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालावर (परिशिष्ट-एकवीस) भाग-तीन मध्ये मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी घेईल.

२. (नमुना-१७सी) मध्ये नोंदवलेल्या मतांचा हिशेब आणि त्याची प्रत मतदान प्रतिनिधीस देणे :

२.१ मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान समाप्तीनंतर वैधानिक नमुना-१७सी मधील मतांचा हिशेब तयार करील. नमुना -१७सी मध्ये दोन भागांचा समावेश असेल. मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान झालेल्या एकूण मतांचा संख्यांची गणना करून नमुना-१७सी च्या भाग-एक मध्ये त्याचा तपशील भरेल. भाग-दोन मतमोजणीच्या दिवशी वापरण्यात येईल. नियंत्रण युनिटचे (सीयु) वरील टोटल बटण दाबून मतदान यंत्रात मतदान झालेल्या मतांची संख्या कळू शकेल. तो मतदान खोलीमध्ये प्रवेश करूनही मतदान करण्यास नकार दिलेल्या आणि नियम ४९ एमए इत्यादीं अन्वये चाचणी मतदान करण्यास परवानगी दिली गेली या समोरील मतदारांच्या नोंदवहीतील (नमुना-१७ -ए) नोंदीच्या संख्येशी त्या माहितीची तुलना करील.

२.२ मतदान प्रतिनिधी, नियम ४९-ध (२) अन्वये नमुना-१७सी ची सत्य प्रत मिळवण्यास हक्कदार आहे. नियमामध्ये केलेल्या तरतुदीनुसार मतदान प्रतिनिधी त्याला नेमून दिलेल्या मतदान केंद्रावर नोंदवलेल्या मतांची मूळ प्रत मिळवण्यास हक्कदार आहे. त्यानुसार, त्याने मतदान केंद्राध्यक्षांकडून नमुना-१७सी (परिशिष्ट-बावीस) च्या भाग-एक ची साक्षांकित सत्यप्रत मिळवावी आणि मतदान समाप्त झाल्यावर (परिशिष्ट-तेवीस) मतदान केंद्राध्यक्षाने विहित घोषणापत्रावर त्याची स्वाक्षरी घेऊन त्याची पोहच द्यावी. ही प्रत मतमोजणीच्या दिवशी उमेदवाराला मतांचा मेळ घालण्यासाठी खूप मदतीची ठरेल. त्यामुळे मतदान प्रतिनिधीने ते चुकवू नये. जर कोणत्याही मतदान प्रतिनिधीने नमुना-१७सी च्या उपरोक्त हिशेबाची प्रत स्वीकारण्यास नकार दिला तर, मतदान केंद्राध्यक्ष अशा मतदान प्रतिनिधींची नावे उपरोक्त नमूद केलेल्या घोषणापत्रकात नमूद करील.

३. मतदान समाप्तीनंतर मतदान यंत्रे मोहोरबंद करणे :

३.१ मतदान यंत्रे पुढील क्रमाने मोहोरबंद केली जातील.

३.१.१ प्रथम नियंत्रण युनिट (CU) बंद करण्यात येईल आणि त्यानंतर मतदान युनिट (BU) आणि नियंत्रण युनिट (CU) मधून मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) ची जोडणी काढून टाकण्यात येईल. मतदान यंत्र (BU) आणि नियंत्रण युनिट (CU) त्यांच्या वहन पेट्यांमध्ये (केसेस) ठेवण्यात येतील.

३.१.२ मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) मधून ऊर्जा संचिका (पॉवर पॅक) (बॅटरी) काढण्यात यावी. मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) मधून काढलेली बॅटरी जमा केंद्रावर जमा करावी आणि ती सुरक्षा कक्षामध्ये ठेवली जाणार नाही. त्यानंतरच व्हीव्हीपीएटी त्याच्या वहन पेट्यांमध्ये ठेवण्यात येईल.

३.१.३ मतदान यंत्र (BU), नियंत्रण युनिट (CU) आणि व्हीव्हीपीएटी यांच्या या वहनपेट्या दोन्हीबाजूंनी मतदान केंद्राध्यक्ष आणि मतदान प्रतिनिधी यांच्या यथोचितरीत्या स्वाक्षरी करून दोऱ्यासह आणि उचित योग्य पत्ता खूण चिठी लावून मोहोरबंद करण्यात येतील.

३.१.४ मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट आणि मतदान पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) च्या वहन पेट्यांवर ज्या उमेदवारांनी/मतदान प्रतिनिधींनी त्यांची मोहोर लावली असेल त्यांची नावे मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान समाप्तीच्यावेळी (परिशिष्ट-चोवीस) केलेल्या प्रतिज्ञापत्रात नमूद करील.

३.२ निवडणूकविषयक कागदपत्रे मोहोरबंद करणे व मतदान प्रतिनिधींनी त्यावर मोहोर लावणे.—

३.२.१ मतदान समाप्त झाल्यावर मतदान केंद्राध्यक्ष, नियमानुसार व निवडणूक आयोगाचे नियम व सूचना यांच्याप्रमाणे सर्व निवडणूक विषय कागदपत्रे निरनिराळ्या पाकिटांमध्ये घालून ती पाकिटे मोहोरबंद करील. मतदान केंद्राध्यक्षाच्या मोहोरेशिवाय मतदान केंद्रावर उपस्थित असलेल्या मतदान प्रतिनिधींनादेखील पुढील कागदपत्रे असलेल्या लिफाफ्यांवर व पाकिटांवर आपापली मोहोर लावण्यास परवानगी आहे.

(एक) मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत ;

(दोन) मतदार नोंदवही ;

(तीन) मतदार चिठ्ठ्या ;

(चार) प्रदत्त मतपत्रिका आणि नमुना १७-ब मधील प्रदत्त मतपत्रकांची यादी ;

(पाच) न वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका ;

(सहा) आक्षेपित मतांची यादी ;

(सात) न वापरलेल्या व खराब झालेल्या कागदी मोहरा, कोणत्याही असल्यास ;

(आठ) मतदान प्रतिनिधींची नियुक्ती पत्रे ; आणि

(नऊ) निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने निदेश दिल्याप्रमाणे मोहोरबंद पाकिटात ठेवावयाची इतर कोणतीही कागदपत्रे.

३.२.२ मतदान प्रतिनिधींना त्यांच्या उमेदवारांच्या हितसंबंधाच्या तिच्या/त्याच्या दृष्टीने, निवडणूक कागदपत्रांच्या वरील पाकीटावर आपापली मोहोर लावण्याबाबत सूचना करण्यात आली आहे.

मोहरबंद मतदान यंत्र, व्हीव्हीपीएटी, निवडणूक कागदपत्रे व इतर सर्व साहित्य जमा करण्याच्या ठिकाणी प्रतीक्षा करण्याची गैरसोय आणि विलंब टाळण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षास लिफाफे आणि इतर साहित्य चार स्वतंत्र मोठ्या पाकिटांत ठेवून आवेष्टित करावी आणि त्याच्या जमा करण्यासाठी नेमलेल्या ठिकाणी सुपूर्द करावे असा सल्ला देण्यात आला आहे. निवडणूक कागदपत्र मोहोरबंद करण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र कागदी पाकीट, सुरक्षा आवरण, सांविधिक लिफाफे आणि असांविधिक लिफाफे असतील त्यांचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे :-

(एक) पहिल्या पाकिटात (पांढरा रंग) पुढीलप्रमाणे नमूद केलेल्या मोहोरबंद लिफाफ्यांचा समावेश असेल आणि त्यावर “ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र कागदी आवरण पाकीट ” (EVM PAPER COVER) असे ठळकपणे लिहिलेले असेल :-

- (क) नोंदलेल्या मतांच्या हिशेब (नमुना-१७ सी) असलेला लिफाफा ;
- (ख) मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल-एक (अभिरूप मतदान प्रमाणपत्र), दोन आणि तीन असलेला लिफाफा ;
- (ग) अभिरूप मतदानाच्या व्हीव्हीपीएटीने छपाई केलेल्या कागदी चिट्ठ्या असलेला काळ्या रंगाचा मोहोरबंद केलेला लिफाफा.

टीप.—वरील सर्व निवडणुकीची कागदपत्रे मोहोरबंद न केलेल्या पांढऱ्या रंगाच्या मोठ्या लिफाफ्यात (लिफाफा क्रमांक १/१) ठेवावीत आणि ज्यात मतदान केले आहे अशी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे (EVM) आणि परिनिरीक्षण निशाणी (VVPAT) यंत्र सुरक्षित कक्षामध्ये (स्ट्रॉंग रुम) ठेवण्यात यावीत. एकाच वेळी लोकसभा आणि विधानसभा (राज्यसभा) निवडणुका दोन्ही निवडणुका एकाचवेळी असल्यास, विधानसभा निवडणुकीसाठी, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राकरिता एक अतिरिक्त मोठा गुलाबी रंगाचा लिफाफा, नोंदवलेल्या मतांच्या (नमुना-१७सी) हिशेबासाठी एक अतिरिक्त गुलाबी रंगाचा लिफाफा आणि मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल-एक (अभिरूप मतदान प्रमाणपत्र) दोन व तीन साठी एक अतिरिक्त गुलाबी रंगाचा लिफाफा आणि विधानसभा निवडणुकीसाठी मतदान झालेल्या व्हीव्हीपीएटी (VVPAT) मधील अभिरूप मतदानाच्या कागदी चिट्ठ्यांसाठी असलेल्या एका अतिरिक्त काळ्या रंगाच्या लिफाफ्यामध्ये ठेवण्यात येतील.

(दोन) दुसऱ्या पाकीटामध्ये (पांढऱ्या रंगाचे) पुढीलप्रमाणे मोहोरबंद न केलेले/मोहोरबंद केलेले लिफाफे ठेवावेत आणि त्यावर ‘छाननीसाठी पाकीट’ (कव्हर) असे लिहिलेले असावे.

- (क) मतदान केंद्राध्यक्षांची दैनंदिनी असलेला मोहोरबंद न केलेला लिफाफा.
- (ख) मतदारांची नोंदवही (१७ए) असलेला मोहोरबंद केलेला लिफाफा.
- (ग) भेट नोंदपत्रक असलेला मोहोरबंद न केलेला लिफाफा.
- (घ) अंध आणि अपंग मतदार यादी नमुना १४ए मधील मतदारांच्या सोबत्यांची प्रतिज्ञापत्रे असलेला मोहोरबंद न केलेला लिफाफा, आणि

टीप : वरील सर्व निवडणुकीची कागदपत्रे असलेले मोहोरबंद न केलेले लिफाफे पांढऱ्या रंगाच्या मोठ्या पाकीटात (लिफाफा क्रमांक २/१) ठेवावेत आणि मतदान केंद्रनिहाय छाननीसाठी असलेले छाननी लिफाफे (कव्हर) मतदान केंद्रनिहाय मतदान झालेली इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी असलेल्या सुरक्षा कक्षात न ठेवता अन्य सुरक्षा कक्षामध्ये वेगळे ठेवणे आवश्यक आहे.

(तीन) तिसऱ्या पाकिटामध्ये (पांढऱ्या रंगाचे) पुढीलप्रमाणे मोहोरबंद केलेले लिफाफे असले पाहिजे आणि त्या पाकिटावर “सांविधिक लिफाफे” असे लिहावे—

- (क) मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत आणि वर्गीकृत सेवा मतदारांची (CSV) (असल्यास) त्यांची यादी असलेला मोहोरबंद लिफाफा.
- (ख) मतदार चिट्ठ्या असलेला मोहोरबंद लिफाफा.
- (ग) न वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका असलेला मोहोरबंद केलेला लिफाफा.
- (घ) वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिकांच्या चिट्ठ्या आणि नमुना-१७बी असलेला मोहोरबंद लिफाफा.
- (ड) नमुना-१४ मधील आक्षेपित मते असलेला मोहोरबंद केलेला लिफाफा.

टीप : लोकसभा आणि विधानसभा दोन्ही निवडणुका एकाच वेळी असल्यास, विधानसभा निवडणुकीसाठी मतदार चिट्ठ्यांसाठी एक अतिरिक्त लिफाफा (गुलाबी रंगाचा) ०१ क्रमांकाचा वापरावा.

(चार) चौथ्या पाकिटामध्ये (पिवळ्या रंगाचे) पुढीलप्रमाणे लिफाफे असले पाहिजेत आणि त्या पाकिटावर लिफाफे “असांविधिक लिफाफे” (Non-Statutory covers) असे लिहावे. —

- (क) मतदार यादीची प्रत किंवा प्रती (चिन्हांकित प्रतीव्यतिरिक्त) ठेवलेला लिफाफा.
- (ख) नमुना १० मधील मतदान प्रतिनिधीची नेमणूकपत्रे ठेवलेला लिफाफा.
- (ग) नमुना १२-ब मधील “निवडणूक कार्य प्रमाणपत्रे” ठेवलेला लिफाफा.
- (घ) मतदान केंद्राध्यक्षाकडून केलेली घोषणापत्रे ठेवलेला लिफाफा.
- (ङ) आक्षेपित मतांबाबतचे पावतीपुस्तक आणि काही रोकड असल्यास ती, ठेवलेला लिफाफा.
- (च) मतदारांकडून त्यांच्या वयाबद्दल घेतलेली प्रतिज्ञापत्रे आणि अशा मतदारांची यादी ज्यांनी त्यांच्या वयाची घोषणा करण्यास नकार दिलेला आहे अशी प्रतिज्ञापत्रे ठेवलेला लिफाफा.
- (छ) न वापरलेल्या व खराब झालेल्या कागदी मोहोर आणि विशेष खूणचिठ्ठ्या (टॅग) ठेवलेला लिफाफा.
- (ज) न वापरलेल्या मतदारचिठ्ठ्या ठेवलेला लिफाफा.
- (झ) ४९ एमए (चाचणी मतदान) अंतर्गत मतदाराने केलेल्या घोषणापत्राचा नमुना ठेवलेला लिफाफा.
- (ञ) ज्या मतदाराचे नाव अनुपस्थित, स्थलांतरित व मृत (ASD) मतदार यादीत असेल त्याने केलेले घोषणापत्र ठेवलेला लिफाफा.
- (ट) पोलीस ठाणेदाराकडे द्यावयाचा तक्रारीच्या पत्राचा लिफाफा.

टीप : एकाचवेळी निवडणूक असेल त्याबाबतीत, मतदान केंद्राध्यक्षाने विधानसभा निवडणुकीसाठी प्रतिज्ञापत्रांकरिता गुलाबी रंगातील एक अतिरिक्त लिफाफा द्यावा.

(पाच) पाचव्या पाकिटामध्ये (तपकिरी रंगाच्या) पुढील बाबीं टाकाव्यात :-

- (क) मतदान केंद्राध्यक्षासाठीची निदेशपुस्तिका, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटीची नियमपुस्तिका, अनुदेश इ.
- (ख) वापरलेल्या आणि उरलेला पक्क्या शाईच्या बाटल्यांचा संच (शाई गळून किंवा उडून जाऊ नये म्हणून वितळलेल्या मेणबत्तीने किंवा मेणाने प्रत्येक कुपिकेचे झाकण व्यवस्थितपणे लावलेले असावे).
- (ग) वापरलेले शाईचे पॅड (तपकीरी रंगाचे).

(सहा) सहाव्या पाकिटामध्ये (निळ्या रंगाचे) पुढील बाबीं टाकाव्यात :

- (क) उमेदवारांची माहितीपुस्तिका.
- (ख) न वापरलेले इतर नमुने.
- (ग) मतदान केंद्राध्यक्षाची धातूची मोहोर.
- (घ) प्रदत्त मतपत्रिका चिन्हित करण्यासाठीचा बाणफुली चिन्ह रबर स्टॅप.
- (ङ) पक्क्या शाईची बाटली ठेवण्यासाठी कप.
- (च) इतर सर्व वस्तू, कोणत्याही असल्यास, पाचव्या पाकिटामध्ये (निळ्या रंगाचे) बांधून ठेवाव्यात.

४. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटी यांची त्यांच्या प्रकारानुसार वाहतूक आणि साठवण :

४.१ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र-व्हीव्हीपीएटी आणि निवडणूक कागदपत्रे मोहोरबंद केल्यानंतर मतदान पथक ते सर्व जमा करण्यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या प्राप्ती संकलन केंद्राकडे प्रस्थान करील. ही यंत्रे आणि कागदपत्रे व्यवस्थितपणे नेमून दिलेल्या केंद्रामध्ये जमा केली आहेत हे मतदान प्रतिनिधीही पाहू शकतील, त्यासाठी ते त्यांची स्वतःची व्यवस्था करून जातील आणि मतदान यंत्रे व निवडणूक कागदपत्रे घेऊन जाणाऱ्या वाहनातून त्यांना प्रवास करण्याची मुभा असणार नाही.

४.२ इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र-व्हीव्हीपीएटी यांची वाहतूक त्यांच्या प्रकारानुसार भिन्न असणे :— हे लक्षात घेतले पाहिजे की, इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र-व्हीव्हीपीएटीची आवश्यकता आणि त्यांच्या वापराच्या प्रयोजनानुसार 'ए', 'बी', 'सी' आणि 'डी' असे चार प्रकार आहेत. निवडणूक आयोगाने त्यांची वाहतूक व साठवण यासाठी काटेकोर प्रमाणित कार्यचालन कार्यपद्धती विहित केली आहे.

४.२.१ केवळ 'ए', व 'बी' प्रकारातील म्हणजेच मते नोंदवलेली मतदान यंत्रे व मते नोंदवलेली सदोष मतदान यंत्रे, मते नोंदवलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रांसाठी असलेल्या सुरक्षित कक्षात (स्ट्रॉंग रूम) ठेवावयाची आहेत.

४.२.२ 'सी' प्रकारातील म्हणजेच मते न नोंदवलेली सदोष यंत्रे दुरुस्तीच्या सुरक्षित कक्षात ठेवली जातात.

४.२.३ 'डी' प्रकारातील म्हणजेच न वापरलेली राखीव इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे-व्हीव्हीपीएटी ही, एसी/एएस सुरक्षित कक्षाच्या जवळ नसलेल्या राखीव सुरक्षित कक्षात ठेवली जातात.

४.२.४ म्हणून मतदान प्रतिनिधीने 'सी' व 'डी' या प्रकारातील यंत्रे व मत नोंदवलेली इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे-व्हीव्हीपीएटीबाबत गोंधळून जाऊ नये.

५. मतदान तहकूब करणे/थांबविणे :

५.१ लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम ५७(१) अन्वये, मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला पुढील कारणांमुळे मतदान तहकूब करण्याचा अधिकार प्रदान केला आहे—

(एक) पूर, प्रचंड हिमवर्षाव, प्रचंड वादळ आणि तत्सम नैसर्गिक आपत्ती; किंवा

(दोन) मतदान यंत्र, मतदार यादीची अधिकृत प्रत आणि तत्सम आवश्यक मतदान सामग्री न मिळणे अथवा ती गहाळ होणे व तिला नुकसान पोहोचणे; किंवा

(तीन) मतदान केंद्रावर मतदान घेणे अशक्य होईल अशाप्रकारे शांतताभंग होणे ; किंवा

(चार) मतदान केंद्राकडे यावयाच्या मार्गावर अडथळा निर्माण झाल्यामुळे किंवा अन्य कोणतीही गंभीर अडचण उद्भवल्यामुळे मतदानपथक केंद्रावर पोहोचू न शकणे; किंवा

(पाच) अन्य कोणतेही वाजवी कारण ;

५.२ मतदान तहकूबीबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाला दिलेल्या विवेकाधिकाराचा वापर क्वचित प्रसंगी आणि मतदान घेणे अगदी अशक्य झाले असेल अशा परिस्थितीतच केवळ केला पाहिजे. मतदान तहकूब केल्याच्या प्रत्येक बाबतीत मतदान केंद्राध्यक्षाने त्याबद्दलची संपूर्ण वस्तुस्थिती निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला तात्काळ कळवली पाहिजे. मतदान केंद्राध्यक्ष ज्या ज्या वेळी मतदान तहकूब केले जाईल त्या त्या वेळी जे मतदान केंद्रावर हजर असतील त्या सर्वांना निवडणूक आयोगाकडून नंतर अधिसूचित केले जाईल अशा दिवशी मतदान घेण्यात येईल असे मतदान केंद्राध्यक्ष औपचारिकपणे जाहीर करील. नेहमीप्रमाणे मतदान संपले आहे असे समजून मतदान प्रतिनिधीच्या समक्ष मतदान यंत्राची दोन्ही युनिटे, व्हीव्हीपीएटी आणि सर्व निवडणूकविषयक कागदपत्रे मोहोरबंद करून सुरक्षित करावीत.

६. तहकूब केलेले मतदान पूर्ण करणे

६.१ जेव्हा एखाद्या मतदान केंद्रावर [लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम ५७ च्या पोट-कलम (१) च्या तरतुदीन्वये] मतदान तहकूब करण्यात आले असेल तेव्हा ते तहकूब केलेले मतदान, निवडणूक आयोग निश्चित करील अशा दिनांकास व वेळी,

तहकूब करण्याच्या लगतपूर्वी ते ज्या टप्प्यावर होते त्या टप्प्यापासून पुन्हा सुरू करण्यात येईल, म्हणजेच ज्या मतदारांनी मतदान तहकूब होण्यापूर्वी मतदान केले नसेल त्यांनाच केवळ या तहकुबीनंतर पुन्हा सुरू झालेल्या मतदानाच्या वेळी मतदान करण्याची परवानगी देण्यात येईल. निवडणूक निर्णय अधिकारी, ज्या मतदान केंद्रावर असे तहकुबीनंतरचे मतदान घेण्यात येईल त्या मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला, मतदारयादीची चिन्हांकित प्रत व त्या मतदान केंद्रावर यापूर्वी वापरण्यात आलेली नमुना १७ (ए) मधील मतदारांची नोंदवही अंतर्भूत असलेली मोहोरबंद पाकिटे आणि नवीन मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी उपलब्ध करून देईल.

६.२ तहकूब केलेले मतदान पुन्हा सुरू करण्यापूर्वी, मतदान केंद्राध्यक्षाने, मतदारयादीची चिन्हांकित प्रत व मतदारांची नोंदवही अंतर्भूत असलेले मोहोरबंद पाकीट मतदान केंद्राच्या ठिकाणी उपस्थित निवडणूक लढवणारा उमेदवार किंवा त्यांचे प्रतिनिधी यांच्या समक्ष पुन्हा उघडावी, आणि मतदारयादीची तीच चिन्हांकित प्रत व मतदारांची नोंदवही तहकुबीनंतरच्या मतदानासाठी वापरावी.

७. नव्याने मतदान (पुनर्मतदान)

७.१ जर एखाद्या मतदान केंद्रावर :—

(एक) कोणत्याही अनधिकृत व्यक्तीने कोणतेही मतदान यंत्र बेकायदेशीरपणे पळवून नेले असेल तर; किंवा

(दोन) कोणतेही मतदान यंत्र आकस्मिकरीत्या किंवा उद्देशपूर्वक नष्ट झाले/करण्यात आले किंवा गहाळ झाले/करण्यात आले किंवा त्याचे नुकसान झाले/करण्यात आले किंवा त्यात अनधिकृत फेरफार झाले/करण्यात आले असतील तर; आणि त्या कारणास्तव त्या मतदान केंद्राचा निकाल घोषित करणे शक्य होणार नसेल तर; किंवा

(तीन) मतदान करण्याच्या ओघात कोणत्याही मतदान यंत्रात यांत्रिक बिघाड झाला असेल तर, किंवा

(चार) ज्यामुळे मतदान निष्फळ होण्याची शक्यता आहे अशी कोणतीही चूक वा नियमबाह्य गोष्ट प्रक्रियेमध्ये झाली असेल तर, किंवा

(पाच) मतदान केंद्र ताब्यात घेण्यात आले असेल तर (उक्त अधिनियमाच्या कलम १३५-क मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे)

निवडणूक आयोग, लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम ५८, ५८-क अन्वये त्या मतदान केंद्रावरील मतदान रद्दबातल केल्याचे घोषित करण्याचा आणि नवीन निवडणूक घेण्यासाठी निदेश देण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे.

७.२ मतदान केंद्रावर असा कोणताही प्रसंग घडल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष ताबडतोब ती वस्तुस्थिती निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला कळवील, तो त्याबाबतीत निवडणूक आयोगाचे निदेश घेण्याकरिता ती बाब निवडणूक आयोगाला कळविल.

८. पुनर्मतदान घेणे.

८.१ सर्व महत्त्वाची परिस्थिती विचारात घेतल्यानंतर जर निवडणूक आयोगाने त्या मतदान केंद्रावर नव्याने मतदान घेण्याचे निदेश दिले असतील तर मूळ मतदान ज्या पद्धतीने घेतले जाते त्याच पद्धतीने हे नवीन मतदान घेण्यात येईल. निवडणूक निर्णय अधिकारी, मतदान कर्मचारीवर्गास त्यानुसार आवश्यक त्या सूचना देईल.

८.२ प्रस्तुत मतदान केंद्रामध्ये मतदान करण्यास हक्कदार असलेले सर्व मतदार या नवीन मतदानाच्या वेळी पुन्हा मतदान करण्यास हक्कदार असतील. मूळ मतदानाच्यावेळी केलेल्या पक्क्या शाईच्या खुणा या नवीन मतदानाच्या वेळी विचारात घेऊ नका. आयोगाने असा निदेश दिला आहे की, नवीन मतदानाच्या वेळी करावयाच्या पक्क्या शाईच्या खुणा मूळ मतदानाच्या वेळी केलेल्या खुणांपेक्षा वेगळ्या कळाव्यात म्हणून नवीन मतदानाच्या वेळी मतदाराच्या डाव्या हाताच्या मधल्या बोटावर पक्क्या शाईची खूण करावी.

९. भ्रष्टप्रथा—शिक्षा

प्रत्येक मतदान केंद्रावर मुक्त आणि निष्पक्षपाती वातावरणात मतदानाची सुनिश्चिती करणे हे प्रत्येक नागरिकाचे प्राथमिक कर्तव्य आणि जबाबदारी आहे. मतदान सुरळीत आणि शांततेत पार पाडण्यासाठी निवडणूक यंत्रणा बळकट करण्यासाठी निवडणूक आयोगाने अनेक उपक्रम हाती घेतले आहेत. लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या **जोडपत्र पंचवीस** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, भ्रष्टप्रथा आणि निवडणूक विषयक अपराध व दंडनीय तरतुदी नमूद केल्या आहेत.

१०. गैरवर्तणूक, चुकीचे कृत्य/लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ खालील नियमांचे/कलमांचे उल्लंघन यांबाबत मतदान प्रतिनिधींचे दायित्व.

मतदार प्रतिनिधींनी मतदान कर्मचारी वर्ग आणि मतदारांबरोबर गैरवर्तन करू नये आणि लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ किंवा इतर अधिनियमांखालील नियमांचे/कलमांचे उल्लंघन करणाऱ्या कोणत्याही चुकीच्या कृती करू नयेत. जर ते अशा कृती करताना आढळून आले तर ते पुढील कृतीबद्दल कारावासाच्या किंवा द्रव्यदंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होतील :-

(एक) शासकीय कर्मचाऱ्याला त्याची शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना कामात अडथळा आणल्याबद्दल भारतीय दंड संहितेच्या कलम १८६ अन्वये तीन महिन्यांचा कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा होतील.

(दोन) शासकीय कर्मचाऱ्याला धाक दाखवणे भारतीय दंड संहितेच्या कलम १८९ अन्वये २ वर्षांचा कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

(तीन) शासकीय कर्मचाऱ्यावर हल्ला करणे-भारतीय दंड संहितेच्या कलम ३५३ अन्वये २ वर्षांचा कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

(चार) मतदान केंद्रामध्ये किंवा त्याच्या जवळपास गैरवर्तन/गैरशिस्त वर्तन-लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम १३१ व १३२ अन्वये तीन महिन्यांपर्यंतचा कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

(पाच) शस्त्रे घेऊन मतदान केंद्रावर किंवा मतदान केंद्राजवळ जाणे-लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम १३४ख अन्वये दोन वर्षांपर्यंतचा कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

(सहा) लाचलुचपत/अनुचित प्रभाव-लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम १२९ अन्वये, सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतका कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

(सात) मतदानाच्या गुप्ततेचा भंग-लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम १२८ अन्वये, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतका कारावास किंवा द्रव्यदंड किंवा दोन्ही शिक्षा.

परिशिष्ट-एक

प्रकरण-१ (परिच्छेद २.१) मतदान प्रतिनिधींसाठी “काय करावे” याची सूची

सर्वसाधारण

- * सर्व बाबतीत यथोचित रित्या पूर्ण असलेले आणि उमेदवाराने किंवा निवडणूक प्रतिनिधीने स्वाक्षरी केलेले नमुना १० मधील मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्तीचे मूळ पत्र आणावे.
- * निवडणूका घेण्यासाठीचे नवीनतम नियम आणि मार्गदर्शक तत्त्वे यांची माहिती करून घ्यावी.
- * निवडणूक अधिकाऱ्यांकडून स्थानिक भागात घेतल्या जाणाऱ्या जास्तीत जास्त मतदान तालमीना उपस्थित रहावे.
- * निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने आयोजित केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटीच्या प्रात्यक्षिकांना उपस्थित रहावे.
- * त्या मतदान केंद्राची नवीनतम मतदार यादी सोबत ठेवावी.
- * पेन, कागद व पेन्सिल यांसारखी लेखनसामग्री आणावी. मतदान युनिट/नियंत्रण युनिट/व्हीव्हीपीएटी संकलन केंद्रावर घेऊन जाण्यापूर्वी, मतदान युनिटाच्या/नियंत्रण युनिटाच्या/व्हीव्हीपीएटीच्या वहनपेट्यांवर मोहोर लावण्याकरिता वापरता येईल अशी लहान आकाराची पितळी मोहोर सोबत आणावी.
- * मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान सुरू करण्याच्या अगोदर ९० मिनिटे मतदान केंद्रावर पोहचवे.
- * इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी मतदान केंद्रातील उघड्या खिडक्या किंवा सरळ पडणारा कोणताही प्रकाश/उच्च दीपन स्रोत यांच्याजवळ ठेवलेले नाही हे पहावे.

मतदानाच्या दिवशी अभिरूप मतदानाच्या वेळी—

- * मतदान केंद्राध्यक्षाने दिलेले त्याचे/तिचे प्रवेश पत्र नेहमी दिसेल अशा रीतीने घालावे आणि त्याचे/तिचे मतदार छायाचित्र ओळखपत्र किंवा आयोगाने विहित केलेले कोणतेही पर्यायी ओळखपत्र सोबत ठेवावे.
- * मतदान केंद्रात वापरण्यात येणारे नियंत्रण युनिट, मतदान युनिट व व्हीव्हीपीएटी यांचे अनुक्रमांक निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने दिलेल्या तपशिलाशी जुळतात का ते पहा.
- * अभिरूप मतदानासाठी मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट व व्हीव्हीपीएटी एकाच टेबलावर ठेवलेले नाहीत (मतदान युनिट व व्हीव्हीपीएटी हे मतदान कक्षात ठेवले आहेत) हे पहा.
- * रंगाचे योग्य रीतीने अनुपालन करून योग्य प्रकारे जोडण्या केल्या आहेत हे पहा.
- * मतपत्रिका दर्शनी पटावर योग्य रीतीने लावली आहे हे पहा.
- * मतदान युनिट बंद करण्यासाठी गुलाबी कागदी मोहोर वापरण्यात आली आहे हे पहा.
- * मतदान युनिटच्या (उजव्या बाजूला) वरच्या आणि खालच्या भागात लावलेल्या दोन मोहरा शाबूत आहेत हे पहा.
- * अभिरूप मतदान दरम्यान किमान ५० मते दिली आहेत आणि नोटासह निवडणूक लढविण्याऱ्या प्रत्येक उमेदवाराला किमान १ मत दिले आहे हे पहा.
- * अभिरूप मतदानदरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राच्या हिशेबाशी व्हीव्हीपीएटी मधील कागदी चिड्ड्यांचा हिशेब जुळतो आहे याची सुनिश्चिती करा.
- * मतदान केंद्राध्यक्षाने क्लोज रिझल्ट क्लिअर (सीआरसी) प्रक्रियेचे पालन करून अभिरूप मतदानाची मते काढून टाकली आहेत याची खात्री करा.

- * व्हीव्हीपीएटी मध्ये कोणत्याही अभिरूप मतदान चिड्ड्या शिल्लक राहिल्या नाहीत याची खात्री करा.
- * अभिरूप मतदानाच्या चिड्ड्यांवर योग्य प्रकारे शिक्के मारले असून त्या काळ्या लिफाफ्यात ठेवल्या आहेत आणि गुलाबी कागदी मोहोर लावून मोहोरबंद केल्या आहेत याची खात्री करा.
- * मतदान केंद्राध्यक्षांबरोबर अभिरूप मतदान प्रमाणपत्रावर स्वाक्षरी करा.
- * नियंत्रण युनिटाच्या निकाल कक्ष आणि व्हीव्हीपीएटीचा ड्रॉप बॉक्स व्यवस्थित मोहोरबंद केला आहे हे पहा.
- * वापरासाठी पुरवण्यात आलेल्या व प्रत्यक्षात वापरलेल्या कागदी मोहोरांचे अनुक्रमांक (हिरवी मोहोर, विशेष खुणचिड्डी, नियंत्रण युनिटाचा क्रमांक, मतदान युनिटाचा क्रमांक, व्हीव्हीपीएटी क्रमांक इ.) लिहून घ्या.
- * मतदानास प्रारंभ करण्यापूर्वी व त्यानंतर मतदान यंत्रे, कोणतीही असल्यास बदलताना मतदान केंद्राध्यक्षांबरोबर मतदान केंद्राध्याक्षांच्या प्रतिज्ञापनावर स्वाक्षरी करा.
- * अभिरूप मतदानानंतर आणि मतदान संपल्यानंतर नियंत्रण युनिट/मतदान युनिट/व्हीव्हीपीएटी यांवरील सर्व मोहोरांवर, पत्यांच्या खुणचिड्ड्यांवर, कागदी मोहोरांवर स्वाक्षरी करा.
- * अभिरूप मतदानादरम्यान नियंत्रण युनिट किंवा मतदान युनिट किंवा व्हीव्हीपीएटी योग्य प्रकारे काम करत नसेल त्याबाबतीत केवळ संबंधित युनिटच बदलेले आहे हे पहा.
- * मतदानादरम्यान वापरण्यात येणाऱ्या मतदार नोंदवहीत (नमुना-१७ सी) कोणत्याही मतदाराच्या संबंधात कोणतीही नोंद केली नसल्याची खात्री करा.
- * प्रत्यक्ष मतदानास सुरुवात करण्यापूर्वी, बॅलट विभागाचे “टोटल” हे बटण दाबताना नियंत्रण युनिटाचा दर्शनी भाग “शून्य” (झिरो) दाखवत असल्याची खात्री करा.

प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान—

- * मतदान प्रतिनिधी किंवा कार्यमोचक प्रतिनिधी हे मतदान केंद्रामध्ये मतदान संपेपर्यंत दिलेल्या कोणत्याही वेळी उपस्थित राहतील.
- * मतदान प्रतिनिधी किंवा कार्यमोचक प्रतिनिधी यांनी मतदान केंद्रामध्ये उपस्थित असताना प्रवेश पत्र परिधान केले पाहिजे याची सुनिश्चिती करावी.
- * जेव्हा मतदान प्रतिनिधी मतदान केंद्रात येतील आणि बाहेर जातील तेव्हा मतदान केंद्राध्यक्षांनी ठेवलेल्या ये-जा पत्रकावर स्वाक्षरी करावी.
- * मतदान केंद्रात औचित्याचे पालन करावे.
- * मतदान केंद्रातील ये-जा व प्रवेशपत्रे यासंबंधातील अनुदेशांचे काटेकोरपणे पालन करावे.
- * मुक्त व निष्पक्षपाती वातावरणात मतदान सुरू करण्यासंबंधातील प्रतिज्ञापनावर स्वाक्षरी करावी.
- * मतदान केंद्राध्यक्षाने नेमून दिलेल्या जागेवरच बसावे.
- * मतदान केंद्रावर वापरण्यात येणाऱ्या मतदार यादीच्या चिन्हांकित प्रतीमध्ये विहित केलेल्या नोंदीखेरीज किंवा खुणांखेरीज इतर कोणतीही नोंद किंवा खूण असणार नाही याची सुनिश्चिती करावी.
- * जी मतदारयादी त्याच्याकडे/तिच्याकडे असेल त्या मतदारयादीत चिन्हांकित प्रतीप्रमाणे सारख्या नोंदी असल्याची सुनिश्चिती करावी.
- * मतदार यादीला जोडलेल्या यादीनुसार ज्यांची बदली व्यक्ती म्हणून नियुक्ती केली आहे अशा वर्गीकृत सेवा मतदारांची यादी पहावी.
- * मतदार माहिती चिड्डी ही, मतदाराच्या ओळखीसाठी पर्यायी कागदपत्र ठरत नसल्यामुळे या मतदार माहिती चिड्डीच्या आधारे कोणत्याही मतदारास मतदान करण्याची परवागी दिली नाही याची सुनिश्चिती करा.

- * मतदारांच्या ओळखीबाबत अन्यथा खात्री पटली असेल तर मतदारांच्या वयाच्या बाबतीतील कोणत्याही नोंदी मधील झालेल्या क्षुल्लक लेखनदोषाकडे किंवा छपाईच्या चुकांकडे दुर्लक्ष करावे.
- * आक्षेप घ्यावयाच्या व्यक्तीच्या ओळखीबाबत त्याची/तिची पूर्ण खात्री पटली असेल तेव्हा एखाद्या मतदाराच्या ओळखीस आक्षेप घ्यावा.
- * खरा मतदार म्हणून ज्यांची ओळख संशयास्पद आहे अशा व्यक्तींवर आक्षेप घेऊन मतदारांना ओळखण्यास आणि त्यांच्या तोतयेगिरीस प्रतिबंध करण्यास मतदान केंद्राध्यक्षाला मदत करणे.
- * मतदानाची गुप्तता राखावी.
- * मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी बदलण्याच्या प्रक्रियेविषयी स्वतः माहिती करून घ्या.
- * मतदान युनिट व व्हीव्हीपीएटी मध्ये अनधिकृतपणे फेरफार केला नाही किंवा त्यामध्ये कोणत्याही प्रकारे हस्तक्षेप केला नाही आणि मतदान सुरळीतपणे चालू आहे याची सुनिश्चिती करण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष जेव्हा तो/ती मतदान कक्षात (निवडणुका घेण्याबाबतचे नियम, १९६१ च्या नियम ४९ छ अन्वये) प्रवेश करील तेव्हा त्याच्या/तिच्या बरोबर जावे.

मतदान समाप्त झाल्यावर

- * मतदान संपण्याच्या वेळेस रांगेत उभ्या असलेल्या सर्व मतदारांना क्रमांक टाकलेल्या चिड्ड्या वाटल्या आहेत याची सुनिश्चिती करा.
- * मतदान बंद झाल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्षाने नोंदवही १७ ए मध्ये शेवटच्या मतदाराची सही झाल्यानंतर दिनांक व वेळ लिहून एक लाल रेषा मारली आहे हे पहा.
- * नोंदवही १७-ए मध्ये आपली स्वाक्षरी करा.
- * मतदान पूर्ण झाल्यावर मतदान केंद्राध्यक्षाने नियंत्रण युनिटचे 'क्लोज' बटण दाबले आहे याची सुनिश्चिती करा.
- * मतदान पूर्ण झाल्यानंतर व्हीव्हीपीएटीला त्याच्या वहनपेटीमध्ये मोहोरबंद करण्यापूर्वी व्हीव्हीपीएटी पॉवर पॅक (बॅटरी) व्हीव्हीपीएटी मधून काढली आहे हे पहा.
- * वहनपेट्यांवर पत्त्याच्या खुणचिठ्ठ्यांवर आपली स्वाक्षरी करा.
- * इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र व व्हीव्हीपीएटी आणि निवडणुकविषयक कागदपत्रे असलेली पाकिटे मोहोरबंद करताना उपस्थित रहा आणि स्वाक्षरी करा.
- * मतदान केंद्राध्यक्षाने नमुना १७सी मध्ये तयार केलेल्या व नोंदवण्यात आलेल्या मतांच्या हिशेबाची सत्य प्रमाणित प्रत घ्या.
- * इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे व व्हीव्हीपीएटी आणि निवडणूक कागदपत्रे प्राप्ती केंद्रावर घेऊन जाणाऱ्या वाहनाबरोबर आपल्या स्वतःच्या वाहनाने सोबत जा.

परिशिष्ट-दोन

प्रकरण-१ (परिच्छेद २.२) मतदान प्रतिनिधींनी काय करू नये

सर्वसाधारण

- * तुम्ही जर शासकीय सेवेत असाल तर मतदान प्रतिनिधी म्हणून स्वयंसेवक बनू नका.
- * जर आपण खासदार/मंत्री/आमदार/नगरसेवक असाल किंवा जिला राज्याच्या खर्चाने सुरक्षा पुरविली अशी कोणतीही व्यक्ती असाल तर मतदान प्रतिनिधी म्हणून स्वयंसेवक बनू नका.
- * मतदान केंद्रांमध्ये किंवा मतदान केंद्रापासून १०० मीटर अंतराच्या आत कोणत्याही उमेदवारासाठी प्रचार करू नका किंवा कोणत्याही उमेदवारासाठी मत मागण्याकरिता कोणतीही निशाणी प्रदर्शित करू नका.
- * लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम १३० चे उल्लंघन करून (प्रचारास बंदी) मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्रापासून १०० मीटरच्या आत, पक्षनेत्याचे, पक्षाचे छायाचित्र असलेला किंवा पक्षाचा ध्वज किंवा चिन्ह असलेला कोणताही बिल्ला मतदार प्रतिनिधींनी स्वतःच्या शरीरावर लावू नये.
- * कोणतेही शस्त्र जवळ बाळगू नका आणि कोणतेही बेकायदेशीर कृत्य करू नका.
- * मतदान केंद्रात प्रवेश करताना व बाहेर पडताना तपासणी करण्यावर (स्क्रिनिंग) आक्षेप घेऊ नका.
- * मतदान केंद्राच्या १०० मीटरच्या परिघात सेल्यूलर फोन, कॉडलेस फोन, वायरलेस संच, कोणतीही इलेक्ट्रॉनिक रेकॉर्डिंग उपकरणे, टेहळणी कॅमेरे इ. जवळ बाळगू नयेत किंवा वापरू नयेत.
- * मतदान केंद्रात पाणी, अल्पोपाहार, अन्न इ. आणू नका.
- * मतदान केंद्रात धूम्रपान करण्यास सक्त मनाई आहे.
- * मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी यांची कोणतीही मोहोर खराब करू नका.
- * व्हीव्हीपीएटीच्या कागदी गुंडाळीमधून लटकणाऱ्या चिड्डीला काढण्याचा/कापण्याचा प्रयत्न करू नका.
- * व्हीव्हीपीएटीची लटकणारी चिड्डी ड्रॉप बॉक्समध्ये पाडण्यासाठी कोणतेही प्रयत्न करू नका.

अभिरुप मतदानादरम्यान

- * अभिरुप मतदानाच्या दरम्यान नोटासह निवडणूक लढविणाऱ्या प्रत्येक उमेदवाराला किमान एक मत दिले गेले आहे हे पाहण्यास विसरू नका.
- * अभिरुप मतदान पूर्ण झाल्यानंतर व्हीव्हीपीएटी चिठ्ठ्यांच्या कक्षाच्या आत कोणतीही अभिरुप मतदान चिड्डी राहिली आहे का हे पाहण्यास विसरू नका.
- * प्रत्यक्ष मतदान सुरु करण्यापूर्वी नियंत्रण युनिटामधून अभिरुप मतदानाची महिती काढून टाकली आहे याबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाला सावध करण्यास विसरू नका.
- * अभिरुप मतदानाच्या मतदार पत्रिकांवर शिक्का उमटवल्याशिवाय त्यांना काळ्या लिफाफ्यात ठेवू नका.
- * अभिरुप मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रामधली मतमोजणी ही व्हीव्हीपीएटीतील चिड्ठ्यांच्या मोजणीशी जुळते का ते पाहण्यास विसरू नका.

प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान

- * मतदान कर्मचारीवर्गाशी वाद घालू नका तसे करणे संबंधित नियम/अधिनियमान्वये दंडनीय आहे.
- * कोणत्याही मुद्यावर कोणत्याही मतदाराला प्रक्षोभित करू नका.
- * अनुपस्थित, स्थलांतरित व मयत मतदाराबाबत (एएसडी) बेपर्वाईने भाष्य करू नका.
- * मतदारांच्या बाबतीत कोणतेही तारतम्यहीन आक्षेप घेऊ नका.
- * मतदार यादीतील क्षुल्लक लेखन दोष/छपाईतील त्रुटींवर कोणतीही शंका उपस्थित करू नका.
- * मतदान बुथ मध्ये विनाकारण फिरू नका.
- * निरक्षर मतदारांना मतदान करण्याच्या संबंधात माहिती देण्यासाठी मतदान कक्षात प्रवेश करू नका.
- * मतदानादरम्यान आणि मतदान बंद होईपर्यंत आपल्याजवळील उपलब्ध मतदारयादी मतदान केंद्राबाहेर घेऊन जाऊ नका.
- * मतदान केलेल्या किंवा न केलेल्या मतदारांचा अनुक्रमांक दर्शविणाऱ्या चिठ्ठ्या मतदान केंद्राबाहेर पाठवू नका.
- * व्हीव्हीपीएटी बदलल्यास अभिरुप मतदान घेण्यास सांगू नका.

मतदानानंतर

- * निवडणूक कर्मचारी वर्ग, मतदान यंत्रे आणि निवडणूक कागदपत्रे घेऊन जाणाऱ्या वाहनातून प्रवास करू नका.

परिशिष्ट-तीन

प्रकरण-१ (परिच्छेद २.३) मतदान प्रतिनिधींसाठी पडताळणी सूची

- १ उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधी यांनी स्वाक्षरित केलेल्या नमुना-१० मधील नियुक्तीचे मूळ पत्र.
- २ मतदान केंद्राध्यक्षाने दिलेले प्रवेशपत्र दिसेल अशा रीतीने लावावे.
- ३ आयोगाने विहित केल्याप्रमाणे मतदार छायाचित्र ओळखपत्र (इपीआयसी) किंवा इतर पर्यायी ओळखपत्र सोबत आणावे.
- ४ ज्या मतदान केंद्रासाठी तिची/त्याची मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे, त्या मतदान केंद्राच्या अद्ययावत मतदार यादीची (जिच्यावर चिन्हांकित मतदार यादी असे लिहिले आहे) प्रत सोबत आणावी.
- ५ निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम ४९-प अनुसार, मतदान केंद्राध्यक्षाने नमुना १७ सी भाग-एक मध्ये तयार केलेली नोंदवलेल्या मतांच्या हिशेबाची साक्षांकित सत्य प्रत, मतदान प्रतिनिधींनी पोच देऊन मिळवा.

परिशिष्ट-चार

प्रकरण-१ (परिच्छेद ३.१)

मतदान प्रतिनिधीने स्वाक्षरी करावयाच्या कागदपत्रांची सूची

- १ मतदान प्रतिनिधी नियुक्ती (नमुना-१०)
- २ अभिरुप मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी यंत्र बदलल्यास मतदान केंद्राध्यक्षाचा भाग-४ मधील अहवाल कोणताही असल्यास.
 - ३ अभिरुप मतदान संपल्यानंतर आणि प्रत्यक्ष मतदान सुरु होण्यापूर्वी.
 - (क) मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालाच्या भाग-१ मधील अभिरुप मतदान प्रमाणपत्र.
 - (ख) अभिरुप मतदानाच्या कागदी चिठ्ठ्या असलेल्या काळ्या जाड लिफाफ्याच्या मोहोरेवर.
 - (ग) नियंत्रण युनिट मोहोरबंद करण्यासाठी वापरण्यात आलेल्या हिरव्या कागदी मोहोरेवर.
 - (घ) आतील दरवाजाचा भाग (आतील निकाल विभाग) मोहोरबंद करण्यासाठी वापरलेल्या विशेष खुणचिठ्ठीच्या मागील बाजूस.
 - (ङ) नियंत्रण युनिटच्या बाह्य आवरणावरील पत्त्याच्या खुणचिठ्ठांवर.
 - (च) व्हीव्हीपीएटीच्या पत्त्याच्या खुणचिठ्ठीवर.
 - (छ) मतदान सुरु करण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षाने केलेल्या प्रतिज्ञापनावर.
 - ४ मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी/नियंत्रण युनिटाचा पॉवर पॅक बदलल्यास, कोणतेही असल्यास.
 - (क) नियंत्रण युनिटचा पॉवर पॅक बदलल्यावर मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालातील भाग-दोन मध्ये
 - (ख) इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/व्हीव्हीपीएटी, बदलल्यास मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालातील भाग-पाचमध्ये
- ५ मतदान केंद्रामध्ये प्रवेश करण्याच्या/मतदान केंद्रामधून बाहेर पडण्याच्या, प्रत्येक वेळी ये-जा नोंदवहीत.
- ६ मतदान समाप्त झाल्यावर.
 - (क) मतदान पूर्ण झाल्यानंतर क्लोज बटण दाबण्याबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अहवालातील भाग-तीन मध्ये
 - (ख) मतदान संपल्यानंतर मतदान केंद्राध्यक्षाने नमुना १७-सी मध्ये केलेल्या प्रतिज्ञापनावर
 - (ग) मतदान यंत्रे मोहोरबंद केल्यानंतर प्रतिज्ञापनावर
 - (घ) मतदान युनिट, नियंत्रण युनिट आणि व्हीव्हीपीएटी यांच्या वहन पेट्यांवरील मोहोरांवर
 - (ङ) मतदान झालेले निवडणूक साहित्य असलेल्या मोहोरबंद लिफाफ्यांवर/पाकिटांवर.

परिशिष्ट पाच

प्रकरण-२

(परिच्छेद ३.२)

नमुना १० मतदान प्रतिनिधीची नेमणूक

निवडणूक,

मी, _____ † उमेदवार/वरील निवडणुकीतील उमेदवार _____
 यांचा निवडणूक प्रतिनिधी, याद्वारे म्हणून मतदार म्हणून, नोंदणी भाग क्रमांक _____ चा अनुक्रमांक
 मतदार छायाचित्र ओळखपत्र क्रमांक _____,
 याची (नाव व पत्ता) येथील मतदान केंद्र क्र. वर/मतदानासाठी
 निश्चित केलेल्या या ठिकाणी वाजता हजर राहण्यासाठी मतदान
 प्रतिनिधी म्हणून नेमणूक करीत आहे.

ठिकाण : _____

† उमेदवाराची/निवडणूक प्रतिनिधीची सही.

दिनांक : _____

मी असा मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करण्याचे कबूल करतो.

ठिकाण : _____

मतदान प्रतिनिधीची सही.

दिनांक : _____

मतदान प्रतिनिधीचे मतदान केंद्राध्यक्षासमक्ष सही करून द्यावयाचे प्रतिज्ञापन

मी, याद्वारे जाहीर करतो की, लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ याचे # कलम १२८ मी वाचले असून/मला वाचून दाखविण्यात आले असून त्या कलमाद्वारे निषिद्ध ठरविण्यात आलेले कोणतेही कृत्य मी वरील निवडणुकीत करणार नाही.

दिनांक : _____

मतदान प्रतिनिधीने माझ्या समक्ष केलेली सही.

दिनांक : _____

मतदान केंद्राध्यक्ष.

* मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी सादर करण्याकरिता मतदान प्रतिनिधीस द्यावा.

* * यथोचित असेल त्याप्रमाणे येथे पुढीलपैकी एक योग्य पर्याय भरावा :—

- (१) मतदार संघातून लोकसभेची
 (२) मतदार संघातून विधानसभेची
 (३)(राज्याच्या) विधानसभेच्या निवडून आलेल्या सदस्यांकडून राज्यसभेची
 (४) (संघ राज्यक्षेत्रांच्या) निर्वाचक गणांच्या सदस्यांकडून राज्यसभेची
 (५) विधानसभेच्या सदस्यांकडून विधानपरिषदेची
 (६) मतदारसंघातून विधानपरिषदेची.

† अयोग्य पर्याय खोडावा.

लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १५१ याचे कलम १२८.

“ १२८ मतदानाची गुप्तता राखणे : (१) जो निवडणुकीच्या वेळी मतनोंदणीच्या किंवा मतमोजणीच्या संबंधात काही काम करतो असा प्रत्येक अधिकारी, लिपिक, प्रतिनिधी किंवा अन्य व्यक्ती याला मतदान गुप्त राखावे लागेल, तसेच ते गुप्त राखण्यास मदत करावी लागेल आणि (कोणत्याही कायदानुसार किंवा त्याखाली काही प्रयोजनासाठी अधिकृत केले असेल त्या व्यतिरिक्त एरव्ही) ज्यामुळे अशी गुप्तता भंग पावेल असे मानण्याजोगी कोणतीही माहिती कोणत्याही व्यक्तीला सांगता येणार नाही.

(२) जी व्यक्ती पोट-कलम (१) मधील तरतुदींचे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.”

टीप : अभिरुप मतदानात भाग घेण्यासाठी मतदान प्रतिनिधी, मतदान सुरु होण्यापूर्वी ९० मिनिटे आधी मतदान केंद्रावर पोहोचेल आणि त्यांनी ईव्हीएम आणि व्हीव्हीपीएटी योग्यरीत्या कार्यरत असल्याची याची खात्री करून घेईल.

परिशिष्ट सहा

प्रकरण-२

(परिच्छेद ३.३)

उमेदवार व त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या नमुना सहांच्या प्रपत्र

* सार्वत्रिक/द्विवार्षिक/पोट-निवडणूका _____ महिना/वर्ष _____ विधानसभा मतदारसंघांचे नाव व क्रमांक

लोकसभा मतदारसंघाचे नाव व क्रमांक

विधानपरिषद मतदारसंघाचे नाव व क्रमांक

(* लागू नसेल ते खोडावे)

मतदानाच्या वेळी मतदान प्रतिनिधीच्या नियुक्तीपत्रावरील त्यांच्या सहांच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला पडताळणी करता यावी या प्रयोजनासाठी निवडणूक लढवणारे उमेदवार आणि त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या नमुना सहा खाली दिल्या आहेत :—

अनु- क्रमांक (१)	निवडणूक लढवणाऱ्या उमेदवाराचे नाव (२)	निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराची सही (३)	निवडणूक प्रतिनिधीचे नाव, कोणी असल्यास (४)	निवडणूक प्रतिनिधीची नमुना सही (५)
१				
२				
३				
.....				

ठिकाण : _____

सही.

दिनांक : _____

(मोहोर)

निवडणूक निर्णय अधिकारी.

परिशिष्ट सात

प्रकरण-२

(परिच्छेद ३.५.१)

नमुना ११ मतदान प्रतिनिधीची नेमणूक रद्द करणे

* निवडणूक

प्रति,

मतदान केंद्राध्यक्ष,

मी, वरील निवडणुकीतील उमेदवार (यांचा निवडणूक प्रतिनिधी) याद्वारे, माझी/त्याचा मतदान प्रतिनिधी यांची नेमणूक रद्द करत आहे.

ठिकाण : _____

.....

दिनांक : _____

नेमणूक रद्द करणाऱ्या व्यक्तीची सही

* येथे पुढीलपैकी एक योग्य पर्याय भरावा :—

- (१) मतदारसंघातून लोकसभेची
- (२) मतदारसंघातून विधानसभेची
- (३) (राज्याच्या) विधानसभेच्या निवडून आलेल्या सदस्यांकडून राज्यसभेची
- (४) (संघ राज्यक्षेत्रांच्या) निर्वाचक गणांच्या सदस्यांकडून राज्यसभेची
- (५) विधानसभेच्या सदस्यांकडून विधानपरिषदेची
- (६) मतदारसंघातून विधानपरिषदेची.

टीप :—आवश्यकतेनुसार () कंसातील शब्द वगळावे.

परिशिष्ट आठ

प्रकरण-३

(परिच्छेद २.२)

मतदान प्रतिनिधी/बदली मतदान प्रतिनिधी यांची ये-जा नोंदवही

अनु.- क्रमांक	संसदीय मतदारसंघाचा क्रमांक व नाव	विधानसभा मतदारसंघाचा क्रमांक व नाव	उमेदवाराचे नाव	राजकीय पक्षाचे नाव	मतदान प्रतिनिधीचे/ बदली मतदान प्रतिनिधीचे नाव	प्रवेशाची वेळ	स्वाक्षरी	बाहेर पडल्याची वेळ	स्वाक्षरी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

परिशिष्ट नऊ

प्रकरण-३

(परिच्छेद १०.३)

भाग-एक मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल अभिरूप मतदान प्रमाणपत्र

- निवडणूकीचे नाव (पूर्व-मुद्रित करणे).
- विधानसभा मतदार संघ/विधानसभा प्रभागाचे क्रमांक व नाव (पूर्व-मुद्रित करणे).
- लोकसभा मतदारसंघाचा क्रमांक व नाव (पूर्व मुद्रित करणे).
- मतदान केंद्राचा क्रमांक

(क) अभिरूप मतदान घेणे व अभिरूप मतदानाच्या माहितीची पडताळणी.

अनु.- क्रमांक	उमेदवाराचे नाव (' नोटा ' सहित उमेदवारांची नावे पूर्व-मुद्रित करावीत).	अभिरूप मतदानाच्या वेळी दिलेल्या मतांची संख्या	निकाल तपासल्यावर नियंत्रण युनिटामध्ये दर्शविलेल्या मतांची संख्या	उमेदवार निहाय व्हीव्हीपीएटी मुद्रित कागदी चिट्ठ्यांची संख्या	नियंत्रण युनिटामध्ये दर्शविलेला निकाल आणि मुद्रित कागदी चिट्ठ्या मोजल्या असता एकमेकांशी मेळ बसतो काय (होय/नाही)	पक्षाचे संक्षिप्त नाव/स्वतंत्र उमेदवार यांच्या नावासह मतदान प्रतिनिधींची सही
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)
१						
२						
३						
४						
५						
६						
७						
८						
९						
	नोटा					
	एकूण					

(ख) अभिरूप मतदानाची माहिती ज्यासाठी नियंत्रण युनिटावरील 'CLEAR' हे बटण दाबण्यात आले आहे, (होय/नाही) होय असल्यास, वरील वाक्य खाली शाईने पुन्हा लिहा.

(ग) अभिरूप मतदानानंतर व्हीव्हीपीएटी मधून सर्व कागदी चिट्ठ्या बाहेर काढण्यात आल्या. (होय/नाही)

(घ) रिकामे व्हीव्हीपीएटी सर्व मतदान प्रतिनिधींना दाखवले. (होय/नाही)

(ङ) प्रत्यक्ष मतदान सुरू होण्यापूर्वी व्हीव्हीपीएटी ड्रॉप बॉक्समध्ये मुद्रित कागदी चिट्ठ्या नाहीत याची खात्री करा आणि ते मतदान प्रतिनिधींना दाखवले (होय/नाही)

(च) नियंत्रण युनिटावरील 'TOTAL' हे बटण दाबून एकूण मते ' 0 ' (शून्य) असल्याचे मतदान प्रतिनिधींना दाखवले. (होय/नाही)

(छ) अभिरूप मतदानाच्या व्हीव्हीपीएटी चिट्ठ्यांवर अभिरूप मतदानाच्या चिट्ठ्या (' MOCK POLL SLIP ') असा शिक्का मारला आणि त्या काळ्या पाकिटात/जैव अपघटनीय अपारदर्शक प्लास्टीक पाऊचमध्ये ठेवून मोहोरबंद केल्या आणि त्या गुलाबी कागदी चिड्डीवाल्या प्लॅस्टिक बॉक्समध्ये मोहोरबंद केल्या. (होय/नाही)

(ज) खालील अभिरूप मतदानाचे साक्षीदार होते आणि अभिरूप मतांचा मेळ बसल्याचे आणि अभिरूप मतदानानंतर नियंत्रण युनिटामधून अभिरूप मते काढून टाकण्यात आल्याचे त्यांनी प्रमाणित केले.

अनुक्रमांक (१)	मतदान प्रतिनिधीचे नाव (२)	पक्षाचे नाव (३)	उमेदवाराचे नाव (४)	मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी (५)

(झ) नियंत्रण युनिटावर भारतीय प्रमाण वेळेपेक्षा मिनिटे जास्त/कमी वेळ दाखवत आहे, कोणतेही असल्यास.

(ञ) सूक्ष्म निरीक्षकाची स्वाक्षरी (जर मतदान केंद्रावर नेमला असेल तर)

मतदान केंद्राध्यक्षाचे नाव व

स्वाक्षरी

परिशिष्ट दहा

प्रकरण-३

(परिच्छेद १२.४)

भाग-चार : मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल— ईव्हीएम/व्हीव्हीपीएटी बदलणे (अभिरूप मतदान दरम्यान ईव्हीएम/व्हीव्हीपीएटी, बदलल्यास भरावा)

- निवडणूकीचे नाव : _____ (पूर्व-मुद्रित करणे)
- विधानसभा मतदार संघ/विधानसभा प्रभागाचा क्रमांक व नाव _____ (पूर्व-मुद्रित करणे)
- लोकसभा मतदारसंघाचा क्रमांक व नाव _____ (पूर्व-मुद्रित करणे)
- मतदान केंद्राचा क्रमांक : _____

१. (क) वापरलेल्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचे (EVM) व व्हीव्हीपीएटी यंत्राचे विवरण—[बीयु (मतदान युनिट), सीयु (नियंत्रण युनिट) व व्हीव्हीपीएटी-मतदार पडताळणी योग्य कागदी परिनिरीक्षण]

अ.क्र.	तपशील	मतदान युनिट	नियंत्रण युनिट	व्हीव्हीपीएटी	क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांची सही, बदलावे लागल्यास
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१.	वितरणाच्या वेळी दिलेल्या युनिटचा युनिक आयडी				
२.	(क) अभिरूप मतदानाच्या दरम्यान अकार्यक्षम (नादुरुस्त) आढळून आलेल्या युनिटवर खूण (□) करा.				
	(ख) अकार्यक्षम (नादुरुस्त) होण्यासाठीचे कारण (नियंत्रण युनिट मधील दर्शविलेला एरर/कोड नमूद करा.)				
३.	अभिरूप मतदाना दरम्यान बदलण्यात आलेल्या युनिटचा युनिक आयडी.				

(ख) बदलीच्या प्रक्रियेस खालील मतदान प्रतिनिधी उपस्थित होते :

अ.क्र. (१)	मतदान प्रतिनिधीचे नाव (२)	राजकीय पक्षाचे नाव (३)	उमेदवाराचे नाव (४)	मतदान प्रतिनिधीची सही (५)

(मतदान केंद्राध्यक्षाची सही)

परिशिष्ट अकरा

भाग-चार

(परिच्छेद ४.१)

भाग-एक—मतदान प्रारंभ होण्यापूर्वी मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापन

..... लोकसभा/विधानसभा मतदारसंघाची निवडणूक,
मतदान केंद्राचा अनुक्रमांक व नाव मतदानाचा दिनांक रोजी मतदान सुरू होण्यापूर्वी
मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापन.

मी याद्वारे घोषित करतो की,—

(१) मी उपस्थित असलेल्या मतदान प्रतिनिधीना व अन्य व्यक्तींना पुढील गोष्टीचे प्रात्यक्षिक दाखवले आहे.

(अ) मतदान यंत्र चांगल्या रीतीने काम करीत असून त्यामध्ये यापूर्वी मतनोंदणी करण्यात आलेली नाही हे पाहण्यासाठी अभिरूप मतदान घेतलेले आहे.

(ब) मतदानाच्या वेळी वापरावयाच्या मतदार यादीच्या चिन्हांकित प्रतीवर, टपाली मतपत्रिका व निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र देण्यासाठी केलेल्या खुणांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही प्रकारच्या खुणा नाहीत.

(क) मतदानाच्या वेळी वापरावयाच्या मतदारांच्या नोंदवहीत (नमुना क्र. १७ ए) कोणत्याही मतदाराच्या संबंधात कोणतीही नोंद करण्यात आलेली नाही.

(२) मतदान यंत्राच्या नियंत्रण युनिटाचा निकाल विभाग सुरक्षित करण्यासाठी वापरावयाच्या कागदी मोहोरेवर (मोहोरांवर) मी माझी स्वतःची सही केली आहे आणि त्यावर उपस्थित असलेल्या व सही करण्यास राजी असलेल्या मतदान प्रतिनिधींच्या सहा घेतल्या आहेत.

(३) मी, विशेष खुणचिठ्ठीवर (स्पेशल टॅग) नियंत्रण युनिटाचा अनुक्रमांक लिहिला आहे, आणि मी, विशेष खुणचिठ्ठीच्या मागील बाजूवर माझी सही केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर सहा घेतल्या आहेत.

(४) मी, विशेष खुणचिठ्ठीचा पूर्व-मुद्रित अनुक्रमांक मोठ्याने वाचला आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या उमेदवारांना/मतदान प्रतिनिधींना सदर अनुक्रमांक लिहून घेण्यास सांगितले आहे.

सही

मतदान केंद्राध्यक्ष.

मतदान प्रतिनिधींच्या सहा—

(१) (..... या उमेदवाराचा)

(२) (..... या उमेदवाराचा)

- (३) (..... या उमेदवाराचा)
- (४) (..... या उमेदवाराचा)
- (५) (..... या उमेदवाराचा)
- (६) (..... या उमेदवाराचा)
- (७) (..... या उमेदवाराचा)
- (८) (..... या उमेदवाराचा)
- (९) (..... या उमेदवाराचा)

या प्रतिज्ञापत्रांवर खालील मतदान प्रतिनिधींनी (त्याची/तिची/त्यांची) सही करण्यास नकार दिला—

- (१) (..... या उमेदवाराचा)
- (२) (..... या उमेदवाराचा)
- (३) (..... या उमेदवाराचा)
- (४) (..... या उमेदवाराचा)

दिनांक :

सही

मतदान केंद्राध्यक्ष.

मतदान प्रतिनिधींसाठी निदेशपुस्तक

भाग-दोन—मागाहून दुसऱ्या मतदान यंत्राचा वापर करताना मतदान केंद्राध्यक्षाने करावयाचे प्रतिज्ञापन

.....संसदीय/विधानसभा मतदारसंघ निवडणूक

१. मी मतदान प्रतिनिधी आणि तेथे उपस्थित असलेल्या इतर व्यक्ती यांच्यासमोर असे प्रात्यक्षिक करून दाखविले की,—
 - (अ) अभिरूप मतदान घेऊन मतदान यंत्र हे व्यवस्थित काम करण्याच्या स्थितीत आहे आणि त्यात याआधी कोणतीही नोंदविलेली मते नाहीत.
 - (ब) मतदानाच्या वेळी वापरण्यात येणाऱ्या मतदार यादीच्या चिन्हांकित प्रतीवर टपाल मतपत्रिका आणि निवडणूक कामावर असल्याचे प्रमाणपत्र देताना केलेल्या खुणांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही खुणा नाहीत.
 - (क) मतदानाच्या वेळी वापरण्यात येणाऱ्या मतदार नोंदवहीमध्ये (नमुना १७ ए) कोणत्याही मतदाराच्या संबंधात कोणतीही नोंद नाही.
२. मी, मतदान यंत्रातल्या नियंत्रण युनिटचा निकाल विभाग सुरक्षित करण्यासाठी लावलेल्या कागदी मोहारांवर स्वतःची स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या मतदान प्रतिनिधीच्या त्यावर स्वाक्षऱ्या घेतल्या आहेत.
 - (३) मी विशेष खूणचिह्नींवर नियंत्रण युनिटचा अनुक्रमांक लिहिला आहे आणि मी विशेष खूणचिह्नींच्या मागील बाजूवर माझी स्वाक्षरी केली आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या व स्वाक्षरी करण्याची इच्छा असलेल्या उमेदवारांच्या/मतदान प्रतिनिधींच्या त्यावर स्वाक्षऱ्या घेतल्या आहेत.
 - (४) मी विशेष खूणचिह्नींचा पूर्व मुद्रांकित अनुक्रमांक वाचला आहे आणि तेथे उपस्थित असलेल्या उमेदवारांना/मतदान प्रतिनिधींना सदर अनुक्रमांक लिहून घेण्यास सांगितले आहे.

स्वाक्षरी

मतदान केंद्राध्यक्ष.

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी

१. (..... या उमेदवाराचा)	२. (..... या उमेदवाराचा)
३. (..... या उमेदवाराचा)	४. (..... या उमेदवाराचा)
५. (..... या उमेदवाराचा)	६. (..... या उमेदवाराचा)
७. (..... या उमेदवाराचा)	८. (..... या उमेदवाराचा)
९. (..... या उमेदवाराचा)	

(५) खालील मतदान प्रतिनिधींनी प्रतिज्ञापत्रावर स्वाक्षरी करण्यास नकार दिला :

१. (..... या उमेदवाराचा)	२. (..... या उमेदवाराचा)
३. (..... या उमेदवाराचा)	४. (..... या उमेदवाराचा)

दिनांक

स्वाक्षरी

मतदान केंद्राध्यक्ष.

परिशिष्ट-बारा

प्रकरण ४ (उतारा १०.१.६)

मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल

भाग-पाच : इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र/मतदार पडताळणीयोग्य कागदी परिनिरीक्षण निशाणी (व्हीव्हीपीएटी) बदली

(प्रकरण/स्थिती यानुसार मतदानादरम्यान आणि मतदान पूर्ण झाल्यानंतर भरण्यात यावे.)

निवडणुकीचे नाव (पूर्व-मुद्रित करावे)

विधानसभा मतदारसंघ/विधानसभा प्रभागाचे नाव आणि क्रमांक (पूर्व मुद्रित करावे)

संसदीय मतदारसंघाचे नाव आणि क्रमांक (पूर्व मुद्रित करावे)

मतदान केंद्र क्रमांक

(अ) प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र आणि व्हीव्हीपीएटी बदलणे.

अनुक्रमांक	तपशील	मतदान युनिट	नियंत्रण युनिट	व्हीव्हीपीएटी
१.	(अ) प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान अकार्यरत असलेल्या युनिट्सचे असाधारण ओळख क्रमांक.			
	(ब) सदोष घटनेची वेळ			
	(क) युनिट्स अकार्यरत झाल्याच्या वेळी नियंत्रण युनिटमध्ये नोंदलेल्या मतांची संख्या			
	(ड) अकार्यक्षमतेची कारणे (नियंत्रण युनिटमध्ये लक्षात आलेला सांकेतांक/त्रुटी नोंदवा).			
	(इ) बीप आवाज ऐकला का ?	होय/नाही		
	(फ) बदलीमुळे पुरवण्यात आलेल्या नवीन युनिट्सचा असाधारण ओळख क्रमांक			
	(ग) मतदान पुन्हा सुरुवात केल्याची वेळ			
२	शेरा, काही असल्यास			

(ब) खालील मतदान प्रतिनिधी हे, प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान बदली प्रक्रियेचे साक्षीदार आहेत :

अनुक्रमांक	मतदान प्रतिनिधीचे नाव	पक्षाचे नाव	उमेदवाराचे नाव	मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी

जर अधिक प्रमाणात बदली झाले असल्यास वरील माहिती याच नमुन्यामध्ये परत भरा.

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

क्षेत्र अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी

परिशिष्ट-तेरा

प्रकरण ४ (उतारा १०.१.८)

मतदान केंद्राध्यक्षाचा अहवाल

भाग-दोन : नियंत्रण युनिटमधील बदली बॅटरी

(प्रकरण/स्थिती यावर आधारित अभिरूप मतदान, मतदान आणि मतदान पूर्ण झाल्यानंतर भरावयाचे)

निवडणुकीचे नाव (पूर्व-मुद्रित करावे).

विधानसभा मतदारसंघ/विधानसभा प्रभागाचे नाव आणि क्रमांक (अगोदरच छापलेले).

संसदीय मतदारसंघाचे नाव आणि क्रमांक (अगोदरच छापलेले).

मतदान केंद्र क्रमांक

(अ) अभिरूप मतदान/प्रत्यक्ष मतदानादरम्यान नियंत्रण युनिटच्या बॅटरी बदलाचा तपशील (जे लागू नाही ते खोडून टाका).—

(एक) नियंत्रण युनिटचा असाधारण ओळख क्रमांक

(दोन) नियंत्रण युनिटची बॅटरी बदलण्याची कारणे

(तीन) नियंत्रण युनिटची बॅटरी बदलण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाद्वारे कापलेल्या जुन्या पत्ता खुणचिठ्ठी (अॅड्रेस टॅग)चा असाधारण ओळख क्रमांक

(चार) मतदान केंद्राध्यक्षाद्वारे नियंत्रण युनिटमधील बॅटरी विभाग मोहोरबंद करण्यासाठी वापरलेल्या नवीन अॅड्रेस टॅगचा असाधारण ओळख क्रमांक

(ब) खालील मतदान प्रतिनिधी हे नियंत्रण युनिटमधील बॅटरी बदलतानाचे साक्षीदार आहेत :

अनुक्रमांक	मतदान प्रतिनिधीचे नाव	पक्षाचे नाव	उमेदवाराचे नाव	मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी

जर अधिक प्रमाणात बदली झाले असल्यास वरील माहिती याच नमुन्यामध्ये परत भरा.

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

क्षेत्र अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी

परिशिष्ट-चौदा

प्रकरण-४ (उतारा १३.१.१)

मतदाराचे प्रतिज्ञापत्र नमुना

मी, याद्वारे गांधीर्यपूर्वक जाहीर करतो आणि शपथ घेतो की, माझे वय पहिल्या जानेवारी/*एप्रिल/जुलै/ऑक्टोबर (वर्ष) रोजी १८ वर्षांपेक्षा जास्त आहे. मतदार यादीमध्ये कोणत्याही नावाचा समावेश करणे किंवा मतदार यादीची तयारी, सुधारणा किंवा दुरुस्ती या संबंधातील कोणतेही चुकीचे प्रतिज्ञापत्र केल्यामुळे लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५० च्या कलम ३२ च्या होणाऱ्या दंडात्मक तरतुदीबद्दल मला याची जाणीव आहे.

मतदाराची स्वाक्षरी/अंगठ्याचा ठसा

वडील/आई/पती यांचे नाव

मतदार यादीतील भाग क्रमांक

मतदाराचा अनुक्रमांक

दिनांक

प्रमाणित करण्यात येते की वर नाव असलेल्या मतदाराने माझ्यासमोर वरील प्रतिज्ञापत्र केले व माझ्यासमक्ष स्वाक्षरी केली आहे.

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

मतदान केंद्राचे नाव व क्रमांक

दिनांक

परिशिष्ट-पंधरा

प्रकरण-४ [उतारा १३.२.३ (तीन)]

ज्यांचे नाव अनुपस्थित/स्थलांतरित/मयत यादीत आहे अशा मतदाराच्या प्रतिज्ञापत्राचा नमुना

मी, याद्वारे गांभीर्यपूर्वक जाहीर करतो आणि शपथ घेतो की, मी तीच व्यक्ती आहे जिचे नाव विद्यमान मतदारसंघाच्या मतदार यादीच्या यादी क्रमांकाच्या अनुक्रमांक जो जानेवारी, एप्रिल, जुलै, ऑक्टोबर २०..... याच्या पहिल्या तारखेस अर्हताकारी तारीख समजून तयार/सुधारित केली आहे. भारतीय दंड संहितेच्या कलम १७१ड अन्वये निवडणुकीमध्ये फसवणूक करणे हा निवडणूक गुन्हा असल्याची मला जाणीव आहे.

मतदाराची स्वाक्षरी/अंगठ्याचा ठसा

नाव

प्रमाणित करण्यात येते की, वर नाव असलेल्या मतदाराने माझ्यासमोर वरील प्रतिज्ञापत्र केले व माझ्या समक्ष स्वाक्षरी केली आहे.

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

मतदान केंद्राचे नाव व क्रमांक

दिनांक

परिशिष्ट सोळा

प्रकरण-४ (उतारा १६)

आक्षेप मते पावती पुस्तकासाठी पावती नमुना

आक्षेप फी साठी पावती	शासनाने जप्त केले	आक्षेप फीची पावती
<p>पुस्तक क्र. पृष्ठ क्र. निवडणुका घेणे नियम, १९६१ याच्या नियम क्र. ३६ अन्वये उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधी/मतदान प्रतिनिधी श्री. यांच्याकडून आक्षेपाबद्दल अनामत रक्कम म्हणून रु. २/- (रु. २/- रुपये दोन फक्त परत मिळाले).</p> <p>दिनांक मतदान केंद्राध्यक्षासाठी मतदान केंद्र क्र. संसदीय मतदारसंघ/ विधानसभा मतदारसंघ</p>	<p>मतदान केंद्राध्यक्ष निवडणुका घेणे नियम, १९६१ याच्या नियम ३६(५) अन्वये रक्कम रु. २/- (रुपये दोन फक्त) परत मिळाले.</p> <p>दिनांक उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधी / मतदार प्रतिनिधी यांचे नाव व स्वाक्षरी</p>	<p>पुस्तक क्र. पृष्ठ क्र.संसदीय/विधानसभा मतदारसंघाच्या मतदान केंद्र क्रमांक..... साठीचे मतदान केंद्राध्यक्ष यांचे कार्यालय.</p> <p>निवडणुका घेणे नियम, १९६१ याच्या नियम ३६ अन्वये उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधी/ मतदान प्रतिनिधी श्री. यांच्याकडून आक्षेपाबद्दल अनामत म्हणून रक्कम रु. २/- (रु. २/- रुपये दोन फक्त परत मिळाले)</p> <p>केंद्र दिनांक</p> <p>मतदान केंद्राध्यक्ष</p>

परिशिष्ट-अठरा

प्रकरण-४ (परिच्छेद १७.३)

पोलीस ठाणे अधिकाऱ्यास पाठवावयाचे तक्रारपत्र

प्रति,

पोलीस ठाणे अधिकारी,

.....

.....

विषय : संसदीय मतदारसंघामधील

..... विधानसभा मतदारसंघ निवडणूक—

मतदान केंद्र यावरील (क्रमांक व नाव) तोतयेगिरीबाबत

मतदानाची तारीख

महोदय

मी, याद्वारे कळवू इच्छितो की, श्री., वडीलांचे नाव, राहणार यांनी यांच्या हवाली करण्यात येत असलेल्या व्यक्तींच्या ओळखीविषयी हरकत घेतली आहे. त्या व्यक्तीने मतदारासंघाच्या यादीतील भाग क्रमांक मधील अनुक्रमांक वरील या नावाची व्यक्ती आपणच असल्याचा दावा केला. परंतु ती स्वतःच मतदार आहे असे सिद्ध करू शकलेली नाही. माझ्या मते सदर व्यक्ती तोतया आहे. भारतीय दंड संहितेच्या कलम १७१फ च्या अनुसार आवश्यक ती कारवाई करण्यात यावी, अशी मी आपणांस विनंती करतो.

ठिकाण

आपला विश्वासू,

दिनांक.....

स्वाक्षरी

मतदान केंद्राध्यक्ष.

..... विधानसभा मतदारसंघ आणि यांच्या निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना प्रत रवाना.

*..... संसदीय मतदारसंघ आणि यांच्या निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना प्रत रवाना.

स्वाक्षरी

मतदान केंद्राध्यक्ष

पावती

मतदान केंद्राध्यक्षाने पाठविलेले पत्र व त्यात जिचा उल्लेख केला आहे ती व्यक्ती (दिनांक) रोजी (वाजता) माझ्या हवाली करण्यात आली.

स्वाक्षरी

*येथे संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याचे पदसिद्ध पदनाम घालावे.

परिशिष्ट-एकोणीस

प्रकरण-४ (परिच्छेद २०.३)

अंध आणि विकलांग मतदारांच्या सहकाऱ्याचे घोषणापत्र

..... विधानसभा मतदारसंघ (..... संसदीय मतदारसंघामधील)

मतदान केंद्राचे नाव व क्रमांक

मी श्री. यांचा मुलगा वय मी इथे वास्तव्य करणारा

*इथे जाहीर करतो की,—

(अ) आज दिनांक रोजी मी कुठल्याही दुसऱ्या मतदान केंद्रावर इतर कुठेही दुसऱ्याचा मतदार सहकारी म्हणून काम केलेले नाही.

(ब) मी यांच्यावतीने नोंदवलेल्या मताची गुप्तता पाळीन.

सहकाऱ्याची स्वाक्षरी

*पूर्ण पत्ता द्यावा.

*मतदाराचे नाव, यादी क्रमांक आणि अनुक्रमांक

() लोकसभेच्या एकत्रित होणाऱ्या निवडणूक प्रकरणांत भरण्यात यावा.

परिशिष्ट वीस**प्रकरण चार (परिच्छेद २३.१)**

..... ची सार्वत्रिक / पोटनिवडणूक

लोकसभा / विधानसभा मतदारसंघाचा अनुक्रमांक व नाव

मतदान केंद्राचा क्रमांक व नाव

निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम ४९ डक अन्वये मतदाराने करावयाचे प्रतिज्ञापन प्रपत्र

निवडणुका घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम ४९ डक च्या पोट-नियम (१) अन्वये मी, याद्वारे गांभीर्यपूर्वक घोषित करतो आणि प्रतिज्ञा करतो / करते की, मतदान युनिटला जोडलेल्या मुद्रकाने तयार केलेली कागदी चिठ्ठी ही, मतदान युनिटवर माझ्या आवडीच्या उमेदवाराचे नाव व चिन्ह यासमोरील संबंधित निळी कळ दाबून ज्या उमेदवाराला मी मत दिले, त्या व्यतिरिक्त अन्य उमेदवाराचे नाव आणि / किंवा चिन्ह दर्शवित आहे. मी केलेले अभिकथन हे सत्य आणि वास्तविक आहे हे दर्शविण्यासाठी, मी पुन्हा चाचणी मत देण्यास तयार आहे.

मला, भारतीय दंड संहिता याच्या कलम १७७ च्या अशा दंडात्मक तरतुदींची जाणीव आहे की, लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ च्या कलम २६ अन्वये नियुक्त मतदान केंद्राध्यक्षाला वरील परिच्छेद १ मध्ये मी केलेले प्रतिज्ञापत्र हे, जर चुकीचे असल्याचे आढळून आले तर, मी सहा महिन्यांच्या कालावधीपर्यंतच्या कारावासाच्या शिक्षेस किंवा एक हजार रुपयांपर्यंतच्या द्रव्यदंडांच्या किंवा दोन्हीही शिक्षेस पात्र असेल.

मतदाराची स्वाक्षरी / अंगठा

मतदाराचे नाव :

वडिलांचे / आईचे / पतीचे नाव : मतदार यादीचा भाग क्रमांक

त्या भागातील मतदाराचा अनुक्रमांक :

मतदार नोंदवहीतील अनुक्रमांक (नमुना १७ क) : दिनांक

असे प्रमाणित करण्यात येते, वर नाव असलेल्या मतदाराने, माझ्यासमोर वरील प्रतिज्ञापन केले होते व त्यावर माझ्या समक्ष स्वाक्षरी केली आहे.

दिनांक

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

परिशिष्ट बावीस

प्रकरण पाच (परिच्छेद २.२)
[नियम ४९-ध, आणि ५६ - ग (२) पहा]
भाग एक : नोंदवलेल्या मतांचा हिशेब

..... मतदारसंघामधील	राज्याच्या/संघ राज्यक्षेत्राच्या लोकसभेची / विधानसभेची निवडणूक
मतदान केंद्राचा क्रमांक व नाव	:
मतदान केंद्रावर वापरलेल्या मतदान यंत्राचा ओळख क्रमांक	:
नियंत्रण युनिट	:
मतदान युनिट	:
मतदार पडताळणीयोग्य कागदी परिनिरीक्षण चिन्ह (व्होटर व्हेरीफिएबल पेपर ऑडिट ट्रेल) (व्हीव्हीपीएटी)	:
मतदान केंद्रावर नेमून दिलेल्या मतदारांची एकूण संख्या	:
मतदार नोंदवहीत (नमुना १७-ए) नोंदवलेल्या मतदारांची एकूण संख्या	:
नियम ४९ - ग अन्वये मत न नोंदवण्याचे ठरवलेल्या मतदारांची संख्या	:
नियम ४९ - ड अन्वये मतदान करण्याची परवानगी न दिलेल्या मतदारांची संख्या	:
नियम ४९ - डक (घ) अन्वये नोंदवलेली चाचणी मते ही वजा करणे आवश्यक आहे	:
वजा करावयाच्या चाचणी मतांची एकूण संख्या	:

एकूण संख्या	नमुना १७ ए मधील मतदाराचे / मतदारांचे अनुक्रमांक

उमेदवार ज्यांना चाचणी मत (मते) दिले आहे / दिलेली आहेत

अनुक्रमांक	उमेदवाराचे नाव	मतांची संख्या

मतदान यंत्रानुसार नोंदवण्यात आलेल्या मतांची एकूण संख्या :

बाब ६ समोर दाखविण्यात आलेल्या मतांच्या एकूण संख्येचा, बाब- २ समोर दाखविण्यात आलेली मतदारांची एकूण संख्या वजा बाब ३ समोर दाखविण्यात आलेली मत न नोंदवण्याचे ठरवलेल्या मतदारांची एकूण संख्या वजा बाब ४ (ते म्हणजे २-३-४) समोर दाखविण्यात आलेल्या मतदारांची संख्या, या वजाबाकीशी मेळ बसतो आहे किंवा कसे किंवा त्यात कोणतीही विसंगती आढळून आली आहे काय :

.....

नियम ४९ - त अन्वये ज्या मतदारांना प्रदत्त मतपत्रिका देण्यात आल्या त्या मतदारांची संख्या :
 प्रदत्त मतपत्रिकांची संख्या :

अनुक्रमांक	एकूण	पासून	पर्यंत
------------	------	-------	--------

वापरण्यासाठी प्राप्त झालेल्या :

मतदारांना दिलेल्या :

न वापरता परत केल्या :

कागदी मोहोरांचा हिशोब :

वापरण्यासाठी पुरविलेल्या कागदी मोहोरांची एकूण संख्या :

अनुक्रमांक पासून पर्यंत

वापरलेल्या कागदी मोहोरांची एकूण संख्या :

अनुक्रमांक पासून पर्यंत

न वापरता निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे परत केलेल्या कागदी मोहोरांची एकूण संख्या :

अनुक्रमांक पासून पर्यंत

खराब झालेल्या कागदी मोहोरा, कोणतेही असल्यास एकूण संख्या :

अनुक्रमांक पासून पर्यंत

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी

दिनांक :

ठिकाण :

मतदान केंद्राध्यक्षाची स्वाक्षरी

मतदान केंद्र क्रमांक :

भाग २ - मतमोजणीचा निकाल

उमेदवाराचा अनुक्रमांक (१)	उमेदवाराचे नाव (२)	नियंत्रण युनीटवर दर्शविल्याप्रमाणे मतांची संख्या (३)	भाग - १ च्या बाब ५ नुसार वजा करावयाच्या चाचणी मतांची संख्या (४)	वैध मतांची संख्या (५)
एन.	वरीलपैकी कोणीही नाही			
एकूण				

वर दिलेल्या मतांचा एकूण संख्येचा, भाग एक मधील बाब सहा समोर दर्शविलेल्या मतांच्या एकूण संख्येशी मेळ बसतो आहे किंवा कसे किंवा या दोन संख्येमध्ये विसंगती आढळून आली आहे का (होय / नाही)

दिनांक :

ठिकाण :

मतमोजणी पर्यवेक्षकाची स्वाक्षरी

उमेदवाराचे/निवडणूक प्रतिनिधी / मतमोजणी प्रतिनिधीचे पूर्ण नाव आणि स्वाक्षरी :

१.

२.

३.

४.

दिनांक :

ठिकाण :

निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी

परिशिष्ट तेवीस

प्रकरण - पाच (परिच्छेद २.२)

मतदान समाप्तीचे प्रतिज्ञापन

मी, मतदान संपल्यावर मतदान केंद्रावर जे मतदान प्रतिनिधी हजर होते आणि ज्यांनी खाली स्वाक्षऱ्या केलेल्या आहेत त्यांना निवडणूक घेण्याबाबत नियम, १९६१ याच्या नियम ४९ ध (२) अन्वये आवश्यक असलेल्या नमुना १७ सी च्या भाग- एक मध्ये नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब यामधील प्रत्येक नोंदीची साक्षात्कृत प्रत दिलेली आहे.

दिनांक :

वेळ :

स्वाक्षरी :

मतदान केंद्राध्यक्ष

नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब (फॉर्म १७ सी चा भाग १) यामधील नोंदीची साक्षात्कृत प्रत मिळाली.

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी

१. (..... या उमेदवाराचा) २. (..... या उमेदवाराचा)

३. (..... या उमेदवाराचा) ४. (..... या उमेदवाराचा)

५. (..... या उमेदवाराचा) ६. (..... या उमेदवाराचा)

७. (..... या उमेदवाराचा) ८. (..... या उमेदवाराचा)

९. (..... या उमेदवाराचा)

मतदान संपल्यावर उपस्थित असलेल्या खालील मतदान प्रतिनिधींनी नमुना १७ सी च्या भाग - १ ची साक्षात्कृत प्रत घेण्यास आणि त्याची पावती देण्यास नकार दिला म्हणून त्यांना त्या नमुन्याची साक्षात्कृत प्रत देण्यात आली नाही.

१. (..... या उमेदवाराचा) २. (..... या उमेदवाराचा)

३. (..... या उमेदवाराचा) ४. (..... या उमेदवाराचा)

५. (..... या उमेदवाराचा) ६. (..... या उमेदवाराचा)

७. (..... या उमेदवाराचा) ८. (..... या उमेदवाराचा)

९. (..... या उमेदवाराचा)

दिनांक :

वेळ :

स्वाक्षरी :

मतदान केंद्राध्यक्ष

परिशिष्ट चौवीस

प्रकरण - पाच (परिच्छेद ३.१.४)

मतदान यंत्र मोहोरबंद केल्यानंतर करावयाचे प्रतिज्ञापन

मी मतदान यंत्राचे नियंत्रण युनिट व मतदान युनिट यांच्या वहन पेट्यांवर माझी मोहोर लावली आहे व मतदान संपल्यावर मतदान केंद्रावर जे मतदान प्रतिनिधी हजर होते त्यांना त्यांची मोहोर लावण्यास परवानगी दिली.

दिनांक :

वेळ :

स्वाक्षरी :

मतदान केंद्राध्यक्ष

खालील मतदान प्रतिनिधींनी वहन पेट्यांवर त्यांची मोहोर लावली.

मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी

१. (..... या उमेदवाराचा) २. (..... या उमेदवाराचा)
 ३. (..... या उमेदवाराचा) ४. (..... या उमेदवाराचा)
 ५. (..... या उमेदवाराचा) ६. (..... या उमेदवाराचा)

खालील मतदान प्रतिनिधींनी वहन पेट्यांवर त्यांची मोहोर लावण्यास नकार दिला अथवा त्यांची मोहोर लावण्याची इच्छा नव्हती.

१. (..... या उमेदवाराचा) २. (..... या उमेदवाराचा)
 ३. (..... या उमेदवाराचा) ४. (..... या उमेदवाराचा)

दिनांक :

स्वाक्षरी :

मतदान केंद्राध्यक्ष

प्रकरण - पाच (परिच्छेद ९)

भ्रष्ट प्रथा - शास्ती

लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१

अधिनियमाचे कलम	भ्रष्ट प्रथेचा मथितार्थ
कलम १२३ (१)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे किंवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे मतदाराला मतदान करण्याकरिता किंवा मतदान करण्यापासून परावृत्त करण्याकरिता बक्षीस म्हणून लाच, कोणताही उपहार, कोणतेही परितोषण देणे किंवा तसे वचन देणे.
कलम १२३ (२)	गैरवाजवी दडपण म्हणजे एखाद्या उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा (उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने) अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे कोणत्याही निवडणुकविषयक अधिकाराच्या मुक्त वापरामध्ये प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे हस्तक्षेप करणे किंवा हस्तक्षेप करण्याचा प्रयत्न करणे.
कलम १२३ (३)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे एखाद्या व्यक्तीला त्याचा धर्म, वंश, जात, जमात किंवा भाषा किंवा धार्मिक प्रतीकांचा वापर करणे, किंवा त्यावर आवाहन करणे किंवा राष्ट्रीय प्रतीकांचा वापर करणे किंवा त्यावर आवाहन करणे या कारणांवरून मतदाराला मतदान करण्याकरिता किंवा मतदान करण्यापासून परावृत्त करण्याकरिता आवाहन करणे.
कलम १२३ (३) (क)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी किंवा कोणत्याही उमेदवाराच्या निवडणुकीवर प्रतिकूल परिणाम करण्यासाठी, धर्म, वंश, जात, जमात किंवा भाषा या कारणावरून भारतीय नागरिकांच्या विविध वर्गांमध्ये आपापसात शत्रुत्वाची किंवा विद्वेषाची भावना वाढीस लावणे किंवा वाढीस लावण्याचा प्रयत्न करणे.
कलम १२३ (४)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा (उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने) अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे, कोणत्याही उमेदवाराचे व्यक्तिगत चारित्र्य किंवा वर्तणूक या संबंधातील अथवा त्याच्या उमेदवारीच्या किंवा उमेदवारी मागे घेण्याच्या संबंधातील जे कोणतेही तथ्यविषयक कथन खोटे आहे किंवा जे एकतर खोटे आहे असे त्याला वाटते किंवा जे खरे नाही असे त्याला वाटते असे कथन प्रकाशित करणे.
कलम १२३ (५)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे कोणतेही वाहन किंवा जलयान भाड्याने घेणे किंवा मिळवणे.
कलम १२३ (७)	उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे अथवा (उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने) अन्य कोणत्याही व्यक्तीद्वारे त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी शासनाच्या सेवेतील आणि विवक्षित वर्गापैकी कोणत्याही व्यक्तीकडून (मतदानाव्यतिरिक्त) कोणतेही सहाय्य घेणे किंवा

सहाय्य मिळवणे अथवा सहाय्य घेण्याच्या किंवा सहाय्य मिळविण्याच्या कामी अपप्रेरणा देणे किंवा तसा प्रयत्न करणे.

कलम १२३ (८)

उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे किंवा इतर व्यक्तीद्वारे मतदान केंद्र ताब्यात घेणे.

कलम १२५

जी कोणतीही व्यक्ती निवडणुकीच्या संबंधात धर्म, वंश, जात, जमात किंवा भाषा या कारणावरून भारतीय नागरिकांच्या विविध वर्गांमध्ये आपापसात शत्रुत्वाची किंवा विद्वेषाची भावना वाढीस लावून वर्गा - वर्गांमध्ये शत्रुत्व निर्माण करेल ती व्यक्ती अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.

कलम १२८

मतदान गुप्त राखणे

निवडणुकीच्या वेळी मतनोंदणीशी किंवा मतमोजणीशी संबंधित अधिकारी मतदानाची गुप्तता राखतील आणि गुप्तता राखण्यासाठी मदत करतील आणि (कोणत्याही कायदानुसार किंवा त्या खाली काही प्रयोजनासाठी अधिकृत केले असतील त्या व्यतिरिक्त), ज्यामुळे अशी गुप्तता भंग पावेल असे मानण्याजोगी कोणतीही माहिती, कोणत्याही व्यक्तीला सांगणार नाही.

अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.

कलम १३०

मतदान केंद्रामध्ये किंवा त्यांच्या जवळपास प्रचार करण्यास मनाई :

मतदान केंद्रामध्ये अथवा मतदान केंद्रापासून (शंभर मीटर) किंवा त्यांच्या अंतराच्या आत असलेल्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी ठिकाणी कोणत्याही मतदाराला मतदान करण्यासाठी प्रचार करू नये किंवा कोणत्याही मतदाराच्या मताची मागणी करू नये, कोणत्याही मतदाराला मतदान करण्यासाठी किंवा मतदान न करण्यास प्रवृत्त करू नये, सूचना किंवा चिन्ह प्रदर्शित करू नये.

अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी अडीचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्य दंडास पात्र होईल.

कलम १३१

मतदान केंद्रामध्ये किंवा मतदान केंद्राजवळ मानवी आवाज वर्धित करणे, ध्वनिक्षेपकाचा वापर, मतदान केंद्रांना भेट देणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला त्रास होईल असे ओरडणे यांसारखे गैरशिस्तीचे वर्तन केल्याबद्दल शिक्षा—

अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.

जर एखादी व्यक्ती, या कलमाखालील शिक्षापात्र अपराध करित आहे किंवा तिने तो केला, असे मतदान केंद्राध्यक्षाला सकारण वाटत असेल तर, तो अशा व्यक्तीला अटक करण्यासाठी कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला निदेश देऊ शकेल आणि त्यानंतर पोलीस अधिकारी तिला अटक करील.

कलम १३२

मतदान केंद्रावरील गैरवर्तणुकीबद्दल शिक्षा—

कोणतीही व्यक्ती जी स्वतः गैरवर्तणूक करील किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाच्या कायदेशीर निर्देशांचे पालन करणार नाही अशा कोणत्याही व्यक्तीला मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा कर्तव्यावर असलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याद्वारे

- किंवा अशा मतदान केंद्राध्यक्षाच्या वतीने प्राधिकृत केलेली कोणतीही व्यक्ती त्या मतदान केंद्रावरून हाकलून लावू शकेल.
जर मतदान केंद्रातून हाकलून देण्यात आलेली व्यक्ती मतदान केंद्राध्यक्षाच्या परवानगीशिवाय पुन्हा केंद्रावर आली तर, ती व्यक्ती तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या करावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.
- कलम १३२ (क) मतदानासाठी विहित केलेली प्रक्रिया अनुसरण्यास चुकल्याबद्दल शिक्षा—
ज्या मतदाराला मतपत्रिका देण्यात आली आहे अशा कोणत्याही मतदाराने जर, मतदानासाठी विहित करण्यात आलेली प्रक्रिया अनुसरण्यास नकार दिला तर, त्याला देण्यात आलेली मतपत्रिका रद्द केली जाण्यास पात्र असेल.
- कलम १३३ निवडणुकीच्या वेळी वाहने अवैधपणे भाड्याने आणण्याबद्दल किंवा मिळवण्याबद्दल शिक्षा—
जर एखादी व्यक्ती, निवडणुकीच्या वेळी किंवा निवडणुकीच्या संबंधात कलम १२३ च्या खंड (५) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या अशा कोणत्याही भ्रष्ट प्रथेबद्दल दोषी असेल तर, ती व्यक्ती, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासाच्या आणि द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल.
- कलम १३४ (क) शासकीय कर्मचाऱ्याने निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून काम करण्याबद्दल शिक्षा -
तो शासकीय कर्मचारी तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या करावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.
- कलम १३४ (ख) शस्त्र घेऊन मतदान केंद्रावर किंवा मतदान केंद्राजवळ जाण्यास मनाई—
मतदान केंद्रावर शांतता व सुव्यवस्था राखण्यासाठी त्या मतदान केंद्रावर कर्तव्यार्थ नेमणूक झालेल्या निवडणूक अधिकारी व्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही व्यक्तीला, शस्त्र अधिनियम, १९५९ (१९५९ चा ५४) मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे, मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राच्या जवळपास कोणत्याही प्रकारची शस्त्रे घेऊन जाता येणार नाही.
अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.
- कलम १३५ मतदान केंद्रावरून मतपत्रिका पळविणे हा गुन्हा होय—
अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास किंवा पाचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.
एखाद्या मतदान केंद्राचा मतदान केंद्राध्यक्ष अशा व्यक्तीला अटक करू शकेल किंवा अटक करण्यासाठी कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला निदेश देऊ शकेल आणि अशा व्यक्तीची झडती घेऊ शकेल किंवा पोलीस अधिकाऱ्याद्वारे झडती करून घेऊ शकेल.
- कलम १३५ (क) मतदान केंद्र ताब्यात घेण्याचा अपराध -
अशा कृत्याच्या उल्लंघनावर, एक वर्षापेक्षा कमी नसेल पण तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कारावासाच्या आणि द्रव्य दंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल आणि जेथे असा अपराध शासकीय सेवेतील एखाद्या व्यक्तीकडून केला

	असेल तेथे तीन वर्षांपेक्षा कमी नसेल पण पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कारावासाच्या आणि द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल.
कलम १३५ (ग)	मतदानाच्या दिवशी मद्य विकणे, देणे किंवा वितरित करणे यावर बंदी- मतदान क्षेत्रातील कोणत्याही निवडणुकीकरिता मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण होण्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेपूर्वीच्या अट्टेचाळीस तासांच्या कालावधीत मतदान क्षेत्रातील कोणत्याही उपाहारगृहात, खाद्यगृहात, मद्यगृहात, दुकानात किंवा अन्य कोणत्याही जागेत मग ती सार्वजनिक असो वा खाजगी असो कोणतेही स्पिरिटयुक्त, आंबवलेले किंवा मादकमद्य किंवा तशाच स्वरूपाचे अन्य पदार्थ विकण्यात किंवा देण्यात किंवा वितरित करण्यात येणार नाहीत. अशा कृत्याच्या उल्लंघनासाठी सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास किंवा दोन हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.
कलम १३६ (ग)	जर एखाद्या व्यक्तीने कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी कोणतीही मतपत्रिका किंवा कोणत्याही मतपत्रिकेवरील अधिकृत चिन्ह अथवा डाक मतपत्रिकेद्वारे करावयाच्या मतदानाच्या संबंधातील कोणतेही ओळखीबाबतचे अभिकथन किंवा त्या संबंधात वापरण्यात आलेल्या अधिकृत लिफाफा कपटपूर्वक विरूपित केला अथवा कपटपूर्वक नष्ट केला तर ती व्यक्ती निवडणुकविषयक अपराध केल्याची दोषी होईल.
	भारतीय दंड संहिता
कलम १५३ (क)	धर्म, वंश, जन्मस्थान, निवासस्थान, भाषा इत्यादी कारणांवरून विविध गटांमध्ये शत्रुत्व वाढविणे आणि एकोपा टिकण्यास बाधक अशा कृती करणे.
कलम १५३ (ख)	राष्ट्रीय एकात्मतेला बाधक असे अभ्यारोप, प्रषादने
कलम १७१ (ख)	लाचलुचपत
कलम १७१ (ग)	निवडणुकांमध्ये गैरवाजवी प्रभाव पाडणे
कलम १७१ (घ)	निवडणुकांमध्ये तोतयेगिरी करणे
कलम १७१ (ड)	लाचलुचपतीबद्दल शिक्षा
कलम १७१ (च)	निवडणुकीत गैरवाजवी प्रभाव पाडण्याबद्दल किंवा तोतयेगिरी करण्याबद्दल शिक्षा
कलम ५०५	सार्वजनिक आगळीक होण्यास साधक अशी विधाने - कोणी एखादे विधान, अफवा किंवा वृत्त प्रसिद्ध करील किंवा प्रसृत करील.

भारत निवडणूक आयोग

निर्वाचन सदन, अशोका मार्ग, नवी दिल्ली

“ शक्तीशाली लोकशाहीसाठी अधिकाधिक सहभाग ”